Luis Nuñez

LVDOVICI NONII MEDICI

HISPANIA

SIVE

Populorum, Vrbium, Insularum, ac Fluminum in ea accuratior descriptio.

ANTVERPIAE,
Ex Officina Hieronymi Verdussl.
cIↄ. Iↄc. vII.

CL^{mo} VIRO D. FRANCISCO PAZ, SER^morum^ ALBERTI ET ISABELLAE, BELGICAE PRINCIPVM ARCHIATRO.

DVdum mihi in votis fuit, V. Cl. affectus in te mei arrhabonem offerre, vt amoris tui nexum, quo me arctè deuinctum ſcio, ſi non ſoluere, ex parte ſaltem laxare poſſem. Nunc occaſio, nunc facultas defuit; nuperus hic apud me natus fetus, voto me

exſoluet, HISPANIA, inquam, mea; quam nomini tuo inſcribo: vel potiùs te illi patronum quæro. nam vt tenellis infantibus, amuleta quædam, officioſæ nutrices appendunt, quo faſcinantium oculos, linguaſq. queant euadere. Ita etiam nomen tuum lubuit Hiſpaniç meæ præfigere, ne calumniæ noxios afflatus, aut ſæuos inuidiæ morſus expaueſcat: ſed vt ſequeſtrato timore, auſit frontem commaſculare, & in publicum hunc famæ campum prodire. Nec decorum fuiſſet alium Patronum Hiſpaniæ, quàm te in ea honeſto genere natum; & ad hoc doctrinæ & dignitatis culmen euectum ambire: neque vſquam medici fetus honeſtiùs, quàm ad Archiatrum, & ad ordinis noſtri principem diuertet. Nec ſpernes hoc quamvis leuidenſę munus, vel Patriæ cauſſa, quam à fugientis æui iniuria, conatus ſum vindicare: &

pri-

priſtinum illi ſplendorem pro virili reſtituere. nam ſuperioribus ſeculis, quàm miſerè defœdata fuit, norunt omnes. acerbas, vt opinor, neglecti Lacedæmoniorum moris pœnas luit, qui inituri prælia Muſis litabant; quo egregia ſua facinora, Muſarum ope poſteris innoteſcerent. hinc nacti luculentos ſcriptores, qui res illorum geſtas, patriamque ita exornarunt, vt pœnè nullum ibi fuerit ſine nomine ſaxum. Secus Hiſpanis accidit, quibus fortia potiùs facere, quàm narrare, cura ſemper fuit. Quid? an non coëgit illos neceſsitas, Marti potiùs vltori, quàm Muſis ſacrificare? Per DCC. enim & plures annos, pro ſartis tectis, cum Mauris multo mutuoque certarũt ſanguine. Qua de cauſſa nec patriam ſatis illuſtrare illis integrum, nec domi foriſque geſta, in memoriæ templo ſacrare. quota enim fa-

cinorum pars ad posteros peruenit? aut
Aeternis famæ monumentis insita floret?
Sed desino hæc vulnera refricare. ad munus meum redeo; quod velim tali vultu suscipias; quali id ego animo, aperto nempe & candido tibi V. Cl. lubens merito, dono consecroq́ue. Vale Antuerpiæ Kal. Mart. cIɔ. Iɔc. VII.

LECTO-

LECTORI.

EN tibi, quam Hiſpaniæ illuſtrandæ opellam impendi, benigne Lector, quæ non tam leuis forſan, quàm ingloria eſt, &

— vnde laboris
Plus haurire mali eſt, quàm ex re decerpere fructus.

Pretium tamen operæ me feciſſe credo, nobiliſsimam hanc Europæ partem, ex altiſſimis, quibus nimis diu damnata fuerat, tenebris eripere. nam per frequẽtes Barbarorum inundationes, continuaq; bella, ita afflicta fuit, vt nullum in ea veſtigium priſci decoris, nec ſincerus vllus antiquitatis color eluceret. Ita fabulæ omnia occupauerant, nec impunè ſolùm, ſed & cum laude paſsim perſultabãt. Compoſitis tandem bellis, melioris aliquot Scriptores notæ patriæ deformatæ opem tulere: ſed patrio ſermone & ἐν τύπῳ pleriq. vnus aut alter Latinè, ſed ſparſim & ſaltuatim, prout Hiſtoriæ ratio poſtulabat. Quare con-

tinuata ſerie, Hiſpaniæ diuulſa membra, in vnum collegi, & antiqua nomina populorum, vrbium, fluminum, cum recentioribus compoſui, ex fide veterum & nobilium ſcriptorum. Nec omnia lubuit perſequi; nec potui. Non mediocres enim, *dicebat Varro,* tenebræ in ſilua, vbi hæc captanda: neq. eò quò peruenire voluimus, ſemitę tritę: neque non in tramitibus quædam obiecta, quæ euntem retinere poſſunt. *Scopus mihi fuit, illa præcipuè tangere, quorum apud priſcos ſcriptores ſit mentio, illoſq; eadem opera, illuſtrare vel emendare: quo legentium ex parte tædium leniri poſſet. nam genus hoc ſcriptionis impeditum, nec ingenij, aut eloquentiæ eſt capax.* Nec enim admittit exceſſus, aut Orationes, ſermoneſque aut caſus mirabiles, vel euentus varios, non alia iucunda dictu, aut legentibus blanda. *Et cum ſæpè mutuis diſsidijs variãt auctores, meliori parti accedo, vel Scepticorũ more* ΟΥΔΕΝ ΟΡΙΖΩ· *in multis, & dubijs, pendenti*

denti

denti vestigio, & tamquam super oua & aristas incedo. Quid mirum in tanta scriptorum infrequentia & temporis incuria. Tu Lector cogita per salebras & inuia loca me ambulasse, quare si me alicubi lapsum videris, non indignaberis, sed ignosces & eriges: memor Pliniani illius dicti: Peculiarem in studijs caussam eorum esse, qui difficultatibus victis, vtilitatem iuuandi prætulerunt gratiæ placendi. *Quod tibi in mente velim sit mi Lector. Vale.*

Index Capitum.

Cap.

Cap.

Cap.

Cap.

Cap.

Cap.

NOBI-

NOBILIORES
HISPANIÆ
FLVVII.

Anas.
Bætis.
Cinga.
Cogedus.
Durius.
Iberus.
Lethe.
Minius.
Monda.
Salo.
Sicoris.
Sucro.
Turia.
Tagus.

LVDO-

LVDOVICI NONII

HISPANIA

CAPVT I.

De Hiſpaniæ nomine, & etymo. Plinius explicatus. Stephanus Byzantinus emendatus. Variè olim vocata.

GEntium primordia, vrbiumque origines in obſcuro eſſe, Scriptorum fœda adulatio, vanitaſq. plerumq. facit. Dum enim gloriam, ex vetuſtate auidi venantur, initia populorum auguſta, ſplendidaq. comminiſcuntur: & Poëtarum licentia, miſcendo vera falſis, ad inanes Deos & Heroës deducunt. Hinc fictæ vrbium origines, inauditæ Regum ſeries, nominaque defluxere: ipſamque antiquitatem, dum anxiè ſuis ſtudent aſſerere, fa-

bulis mendacijsque miserè defœdant. Largiter hac in parte deliquere Hispani Scriptores: nam cùm patriam antiquitati sacrare conantur, ab Hispano Herculis filio, vel ab Hispalo Rege, Hispaniæ nomen fluxisse, vno consensu contendunt omnes. Sed citra classici alicuius auctoris calculum. Ego verò veterum scriptis insistens, à Pane Dionysij comite, non vnius, aut proletarij scriptoris suffragio, deriuatum esse euincam. Agmen mihi ducat C. Plinius lib. iij. cap. i. *Lusum*, inquit, *Liberi patris, aut Lysam cum eo bacchantem, nomen dedisse Lusitaniæ; Pana verò præfectum eius vniuersæ.* Vides clarè duo hîc dici, à Luso vel Lysa Lusitaniam, à Pane verò vniuersam nominatam HISPANIAM; sed hoc vt fabulosum eliminabit aliquis, non ego, qui sciam Plinium subtexere: *At quæ de Hercule, ac Pyrene, vel Saturno traduntur, fabulosa in primis arbitror.* Quid ni idem de Pane, aut Lysa dixisset, si commenticia iudicasset? Idem apertiùs longè docet Plutarchus libello De fluminibus & montibus cap. xvi. *Mox cùm Satyros & Panas in militiam delegisset, suo imperio Indos subiecit, atque deuictâ Iberiâ, Pana illis locis præfecit, qui regionem de seipso* PANIAM *vocauit, at iuniores vocabulum inde deducentes* SPANIAM *dixerunt, vti voluit Sosthenes libro XIII. rerum Ibericarum.*

Clarè hîc ostendit, primò *Paniam* à Pane, deinde

inde

inde & *Spaniam* vocatam. In vſu etiam fuiſſe poſtremum hoc nomen, teſtis eſt vetus Iuuenalis Scholiaſtes ad Satyram XII. vbi *Spaniam Bæticam*, pro Hiſpania Bætica vocat. Idem docet multæ eruditionis Ambroſius Morales, Notis ſuis ad D. Eulogium Cordubenſem. Facem hoc loco mihi præfert Plutarchus, ad illuſtrandum Stephani Byzantini locum libro De vrbibus. Vidit illum diligentiſsimus Abrahamus Ortelius, ſed corruptum præterijt, cuius verba ſunt in dictione ἱσπανίαι:

Ἱσπανίαι, δύο τῆς ἰταλίας ἐπαρχίαι, ἡ μὲν μεγάλη, ἡ δὲ μικρά· ἐκλήθη δὲ καὶ ἰβηρία καὶ παννωνία. Id eſt: *Hiſpaniæ, duæ ſunt Italiæ præfecturæ, maior & minor, vocatur etiam Iberia, & Pannonia.* Sed quis vmquam quęſo, HISPANIAM *Pannoniam* dictam ſcripſit? quæ tantùm ab hac noſtra,

Quantùm Hypanis Veneto diſtat ab Eridano.

Apage ergò hanc vocem, quam nec per ſomnium quidem auctor ſcripſit, & eius loco ſubſtitue audacter σπανίαν, Hiſpaniam ſcilicet, olim dictam Iberiam & Paniam. Quod cùm imperitis non arrideret, litterarum *Non* interiectione *Pannoniam* effinxerunt. Ioannes etiam Goropius Becanus lib. iv. rerum Hiſpanicarum luculentè ſatis docet, HISPANIAM primò fuiſſe dictam *Paniam*, & poſtea ſyllabæ *His* adiectione *Hiſpaniã*: quod Cimmeria ſeu Teutonica lingua,

 Occi-

Occiduam Paniam significat, ad discrimen Orientalis Panię, quæ Hesychio teste, Peloponesus erat. Et cùm constat Italiam olim *Saturniam* dictam, in Saturni memoriam, & *Latium*, quòd in illa latuerit, quis mirabitur HISPANIAM in Panis Dei honorem, *Paniam* olim dictam? præsertim cùm & ipse Stephanus, Arcadiam πανίαν quondam vocatam referat. Dicta etiam *Hesperia*, vel ab Hespero Rege, Atlantis fratre, vel potiùs ab Hespero stella, quæ ibi primò conspicitur. Sed non simpliciter *Hesperia* dicta, vt Italia; sed, vt docet Isidorus lib. xiv. cap. iv. *Vltima Hesperia*. Vnde Horatius lib. i. Carminum oda XXXVI.

Qui nunc Hesperia sospes ab vltima.

A Lucano tamen, citra vllam adiectionem, vocatur *Hesperia*:

Qui ferit Hesperiam, post omnia flumina Bætis.

Diodoro verò Siculo lib. vi. Bibliothecæ, & Appiano Alexandrino *Celtiberia*, à præpotente Celtiberorum populo. A Græcis verò passim *Iberia* dicitur, ab *Ibero* fluuio, vt Stephano Byzantino placet, vel ab *Ibero* Tubalis filio, vt Pseudoberoso & nugatori Annio Viterbiensi; sed vero propiùs est, ab *Iberis* Asiæ populis, qui in Hispaniam venêre (si Varroni apud Plinium fides habenda) amni & regioni nomen inditum esse: licèt Dionysio Alexandrino aliter visum sit, nempe

Orien-

Orientales Iberos, ab Hiſpanis ortum & nomen ſumſiſſe, quod & Euſtathio eius Commentatori & Nicephoro Calliſto Eccleſ. Hiſtoriæ lib. viij. cap.xxiv. perſuaſum video. Auctor eſt Strabo ſub finem libri tertij, olim Hiſpaniæ incolas, *Igletas* vocatos fuiſſe: qua de cauſſa, me prorſus fugit, niſi cum Cl^{mo} Caſaubono placeat *Gletas* ſubſtituere. Teſte enim Stephano: Γλῆτες ἔθνος ἰβηρικὸν μετὰ τοὺς κυνῆτας. Id eſt: *Populus Hiſpaniæ apud Cynetas*: qui, eodem teſte, & *Cyneſij* vocantur, erantq́. ad Oceanum circa Herculis Columnas, vnde & *Cyneticum promontorium*: quod Ortelius non procul à Sacro collocat. Non multùm ab his diuerſus Feſtus Auienus in Iambis, niſi quòd Anam amnem per Cynetas dicat fluere:

Ana amnis illic per Cynetas effluit
Sulcatque glebam.

Vnde, vt in aperto eſt, hos populos in confinio Luſitaniæ & Bæticæ olim fuiſſe, ita etiam æquè obſcurum quinam illi fuerint.

CAP. II.

Hispaniæ situs & figura. Diuisio eius sæpe mutata.

EXtrema terrarum ad solis occasum est Hispania, quæ naturæ sollertis ingenio, velut alter orbis, partim Pyrenæis montibus, partim Oceani æstibus, & Tyrrheni maris litoribus coronata includitur. Corio bubulo humi protenso comparatur, Straboni lib. iij. Iustino libro xliv. propè quadratæ est figuræ: Paullo verò Orosio lib. I. cap. ij. & Æthico in Cosmographia sua trigona est: cuius longitudo, auctore Strabone, sex millia stadiorum, latitudo quinque millia complectitur, vt maximùm. Appiano autem Alexandrino in Ibericis, tam longitudine quàm latitudine sua, decem millia stadiorum explet. Plinius non multùm ab Appiani calculo discedit, nam mille & octuaginta duo M. P. habere in longitudine ostendit: latitudo inæqualis est.

In duas primùm diuisa prouincias, *Citeriorem* & *Vlteriorem*, separante vtramque nobilissimo amne Ibero. Strabo in *Exteriorem* & *Interiorem* à Romanis diuisam dicit: Stephanus verò Byzantinus

in

in *Maiorem* & *Minorem*, quarum hæc *Vlterior*, illa *Citerior* commodè dicetur. Labente tamen æuo, & prouinciarum terminis mutatis, tres effectæ ſunt, *Vlteriore* in Bæticam, & Luſitaniam diuiſâ; *Citerior* verò etiam *Tarraconenſis* nuncupata, à Tarracone vrbe primaria. *Bætica* quidem à ſeptemtrione clauditur Ana fluuio; ab occaſu Atlanticum; à meridie Balearicum proſpectat mare (quod eſt inter fretum Herculeum, & Charidami promontorium, vulgò *Cabo de Gata*;) ab oriente terminatur linea ducta ab hoc promontorio per Caſtulonem, ad Anam vſque flumen. *Luſitaniam* terminat à ſeptemtrione amnis Durius (qui eam à Tarraconenſi diuidit;) à meridie Anas amnis à Bætica eam ſeparat; ab occidente Atlantici Oceani ea parte, quæ inter Anæ & Durij oſtia eſt; ab oriente Tarraconenſi prouincia diſtinguitur. *Tarraconenſis* autem Prouincia à ſeptemtrione in Oceanum Britannicum, ab Oeaſone promontorio (quod Mario Aretio *Cabo Breton*, alijs *Fonterabia* eſt) ad Nerium promontorium vſque, vulgò *Finis terræ*; ab occaſu in Oceanum Atlanticum, à dicto promontorio ad oſtium Durij amnis excurrit; à Meridie Luſitania, & Balearici maris ora; ab Oriente Pyrenæis montibus includitur. His tribus Hiſpaniæ prouincijs duæ ſunt additæ, Conſtantini Magni tempore, vt cum Ioanne Margarino Ge-

rundensi Episcopo, antiqua Hispaniæ testantur Concilia, Carthaginensis nempe, & Gallæcia; sed non satis exactè. Nam è Sexto Aurelio Victore colligit rectè Onufrius Panuinius, sub Hadriano Imperatore in VI. Prouincias diuisam, vt refert & Sextus Rufus, & Isidorus, in *Tarraconensem, Carthaginensem, Lusitaniam, Gallæciam, Bæticam,* & trans freta Africæ *Tingitaniã.* Liber etiam Notitiarum Imperij septimam addit, *Insularem*: quod demùm sub Magno Constantino accidisse, idem asserit exactissimus Romanæ Historiæ scrutator Panuinius. Superiori verò æuo diuisa erat in XII. regna: *Legionis, Castellæ Antiquæ, & Nouæ, Aragoniæ, Portugalliæ, Nauarræ, Granatæ, Valentiæ, Toleti, Gallæciæ, Algarbiorum, Murtiæ, Cordubæ,* Ex quibus priora quinque maioris famæ nominisque fuere, quæque continuam Regum seriem habuerunt.

CAP. III.

Fabula de priscis HISPANIÆ *Regibus exploditur. Berosus, & Annius Viterbiensis reijciuntur.*

CVM passim Hispanicarum rerum Scriptores, de primis HISPANIÆ Regibus multa tradant, pretium operæ fore credidi πάρεργον hoc ad-

adtexere, & ab ouo hoc commentum refellere. Ferunt enim vnanimi consensu, Tubalem post cataclysmum vniuersalem, in HISPANIAS traiecisse, suique nominis vrbes condidisse *Setubalem*, & *Tudellam*; postea & Noëmum hisce litoribus appulsum, *Noëlam* in Gallæcia, & in Asturia *Noëgam* exstruxisse: à Tubale longam Regum seriem fluxisse, nempe Iberum, Idubedam, Brigum, Tagum, Bætum, Sicorum, Sicanum, aliosque, quos recensere molestum esset. Huius choreæ, & fabulæ præsultor fuit Ioannes Annius Viterbiensis, homo non religiosissimæ fidei: illum secuti ceteri

— sicut grex totus in agris
Vnius scabie cadit & porrigine porci.

Is Berosum Chaldæum primus in lucem dedit, & Commentario illustrauit, qui non solùm de Chaldæorum, sed totius pœnè orbis primordijs, Regibusque agit. Sed nihil hæc cum Beroso illo, quem Athenienses χρυσόγλωττον vocarunt. Nam cùm is ante Alexandri Magni æuum vixerit, quo non solùm Chaldæis, sed & Græcis Europæ res, & præcipuè HISPANIAE, in occulto erant, multisque etiam pòst sæculis latuerunt; donec victricibus Romanorum armis orbis passim detectus, & per commercia coniunctus fuit. Vnde ergò Beroso, tam immenso terrarum spatio ab

Hiſpania remoto, tam accurata illius Prouinciæ notitia contigit? ſed demus hæc illi diuinitus fuiſſe cognita: cur poſteriorum nemo Scriptorum, ad quos Beroſi opera peruenerunt, horum meminit Regum? cur hoc ab Euſebio præteritum in Chronicis? Nihil agitis: puræ putæ nugæ ſunt, nec genuini ſolùm hoc eſſe Beroſi opus auſim inficiari, ſed Annij potiùs Viterbienſis, aut alicuius malè feriati commentum credo: cui ſub ſpecioſo hoc titulo, poſteritati illudere lubido fuit, ratus poſteros omnes ita fungos fore, vt lupinos hos ab ære neſcirent diſcernere. Sed quis tam modeſti ſplenis eſt, dum Hiſpanica nomina, à Chaldæo homine audit è medio Latio peti, vt non riſu diffluat, nec Lucilianus ille Craſſus hoc ſibi imperabit. Anne aliquid ineptiùs, vel audaciùs dici poteſt, quàm *Setubalem* à Tubale conditam, qui numquam Hiſpaniæ pedem intulit, ſed apud Ponti accolas Iberos habitauit? Nec *Setubalis* nomen Latino cælo, aut fido alicui Scriptori notum, niſi ſub Cætobrigis nomine, vt fuſiùs ſuo loco patebit. An ideo dicemus *Noëgam*, aut *Noëlam* à Noë fundatam, quia vocis aliqua affinitas intercedit? Sic Iberum Tubalis filium fabulantur, à quo poſtea amni, & toti prouinciæ nomen impoſitum: cùm conſtet ab Aſiaticis Iberis hoc nomen emanaſſe. Sic Brigum Regem ſomniant,

niant, quia multæ in Hiſpania vrbes in Briga deſinunt, vt *Segobriga, Flauiobriga, Mirobriga*, quod idem ac Germanis *Burgum*, & Gallis *Dunum*, vt *Auguſtodunum, Nouiodunum*. Sed piget his diutiùs immorari ineptijs, quare

— ne me Criſpini ſcrinia lippi
Compilaſſe putes, verbum non ampliùs addam.

Præſertim verò cum Becanus noſter, & Gaſpar Barrerius, dudum perſonam huic Pſeudoberoſo detraxere, multaque vero Beroſo contraria habere oſtenderunt. Quare auctor ſim, vt cum interprete ſuo Annio

Aut fugiat Vticam, aut vnctus mittatur Ilerdam.

Sufficiant hæc de fabuloſis Hiſpaniæ Regibus: de veris verò Regibus mirum, quàm altum vbique ſilentium, & paucorum admodùm nomen vel fama ſupereſt. Refert Iuſtinus, *Gargorim* quemdam vetuſtiſsimum Tarteſsiorum Regem fuiſſe, qui mellis colligendi vſum primus inuenit: huic ex filiæ ſtupro nepos ſucceſsit *Habis*, per admirabiles caſus, & ſtupenda pericula diuinitus ſeruatus, non ſecus ac Romæ conditores. Hic populum legibus iunxit, & ex agreſti ciuilem effecit: quo mortuo, regnum per multa ſæcula à ſucceſſoribus eius retentum eſt. Macrobius etiam *Theronis* meminit, Citerioris Hiſpaniæ Regis. Mitto de Arganthonio & Geryone dicere: qui in

Bæti-

Bæticæ angulo imperarunt, quia noti omnibus. Mandonium & Indibilim, etsi loquantur Historiæ, inter regulos potiùs & dynastas, quàm inter Reges numerandos puto.

CAP. IV.

Varij Hispaniæ incolæ. Romani variè illam rexerunt, per Procoss. Prætores, Legatos, Vicarios, Comites, Præsides.

VArios venisse in HISPANIAM populos, tamquam ad asylum aliquod, narrant historiæ: quorum nonnulli auitis sedibus pulsi, vt Phocenses, Rhodij, &

— Teucer Salamina, patremque
Cùm fugeret.

Alij abundante multitudine, patriæ graues, huc Colonias deduxêre, vt Celtæ. Aliqui verò prouinciæ opibus, & fertilitate allecti, & mercimonij caussa hîc sedes fixêre: vt Phœnices, Tyrijq. Imperij verò cupidine, primi Carthaginenses; postea & Romani in illam traiecere, & tamquam pro Helena aliqua pugnantes mutuis illam cladibus nobilitarunt. Caussam, cur primùm in Hi-

Hiſpaniam Carthaginenſes venerint, aperit Iuſtinus lib. xliv. *Gaditani, cùm à Tyro, vnde & Carthaginenſium origo eſt, ſacra Herculis per quietem iuſsi in Hiſpaniam tranſtuliſſent, vrbemque ibi condidiſſent, inuidentibus incrementis nouæ vrbis, finitimis Hiſpaniæ populis, ac propterea Gaditanos bello laceſſentibus, auxilium conſanguineis Carthaginenſes miſerunt: ibi felici expeditione, & Gaditanos ab iniuria vindicauerunt, & maiorem partem prouinciæ imperio ſuo adiecerunt. Poſtea quoque, hortantibus primæ expeditionis auſpicijs, Hamilcarē imperatorem cum magna manu ad occupandam prouinciam miſerunt: qui magnis rebus geſtis, dum fortunam inconſultiùs ſequitur in inſidias deductus occiditur.* Occaſione verò Saguntini excidij, traiecere in HISPANIAM Romani, qui variè & inæqualiter illam adminiſtrarunt (nam de Carthaginenſium imperio, nihil, quod ſciam, poſteris transmiſſum.) Primus autem P. Scipio deuictis Carthaginenſibus, in Prouinciam redegit HISPANIAM, vt ex T. Liuio & Appiano in Ibericis eſt colligere. Per Procoſs. adminiſtrata primùm, à primis Scipionibus, ad Cornelium Lentulum, & L. Stertinium, qui anno ab V. C. IↃ. Lv. Procoſs. creati ſunt: poſtea verò Prætores Prouinciam obtinuerunt, C. Sempronius Tuditanus Citeriorem, M. Heluius Vlteriorem; anno ab V. C. IↃ. Lvij. quo tempore primùm

VI.

VI. Prætores creatos, creſcentibus Prouincijs, & latè diffuſo imperio Rom. teſtis eſt T. Liuius lib. xxxij. Anno verò IↃ.LIX. gliſcente bello, præter duos Prætores conſulari duce & exercitu opus fuit, miſſusque M. Porcius Cato Cos. Pro mole verò belli nunc Prætores, nunc Proconſules, nunc Conſules, prouinciam adminiſtrarunt, vt cuique obvium erit legenti Romanas Hiſtorias: vnum ſit multorum inſtar exemplum. Bello, quod aduerſus Sertorium geſtum eſt, Q. Metellus Procos. & Cn. Pompeius Quæſtor, cum poteſtate conſulari miſſi ſunt, vt refert Liuij Epitome lib. xci. Ipſe etiam Pompeius HISPANIAM per Afranium, & Petreium legatos adminiſtrauit. Auguſti verò Cæſaris imperio, *Bætica* S. P. Q. R. commiſſa fuit: *Tarraconenſis* & *Luſitania* Cæſari ſeruatæ ſunt, teſte Dione lib. xliij. Tiberij verò Cæſaris æuo, teſte Strabone lib. iij. plebis nomine, in *Bæticam* Prætor mittebatur, qui Legatum & Quæſtorem habebat, in reliquam verò prouinciam Cæſar duos mittebat legatos, Prætorium, & Conſularem. Prætorius quidem ius dicebat *Luſitaniæ*: Conſularis verò vniuerſæ *Tarraconenſi* imperabat; qui ſecum tres legatos habebat, quo commodiùs vaſtæ illi prouinciæ ius diceret. Mutatum tamen & hunc morem ſub ipſo Tiberio refert Tacitus lib. iv. Annalium, cùm

dicat

dicat Vibium Serenum Procos. Vlterioris Hispaniæ fuisse, quæ dignitas ad Gratiani Imperatoris tempora durauit, eiusque demum æuo desijsse videtur, vt apud Sulpitium Seuerum lib. ij. Sacræ historiæ videre est. Vltimumque fuisse Proconsulem Voluentium notat: in cuius locum vicarius substitutus fuit, *nam iam Proconsulem habere desierat*, vt ait. Postmodùm verò nunc Præsidum, nunc Comitum, nunc Vicariorum nomen viguit. Sextus verò Rufus suo æuo dicit *Bæticam* & *Lusitaniam* Consulares fuisse prouincias, *Tarraconensem* verò Præsidialem.

CAP. V.

Hispaniæ laus à salubritate, fertilitate. Variæ metallorum secturæ. Immensæ opes.

DE nomine, situ, & diuisione HISPANIAE hactenus: æquum nunc est de natiuis eius bonis, & largitricis naturæ opibus dicere, ne, vt Amyclæ olim, silentio pereant. C. Plinius vltimis verbis vasti sui operis, Italiâ exceptâ, totius orbis primam laudem Hispaniæ defert. Decumanum hoc testimonium, & præiudicatæ auctoritatis sit

tis sit

tis ſit ad inſtar. Sed lubet ſingula inquirere, ne à fauore potiùs, quàm merito emanaſſe hoc quis putet. An cæli temperiem quæris? tota ea vitalis, ac perennis ſalubritatis eſt, adeò vt beatorum hîc felices ſedes, & Elyſios campos Homerus ſtatuerit, Strabone teſte. Quippe nec violento æſtu excoquitur, aut nimio frigore tellus aduritur, non ventorum procellis, aut graui paludum nebulæ obnoxia; ſed aura eſt ſuda ſerenaque. fontium copia, nemorum frequentia, montium articulis, & portuoſis litoribus egregiè ornata. At de ſoli forſan felicitate dubitas? *In omnia,* inquit Iuſtinus, *frugum genera fecunda eſt adeò, vt non ipſis tantùm incolis, verùm etiam Italiæ, vrbique Romanæ, cunctarum rerum abundantia ſufficiat.* Olei verò melliſque, & vini non abundans modò, ſed & prodiga. Lina, & nobilia pecoris vellera, vbi gentium meliora?

Nec varios diſcit mentiri hîc lana colores,
Ipſe ſed in pratis aries iam ſuaue rubenti
Murice, iam croceo commutat vellera luto.

Martialis hoc diſertè libro ix. Epigr. Lxij.

Vellera natiuo pallent vbi flaua metallo,
Et linit Heſperium bractea viua pecus.

Equorum verò tam pernices alit greges, vt non fruſtra vento conceptos antiquitus creditum ſit. *Nihil denique in ea otioſum,* ait I. Solinus, *nihil ſterile quidquid cuiuſcumq. modi negat meſſem, viget pabulis,*

etiam

etiam quæ arida ſunt ac ſterilia, rudentum materiam nauticis ſubminiſtrant. Dicam cum Marone, ſed dicam verè:

Hæc loca, non tauri ſpirantes naribus ignem
Inuertêre, ſatis immanis dentibus Hydri,
Nec galeis, denſisque virûm ſeges horruit haſtis:
Sed grauidæ fruges, & Bacchi Maſsicus humor
Impleuêre, tenent oleæ armentáque læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert.

Summæ hæc telluris bona & in aperto ſunt; ſed & operta eius viſcera recludere, & ſcrutari lubet. Mirabere tam variis, & multiiugis paſſim diuitijs fetam. Strabo lib. III. Aurum, argentum, æs, ac ferrum nullibi terrarum, neque tantum, neque tam probatum generari eſt auctor. vnde vt lepidè ita, & verè Poſidonius refert, loca ſubterranea hîc non à Plutone, ſed ab opulentiæ Deo Pluto incoli. Plinius etiam lib. III. cap. III. *Metallis*, inquit, *plumbi, ferri, æris, argenti, auri tota fermè* HISPANIA *ſcatet. Citerior & ſpecularibus lapidibus. Bætica & minio: ſunt & marmorũ lapicidinæ*. Magna hæc ſunt, ſed maius multo, quod præter Diodorum Siculum lib. VI. Bibliothecæ, refert Ariſtoteles, lib. de mirandis auditionibus: Phænices tantam auri, argentiq. copiam ex HISPANIA aſportaſſe, vt, cùm onuſtis nauibus argentum ſuperaret, ex ipſo anchoras conflauerint. Sed tam

inexhausta erat argenti copia, vt asserat Strabo, Carthaginenses duce Barca (*Amilcare* forsan) in Turdetania Hispanos inuenisse vtentes præsepibus & dolijs argenteis. Scio V. CL. Isac. Casaubonum per vocem *φάτνη laquearia domus* accipere, & non *præsepia*: vtrumque tamen immensam, & pœnè fastiditam argenti copiam ostendit. Sed de fide dubitabit non nemo, & dilutæ auctoritatis hæc queretur: videat quid Plinius dicat lib. xxxiij. cap. IV. *Vicena millia pondo* [*auri*] *ad hunc modum singulis annis Asturiam, atque Gallæciam, & Lusitaniam præstare quidam tradiderunt, ita vt plurimum Asturia gignat, neque in vlla parte terrarum, tot sæculis hæc fertilitas.* Sed quota hæc HISPANIAE pars? quid vniuersam præstitisse dices? & ne videar, instar rorarij militis, eminus tantùm tela spargere, lubet collato pede rem gerere, & per ipsas Romanorum triumphales prædas ire, vel ipso T. Liuio ductore. Iuuabit vidisse tot Iasones ad auratam hanc prædam confluxisse, & tot spolijs auctos redijsse. P. Corn. Scipio, primus quod sciam, argenti pondo quatuordecim millia, trecenta quadraginta duo, & signati magnum numerum ærario intulit. L. Lentulus quadraginta quatuor millia argenti, auri verò bis mille quinquaginta pondo, præter pecuniam militibus diuisam, Corn. Lentulus, & L. Stertinius eodem pœnè tem-

nè tempore, argenti ſeptuaginta millia, auri mille quingenta pondo. M. verò Heluius argenti infecti quatuordecim millia, ſeptingenta triginta duo pondo, ſignati bigatorū ſeptemdecim millia, viginti tria, Oſcenſis argenti centū viginti millia, quadringētā triginta octo, ex vlteriore Hiſpania aſportauit. C. Minucius ex citeriore, triginta quatuor millia octingenta argenti, bigatorum ſeptuaginta octo millia, argenti Oſcenſis ducenta ſeptuaginta octo millia ærario intulit. Et cui cupido ſingulos triumphos colligere, ipſum Liuiū conſulat, & in aceruum cōtrahat triumphales has manubias, videbit exiguo annorum ſpatio populum Rom. deprædatum fuiſſe ſupra ſexcenta millia argenti infecti pondo; argenti verò Oſcenſis quadringenta millia, auri verò circiter decem millia, ſignati verò infinitam copiam. Mitto nunc ducum militumque rapinas, donatiua, ſtipendia, quæ dubio procul ſummam hanc multò ſuperant. Et ex hoſtica hæc. Quid ex pacata prouincia opum illis veniſſe cenſebimus? vel vnus Plinij locus ſufficiet, qui lib. xxxiij. refert ſuo adhuc æuo per Hiſpanias duraſſe ab Hannibale inchoatos puteos, ex quibus qui *Bebelo* vocatur, CCC. Annibali pondo in diem ſubminiſtrauit, quæ Budæi calculo tria aureorum millia efficiunt. Potiori certè iure Aureā meſſem quis HISPANIAM,

quàm cum Stratocle aut Dromoclida tribunal vocabit: vbi pace, belloq́. tanta opum ſeges indies ſuccreſceret, adeo vt iure de illa animoſus Poëta Claudianus cecinerit, lib. de laudibus Serenæ:

Quid dignum memorare tuis HISPANIA *terris*
Vox humana valet? primo lauat æquore ſolem
India: tu feſſos exactâ luce iugales
Proluis, inque tuo reſpirant ſidera fluctu.
Diues equis, frugum facilis, pretioſa metallis,
Principibus fecunda pijs.

Sed hoc laudis agmen, mihi claudant Latini Pacati Drepani, Panegyrico ſuo ad Theodoſium Auguſtũ, verba: *Sint, vt ſcribitur, Gargara prouentu læta triticeo, Mæuania memoretur armento, Campania cenſeatur monte Gaurano, Lydia prædicetur amne Pactolo, dum Hiſpaniæ vni, quidquid vbiq́ laudatur, aſſurgat: hæc duriſſimos milites, hæc expertiſſimos duces, hæc facundiſſimos oratores, hæc clariſſimos vates parit: hæc Iudicum mater, hæc Principum eſt.* Priſca etiam numiſmata luculentè HISPANIAE dotes loquuntur. in Hadriani enim Imp. nummo depingitur femina ſedens cum oleæ ramo, & cuniculo ad pedes, olei vbertatem & cuniculorum frequentiam denotans: vel, vt ſuſpicor, non abſurdè, ob metallorum vberes ſecturas, quæ cuniculis ſub terram aguntur. Vnde Catullus vocat *Celtiberiam cuniculoſam.* Galbæ verò Imp. nummus refert feminam milita-

militariter ornatam: quæ clypeum & bina iacula ſiniſtrâ, dextrâ verò ſpicas frumenti geſtat, vt bellacem, fertilemque ſimul deſignet prouinciam. Sed vnde tantùm à priſca fertilitate degenerauit? an occulti aliqui & noxij ſiderum poſitus genitalem telluris vim infecere? an effeta & laſſa terra inani ſpe agricolas lactat? neutrum ego in cauſſa putem. Æquè enim ac priſcis ſæculis, in omnia frugum genera fecunda eſt. Sed deeſt induſtria. nam cùm natura ſua in arma magis, quàm aratra propenſi ſint Hiſpani, per longinquas in vtramque Indiam expeditiones, & continuata bella, exhauritur iuuẽtus. Hinc agricolarum infrequentia; hinc agri neglecti potiùs quã ſteriles cernuntur. Nec deſierũt hîc metalla; ſed Regum interdicto, HISPANIAE parci nunc iubetur, donec India theſauros ſuos ſuppeditat.

CAP. VI.

Incolæ bellicoſi. Diutiſsimè Romanis reſtiterunt. Fideles. Hoſpitales. Litteris dediti.

SVfficiat modò, folia hæc aut vmbras potiùs laudis, pendente manu attigiſſe. Sed quibus ſe verè iactat Hiſpania, nunc dicenda. Incolarum virtutes & ingenia, quæ domi foriſque egregiè

conspicua, in bellũ tamen & arma magis propensa: adeo vt plurimis, Iustino auctore, *militares equi & arma sanguine ipsorum cariora sint.* Ideo assueti

Nec vitam sine Marte pati: quippe omnis in armis
Lucis caussa sita; & damnatum viuere paci.

Verissimum hoc Silij dictum memorabili exemplo confirmarunt, dum M. Porcius Cato, quorumdam rebellione ictus, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit, quod adeo ægrè passos scribit Liuius, vt multi mortem sibimet ipsi consciuerint, *nullam vitam sine armis rati.* L. Florus ideo *Bellatricem, viris armísque nobilem, seminarium hostilis exercitus,* & *Hannibalis eruditricem* appellat. Thucydides oratione, quam Alcibiades ad Lacedæmonios habuit, Iberos pugnacissimos barbarorum vocat: nec de Ponti accolis ibi sermo (vt non nemo forsan suspicatur) sed de Hispanis nostris. Indicio est Siciliæ, & Carthaginensium cum HISPANIA vicinitas, à qua altera Iberia nimis quàm remota. Imp. verò Claudius, apud Trebellium Pollionem, HISPANIAM vnà cum Gallia *Romani imperij vires* esse dicit: T. verò Liuius, *non quàm Italia modò, sed quàm vlla pars terrarũ bello reparando aptiorem, locorum hominumq́ue ingenijs* esse ait: quod non sine suo periculo & clade sensere Romani. Nusquam enim diutiùs & maiori mole certatũ est, nec vlla prouincia tantum Romani

mani cruoris hausit. *Per ducentos enim annos*, inquit Velleius Paterculus, *in hac multo mutuoq. ita certatum est sanguine, vt amissis P.R. imperatoribus, exercitibusque, saepè contumelia, nonnumquam etiam periculum Romano inferretur imperio. Illae enim prouinciae Scipiones consumserunt; illae contumelioso viginti annorum bello, sub duce Viriato maiores nostros exercuerunt; illae terrore Numantini belli P.R. concusserunt; in illis turpe Q. Pompeij foedus, turpiusq. Mancini Senatus, cum ignominia dediti imperatoris rescidit; illa tot Consulares, tot Praetorios absumsit duces, patrúmque aetate, in tantum Sertorium armis extulit, vt per quinquennium, diiudicari non potuerit, Hispanis Romanisne in armis plus esset roboris, & vter populus alteri pariturus esset.* Sed HISPANIAE numquam animus fuit, ait Florus, aduersus Romanos consurgere, numquã conferre vires suas lubuit, neque aut imperare, aut tueri libertatem publicè: alioquin ita vndique mari, Pyrenaeoque vallata, vt ingenio situs nec adiri quidem potuerit; sed antea à Romanis obsessa est, quàm se ipsam cognosceret, & sola omnium prouinciarũ vires suas, postquam victa est, cognouit. Bellaces hos egregiè fuisse, quis mirabitur? cùm corpora hominum ad inediam, & laborem, animi ad mortem parati erant. ideoq. in acie exultabant, tamquam gloriosè vita excessuri: lamentabantur in morbo, tamquam tur-

piter & miſerabiliter perituri. Nec defuere inuicto illi robori, & pugnaci animo, egregiæ pacis artes, & togæ decora. An fidem in Socios vel Principes quæres? nuſpiam pœnè ſanctiùs culta. Teſtis ipſa Sagũtus, vel maximè fidei infelix monumentum: quæ, potiùs quàm à ſocietate P. R. deſciſceret, publico & communi rogo ſe concremauit. Celtiberi nefas eſſe ducebant ſupereſſe, cùm is occidiſſet, pro cuius ſalute ſpiritum deuouerant. Hinc C. Iulius Cæſar, teſte Suetonio, ſtipatores ſibi elegit Hiſpanos, & Auguſtus Cæſar Calaguritanorum cohortem habuit. In aduenas verò quàm hoſpitales fuerint, luculentè teſtatur Diodorus Siculus: *Aduenientes externos benignè hoſpitio excipiunt, adeo vt quadam æmulatione inuicem pro illorum honore certent: quos verò aduenæ ſequuntur, hos laudant, amicoſque Deorum eſſe putant.* Litterarum verò ſtudijs & ſapientia omni æuo claruerunt. Auctor eſt Strabo Turdetanos Bæticæ populos ſapientia excelluiſſe, & memorãdę vetuſtatis volumina habuiſſe, & poëmata ac leges à ſex annorum millibus conſcriptas verſibus. Sed vetus hoc exemplum non nemo ſpernet. An & illud, ab vltimis Gadibus T. Liuij fama excitos Romam veniſſe Hiſpanos, vt illius aſpectu fruerentur, cuius eloquentiam tantopere admirabantur? Auſim dicere Italiâ exceptâ, nullam prouin-

uinciam claris ingenijs magis fecundã fuisse, nec plura doctrinę lumina genuisse. Loquãtur duo Senecæ, Columella, Lucanus, Martialis, Iulius Hyginus, Pomponius Mela, Auerroës, alijque sexcenti:

Quos aget penna metuente solui
Fama superstes.

Nec inter postrema eius ornamenta censendum puto, Vespasianum Augustum, teste Plinio, procellis reip. iactatum, vniuersæ HISPANIAE ius Latij tribuisse, præsagus forsan, orituros hinc quandoque Imperatores: quorum auspicio & virtute, eneruatum luxu, & intestinis discordijs Imperium, pristinas vires resumeret, & lacertos iterum moueret. Testes Traianus, Hadrianus & Theodosius, nullis Principibus virtute vel fortitudine inferiores. Vnde meritò Claudianus:

Sola nouum Latijs vectigal Iberia rebus
Contulit, Augustos. fruges, æraria, miles
Vndique conueniunt, totóque ex orbe leguntur:
Hæc generat, qui cuncta regant.

De religione quid attinet dicere? Cum nuspiam poenè terrarũ plus sanguinis pro Christo sit effusum, nec puriùs alibi seruata, aut feliciùs in remotissimas orbis plagas propagata sit. Sed vberiori hæc dicenda essent stilo, mihi sufficiat leui hæc penicillo tantùm adumbrasse. Nunc institutum vrgeamus, ducto à Bætica initio.

CAP. VII.

Bætica, Turdetania *dicta. Martianus Capella emendatus. Oleis abundat. Minio nobilis.*

VT ceteras prouinciarum, amœno cultu, & fertili nitore præcedit Bætica, ita etiam non immeritò ab illa mihi auſpicandum duxi. Nomen habet à fluuio eam mediam ſecante Bæti. Plinio etiam *vlterior* vocata, Straboni verò lib. iij. *Turdetania* etiam: *Regio ipſa, à flumine Bætica, ab incolis Turdetania vocatur,* à præpotenti ſcilicet Turdetanorum populo. Hodie verò potior eius pars *Andaluzia* vocatur, corrupto nomine, à Vandalis olim incolis. A ſeptemtrione, clauditur Ana fluuio; ab occaſu, Atlantico Oceano; à meridie, mare Balearicū; ab oriente, linea ducta per Caſtulonem ad Anam vſque terminat. Eius longitudo, à Caſtulone Gades vſque, teſte Plinio, ex ſententia M. Agrippæ, in CCCCLXXV. M. P. erat porrecta, latitudo verò eius à Carteiana ora CCXXIV. M. P. Diuerſus à Plinio eſt Martianus Capella, qui lib. vi. *Eadem verò* [*Bætica*] *longitudinis dimenſione diſtenditur à Caſtulonis opidi fine, in Gaditanum opidum,* CCL. *M. P. amplior æſtimatur., latitudo*

tudo quoque in CCXXIV. *M. P. excurrit.* Sed craſſior hic error eſt, quàm vt excuſari poſſit. paulò enim inferiùs refellit perperam M. Agrippam: qui citerioris Hiſpaniæ longitudinem patere in CCCCLXXV. M. P. dicit, quod de Bætica Agrippam dicere ex Plinio patet Iuridicos in ea quatuor conuentus, *Gaditanum, Cordubenſem, Hiſpalenſem,* & *Aſtigitanum* recenſet Plinius. Fœdè hîc iterum deprauatus Martiani Capellę codex, qui duos tantùm agnoſcit *Gaditanum* & *Cordubenſem.* Malim certè codicem vtrobique accuſare, quàm docto Afro inſcitiæ notam inurere. Regio ipſa omnigena frugum copia mirè luxuriat, ſiue vinearum prouentus, ſiue arborarios fructus requiras. Oliuetis verò vnicè diues eſt, quod Plinius teſtatum reliquit lib. xvij. cap. xij. *Bætica, inquit, vberrimas meſſes inter oleas mittit:* & lib. xv. cap. ij. poſt Italiã, inter Iſtriam & Bæticam, dicit par certamen de olei laude. vnde & Statius Papinius Silu. lib. ij.

Quæ Tritonide fertiles Athenas
Vnctis Bætica prouocas trapetis.

Cumque omnium ferax ſit, tum vel præcipuè inexhauſta & diuiti metallorum vena ſcatet. Sed minio inter cetera felix, maximæ olim apud Romanos auctoritatis: indicio eſt cura diligentiaque, qua illud ſeruabãt. vnde Plinius lib. xxxiij. cap. VII. *Celeberrimum* [*minium*] *ex Siſaponenſi regione*

gione in Bætica miniario metallo, vectigalibus populi Romani, nullius rei diligentiore custodia, non licet id ibi perficere excoquique: Romam perfertur vena signata, ad dena millia ferè pondo annua.

Vrbium etiam frequentia regionis felicitatem pandit. nam, teste Plinio, CLXXV. Strabone verò CC. memorabantur: quarum fama celebriores, quæ super amnes exstructę aut æstuarijs adiacent: ad hæc litora vndique portuosa, orasque habet patentibus gremijs commercio aptissimas. Auræ hîc ita lenes, anniq́ue tempestates adeo mites, vt non frustra antiquitas hac potissimùm Hispaniæ in parte elysios campos esse crediderit. Sed Bæticę illa pars, quæ Anam inter & Bætim amnes porrigitur, vt soli felicitate & vbertate à Bætica superatur, ita etiam mutato nomine *Bæturia* vocatur, in duas olim diuisa partes totidemq́. gentes, teste Plinio, *Celticos*, qui Lusitaniam attingunt, Hispalensis conuentus, & *Turdulos*, qui Lusitaniam & Tarraconensem accolunt, iura Cordubam petebant. Hodie plerisq́. *Estremadura* dicta. Ioanni verò Genesio Sepuluedæ doctissimo viro, *Petroche*, à petrarũ, quæ ibi visuntur, frequentia, vocatur. Strabo macræ esse telluris regionem hanc, & immensæ siccitatis tradit.

CAP. VIII.

CAP. VIII.

Bæticæ nobiliores populi. Turduli, Turdetani, & τȣ̃ρδοι ijdem. Bastuli, Bastitani & Basetani dicti. Appianus emendatus. Cunei.

TVRDVLI.

PRiusquam ad Bæticæ vrbes se flectat oratio, non inutile erit, nobiliores olim prouinciȩ populos in medium producere, vt, quorum sparsim mentio incidet, iuuet illos semel & vno obtutu cognoscere. Primi, & magis illustres occurrunt *Turdetani* (qui & Bæticæ Turdetaniæ nomen dedêre) ijdem & *Turduli* vocantur: lìcèt Polybius apud Strabonem, eos diuersos faciat, & Turdulos finitimos esse Turdetanis ad septemtrionem dicat: T. autem Liuius lib. xxxiv. & Strabo nullum inter eos discrimen statuunt. Stephanus verò Byzantinus ex Artemidori sententia Turdetaniæ incolas τούρτȣς, καὶ τυρ∂υτάνȣς vocat. Ptolemȩus inter Turdulos & Turdetanos discrimen ponit & confinia. nam Turdetanos dicit Lusitaniam attingere; Turdulos verò Tarraconensem: Plinius verò vtrosque *Turdulos* vocat his verbis:

Turduli,

Turduli, qui Lusitaniam & Tarraconensem accolunt, iura Cordubam petunt. Liuius vero citato loco ait: *Omnium Hispanorum, maximè imbelles habentur Turdetani; freti tamen multitudine sua, obuiam ierunt agmini Romano.* & subdit statim: *Nec tamen ea pugna debellatũ est: decem millia Celtiberûm mercede Turduli conducunt, alienisque armis parabant bellum.* Vbi clarum est vtrumque nomen pro vno vsurpari. Auctor est Strabo, hos inter HISPANIAE populos sapientia olim excelluisse, & litterarum studijs, leges quoque versibus à sex annorum millibus conscriptas habuisse. Incolebant olim potissima & mediterranea Bæticæ, & quasi totam Andalusiam, demtis maritimis.

BASTVLI.

MAritimam Bæticæ oram accolunt *Bastuli*, qui & *Bastitani*, seu *Basetani* vocantur. Strabo illos in ora illa, quę Atlantico Oceano obuersa est, ad Anæ & Bætis ostia statuit: Plinius verò, non solam esse Bastulorum, sed & Turdulorum dicit. Cl. Ptolemæus eos *Pœnos* cognominat, ad discrimen forsan Bastitanorum, qui Tarraconensem inhabitant: an quia ora ea vniuersa originis Pœnorũ est? vt Plinius ex sententia M. Agrippæ tradidit, & vt Pomponius Mela lib. ij. cap. VI. *Transvecti ex Africa Phœnices habitant.* Hos ego *Bastulos*

Bastules Pœnos esse opinor, qui mendosè ab Appiano in Ibericis vocantur βλαςοφοίνικες, cùm potiùs βαςοφοίνηκες, vel βαςυλοφοίνικες deberent dici: quod vt asserã facit ipse Appianus. nam illorum originem ad Annibalem refert his verbis: οἷς, φασιν, Ἀννίβαν τὸν καρχηδόνιον ἐποικῆσαί τινας ἐκ Λιβύης, καὶ παρὰ τοῦτο κληθῆναι βλαςοφοίνικας. Ita vt ex Bastulis indigenis & Phœnicibus, seu Pœnis aduenis nomen sit efformatum: ad quam forsan originem videtur Poëta Horatius allusisse lib. ij. Carm. oda II. vt bene obseruauit Abrahamus Ortelius

— quàm si Libyam remotis
Gadibus iungas, & vterque Pœnus
Seruiat vni.

Vterque enim Pœnus est, qui & Africæ & Hispaniæ maritimam oram colunt. Et cùm hi Pœnorum essent originis, mirum est, quòd Strabo referat illos coniugia more Græcorum contrahere, ægrotos verò Ægyptiorum ritu in plateis deponere, vt qui eo morbi genere tentati fuerint, illis simili remedio subuenire possint.

C V N E I.

INtra Herculis columnas degunt *Cunei*, teste Polybio lib. x. vbi refert Magonem hiemasse, quo tempore P. Corn. Scipionẽ in HISPANIAM traie-

traieciſſe conſtat. Vocahtur autem *Cunei* à vicino Luſitanię promontorio, quod *Cuneus* Plinio, Straboni verò in limine lib. iij. *ager Cuneus*, Græcis σφὴν dicitur. Mela verò lib. iij. cap. I, manifeſtò promontorium hoc etiam *Cuneum agrum* vocat: *Anæ proximum [promontorium,] quia lata ſede procurrens, paulatim ſe ac ſua latera faſtigiat, Cuneus ager dicitur.* Appianus in Ibericis magnæ vrbis, quam *Coniſtorgim* vocat, meminit inter *Cuneos* ſitæ, quam refert à Cauceno Luſitano vi captam. Strabo verò in Celticis hanc vrbem recenſet, & *Coniſtorſim* vocat. vnde colligere licet *Cuneos* illos olim fuiſſe circa Bæturiam, vbi poſteà Celtici populi ex Luſitania aduenæ ſedes fixerunt. Ambroſius Morales credit illos eum tractum coluiſſe, vbi nunc *Nieblæ* comitatus eſt, cum adiacenti territorio.

CAP. IX.

Gades vnde dictæ. Olim Aphrodiſiæ, Erythia, Cotinuſa, Iunonis inſulæ, *&* Tarteſſus *dicta. Frequens nobilitas, magna potentia. Multa de templo Gaditano. Finis olim nauigationis.*

INſula eſt ad Bætis oſtia, quà Europa ab Africa dirimitur, & vnde Tyrrheni maris faucibus, Oceani æſtus immittitur, anguſto ſpatio à continenti,

tinenti, & veluti flumine abſciſſa, *Gades*, vel *Gadira* dicta, eò quòd videatur τῆς γῆς δειρὰ, id eſt, *Terræ collum*, vt refert Euſtathius in Dionyſium Alexandrinũ: ſed meliùs Heſychius, quod Phœnices *Gadira* περίφραγμα vocant, id eſt, *Sepimentum*. vnde & Plinius lib. iiij. cap. XXII. *Pœni Gadira ſua lingua ſepem vocant*, eò quòd mari vndique ſit circumſepta. Plato verò in Atlantico, ſeu Critia dialogo, aliam nominis originem adducit: Neptunum ex Clitone, Euenoris & Leuſippes filia, refert quinque geminos maſculorum partus ſuſcepiſſe, primogenitum vocaſſe *Atlantem*, vnde & pelagus *Atlanticum*; alterum verò eodem partu editum *Gadirum* vocaſſe, qui Græcis εὔμηλος, id eſt, *Diues ouium*, dicitur, ſortitũ extremas Atlanticę inſulæ partes, ad columnas Herculis, ſuo nomine *Gadiricum* locum nuncupaſſe. Duæ olim erant inſulæ, nunc vnica tantùm: varijs olim nominibus dicta. ab Ephoro, & Philiſtide, referente Plinio, *Erythia*; à Timæo & Sileno *Aphrodiſias*; ab indigenis verò *Iunonis* dicta. Dionyſius Alexandrinus ante Tyriorum aduentum *Cotinuſam* dictam aït, ἀπὸ τῶν κοτίνων, quod oleaſtris abundaret; Plinius verò à Timæo maiorem *Cotinuſam* dictam refert; à Romanis verò *Tarteſſon*: cui adſtipulatur Iſacius Tzetzes, in Lycophronis Caſſandrã, qui ſcribit Tarteſſon inſulam eſſe, & ciuitatẽ prope

Herculis columnas: in qua Arganthonius regnauit. Ex Sallustio refert etiam Priscianus *Tartessum* esse, quæ Punica lingua *Gadir* vocatur. Idem Festus Auienus, in descriptione oræ maritimæ:

Hic Gadir vrbs est, dicta Tartessus priùs.

Duæ in hac Insula olim erant vrbes, præter *Gaditanam*, teste Strabone: siquidem L. Cornelius Balbus, vir triumphalis, alteram exstruxit: quam *Neapolim* vocarunt, & ex ambabus tertia deducta, διδύμη dicta; Plinius verò Strabone posterior, vnius tantùm meminit opidi his verbis: *Opidum habet ciuium Romanorum, quod appellatur Augusta vrbs Iulia Gaditana.* Sed cur *Ciuium Romanorum* vocet opidum, caussam refert Dion Cassius lib. xli. C. Iulium Cæsarem, pacatâ Hispaniâ Gaditanos ciuitate Romana donasse, quam donationem deinde populus ratam esse iussit, atque ita eos somnij ergò remunerasse, quod quæstor ibi habuit. Visus enim sibi cum matre rem habuisse, atque inde rerum potiundi spem hausisse. Municipium verò olim fuisse ostendit vetusta inscriptio, quæ Medinæ Sidoniæ visitur:

M. ANTONIO. M. F. GARISIACO.
II. VIRI. MVN. AVG. GAD. D. D.

Eo verò incrementi paulatim, Romanorum amicitia, vrbs hæc peruenit, vt inter quatuor Bæticæ conuen-

conuentus annumeraretur. Tiberij verò Cæsaris tempore ad tantæ potentiæ culmen euaserat, vt Strabo scribat lib.iij. vno suo ætatis censu, equestris ordinis, Gaditanos viros, quingentos esse censos: quot in nulla Italicarum vrbium, præterquàm Patauij, reperti sunt. Nobilissimam certè olim fuisse vrbem, vel ex eo liquet, quòd Iuba Mauritaniæ Rex magni fecerit, huius vrbis se esse Duumvirum, teste Festo Auieno: cuius versus ex ora maritima lubet hîc adtexere, loquitur de Gadibus:

At vis in illis tanta, vel tantum decus
Ætate prisca, sub fide rerum fuit:
Rex vt superbus omniumque præpotens
Quos gens habebat forte tum Maurusia,
Octauiano Principi acceptissimus,
Et litterarum semper in studio Iuba
Interfluóque separatus æquore,
Illustriorem semet, vrbis istius
Duumviratu crederet.

Fidem verò potentiæ facit, quod Macrobius Saturnaliorum lib. i. cap. XX. refert: *Theron,* inquit, *Rex Hispaniæ citerioris, cùm ad expugnandum Herculis templum ageretur furore, instructo exercitu nauium, Gaditani ex aduerso venerunt prouecti nauibus longis, commissóque prælio, adhuc æquo Marte consistente pugnâ, subitò in fugam versæ sunt regiæ naues,*

 simúlque

ſimúlque improuiſo igne correptæ conflagrauerunt. Pauciſsimi, qui ſuperfuerant hoſtium, capti, indicauerunt apparuiſſe ſibi leones, proris Gaditanæ claſsis ſuperſtantes: ac ſubitò ſuas naues immiſsis radijs, quales in ſolis capite pinguntur, exuſtas. Cicero etiam oratione pro L. Cornelio Balbo, refert Gaditanos, Romanorum Imperatores commeatu, pecuniaque ſæpe iuuiſſe, & populum Romanum in annonæ caritate, ſuppeditato frumento leuaſſe. Quod permagni faciet, qui ſciuerit quanto frumento Romana vrbs olim indigebat.

Inter celeberrima verò huius Inſulæ opera templum erat Herculis, quo plures Romanorum duces, magnis rebus geſtis vota ſoluturi ventitabant, vt auctor eſt Diodorus Siculus lib. vi. Hannibalem etiam refert Silius Italicus, priusquàm in Italiam exercitum moueret, Gadibus vota exſoluiſſe. Hoc verò templum Herculi Ægyptio ſacrum fuiſſe, teſtatur Pomponius Mela lib. iij. cap. VI. Philoſtratus verò lib. v. De vita Apollonij Tyanæi ſcribit, duos ibi Hercules cultos fuiſſe, *Ægyptium*, & *Thebanum*, nullo prorſus intus ſimulacro, cæterũ *Ægyptio* duas aras æneas, *Thebano* vnam tantùm erectam, juxta quam duodecim Herculis labores conſpicerentur, quod & Silius Italicus lib. iij.

Sed

Sed nullæ effigies, ſimulacráue nota Deorum
Maieſtate locum, & ſacro impleuêre timore.
In foribus labor Alcidæ.

Cur verò ſanctum ſit refert Mela Pomponius, *Templum*, inquit, *Ægyptij Herculis, conditoribus, religione, vetuſtate, opibus illuſtre, Tyrij condidere: cur ſanctum ſit, oſſa eius ibi ſita efficiunt: annorum, queis manet numerus, ab Iliaca tempeſtate, principia ſunt: opes tempus aluit*. Euſtathius refert in Dionyſium Alexandrinum, ex Æliani ſententia, Gadibus altare, *Anno* & *Menſi* dicatum, vnum videlicet breuiori tempori, alterum longiori: templumque *Senectutis* eſſe, quò reuereamur ætatem, quæ multa ſcit & didicit: & aliud *Mortis*, ad honorem communis omnium otij, vel eorum qui præter naturæ legem obierunt. Eſt etiam altare *Penuriæ* & *Artis*. Ars enim Penuriam profligat. Eadem ferè Philoſtratus, additque, illos ſolos hominum, feſtis cantibus mortem collaudare. In Herculis quoque templo, auream *Pygmalionis oliuam* fuiſſe, idem auctor eſt: cuius præcipua pulcritudo in fructuũ opere erat, qui ex ſmaragdo erant, veris oliuis ſimillimi. Perſuaſum etiam antiquis, Gades τὸν ἔσχατον πλοῦν eſſe, ſeu finem nauigationis, & ab ipſo quidem Hercule conſtitutum refert Suidas in dictione Γάδειρα. *Hactenus*, inquit, *progreſſus Hercules, cùm ob ſonitum & tenebras vlteriùs tendere*

non posset, columnas ab indigenis sumtas erexit, quibus significaret eò vsque peruiam esse terram & mare Vnde & Pindarus in Nemæis dicit Herculem columnas suas nauigationis terminum posuisse ode. III.

Ἥρως θεὸς ἃς ἔθηκεν
Ναυτιλίας ἐσχάτας
Μαρτύρας κλυτάς.

id est, *Quas diuinus heros posuit nauigationis vltimæ testes claros.* Et clariùs ode IV.

Γαδείρων τὸ πρὸς ζόφον οὐ
Πέρατον ἀπόρετον
Αὖτις εὐρώπαν ποτὶ
Χέρσον ἔντεα ναός.

Non esse scilicet vltra Gadiram nauigandum, sed ad Europam esse reflectendam nauem. Sic & Silius Italicus lib. I.

Atque hominum finem Gades, Calpémque secutus.

Hac in Insula Geryones vixisse, multorum fuit opinio, vt referunt Plin. & Solinus: nec iniuria. nam, Strabone teste, tanta hic pabuli est lætitia, vt pascentium pecorum lac non serescat, caseumq. nisi multâ affusâ aquâ non efficiant, &, ni menstruo quoque tempore vena illis tundatur, ne nimio abdomine suffocentur, periculum est. Hæc de Insula dicta sint, nunc de Incolis videamus.

L. Cornelius Balbus hac vrbe natus, ob res fortiter in HISPANIA gestas, à Cn. Pompeio, ciuitate non solùm donatus est (vt videre est in oratione

oratione pro eodẽ à Cicerone habita) ſed etiam *de Garamantibus triumphauit, primus omnium externo curru*, teſte Plinio, lib. v. cap. V. Hunc & Coſ. fuiſſe, & ſuæ ætatis homines tantùm diuitijs & magnificẽtia ſuperaſſe, auctor eſt Dion lib. xlviij. vt populo Rom. moriens, in ſingula capita vicenos quinos denarios legauerit.

L. etiam Iunius Moderatus Columella, qui De re ruſtica eleganter & accuratè admodùm ſcripſit, hinc oriundus fuit, vt de ſeipſo hoc verſu teſtatum reliquit:

Et mea quam generat Tarteſſi litore Gades.

Martialis etiam Gaditanum dicit σύγχρονον ſuum Poëtam Canium, hoc Hendecaſyllabo:

Gaudent iocoſæ Canio ſuo Gades.

Hodierno die Inſula hæc nauigationis beneficio & ſalinis fouetur, tum ex thynnorum piſcatura multum emolumẽti capit: omnis generis frugum & generoſi vini feraciſſima. Non procul ab opido collapſi Theatri ruinę complures, aliaque non ſpernenda vetuſtatis veſtigia ſpectantur. Et cùm Inſula hæc olim à continente ſeptingentis paſſibus, quà proximè diſtabat, diuulſa eſſet, nunc, quę rerum eſt viciſſitudo, ponte cum continente coniungitur.

CAP. X.

De Herculis Columnis variæ opiniones. Saturni & Briarei *dictæ.* Abylæ & Calpes *varia nomina. Festus Auienus emendatur. Strabonis lectio stabilitur.*

HOC loco vicinas Gadibus vrbes recensere ordo postularet, nisi Herculis tantopere decantatæ columnæ me retraherent. Præsertim cùm & Pindaro Γαδείριδαι πύλαι vocentur, plurimisque persuasum sit, Gadibus illas fuisse: sed obtinuit vsus, Gaditano freto vtrimque impositos montes, Herculis columnas vocari, de quibus Martianus Capella eleganter lib. vi. *Europa*, inquit, *Calpe; Africa Abyla monte despicitur: qui vtrimque prominentes, dici columnæ Herculis meruerunt, quòd testimonio vetustatis, laboris Herculei limes in illis sit consecratus: siquidem vltra eum progredi, consumtæ telluris inuia prohibebant. Denique etiam hoc de eius sacræ virtutis possibilitate persuasum, quòd cùm antea natura terris maria dispararet, ac tanto cingi circuitu firmaret Oceani, montium prædictorum effossis radicibus, diuulsóque confinio camporum, deuexis lacunisque terrarum, improuisum pelagus in vsum mortalitatis admisit, permutãs orbis faciem naturæq́. discrimina.*

Idem

Idem referunt C. Plinius in procemio lib. iij. & Pompon. Mela lib. I. Africæ enim hæsisse olim HISPANIAM innuit & Ann. Seneca Quæst. Nat. lib. vi. cap. xxix. *Hispanias, inquit, à contextu Africæ mare eripuit.*

Diuersam longè ab hac opinionem refert Diodorus Siculus lib. v. cap. II. non perfodisse Herculem hos montes, sed vtrumque congesta humo adeo ampliasse: vt cùm longè lateque antea, inter vtrumque continentem se Oceanus effunderet, his, quasi claustris, vtrimque arctarit, ne grandia cete in nostra maria possent penetrare: & ad nominis sui æternam famam, vtrique monti columnam imposuisse. Varia autem nomina his montibus indita, præsertim à Græcis. Isacius Tzetzes in σχόλειον *Lycophronis* poëma, has colūnas vocat *Alybam* & *Abennam*; Paulus verò Orosius lib. I. cap. II. *Abennam*, & *Calpem* vocat; Eustathius in Dionysium Alex. ait alteram, quæ Europam definit, à barbaris *Calpem*, à Græcis verò *Alybam* vocari: illam verò, quæ Africæ imminet, ab illis *Abennam*, ab his *Cynegeticam*. sed contra omnium Geographorum mentem, *Ælybam*, vel *Abylam* (vel, vt vocat Suidas, *Æbylica*, vt verò Æthicus, *Æbylenam*) cum *Calpe* confundit, cùm palam sit diuersos esse montes. Ælianus lib. v. Var. hist. ex Aristotelis mente, refert columnas

has primò *Briarei*, postea verò, cùm Hercules terrarum orbem monstris tyrannisque expiasset, tamquam de humano genere bene meritus, *Herculis* vocatas fuisse. Idem Pindari Scholiast. Nem. od. III. & Isacius Tzetzes, ex sententia Clearchi; Eustathius verò primò *Saturni*, postea & *Briarei*, tandem *Herculis* fuisse dictas auctor est. Cur verò *Saturni* aut *Briarei* appellatæ fuerint, sollerti Lectori indagandum relinquo, nisi placeat cum Zenodoto ex sententia Clearchi sentire, *Briarei* nomine etiam Herculem vocatum. Festus Auienus in descriptione oræ maritimæ *Abylæ* & *Calpes* etymon explicat, ita vt Maurusijs *Abyla* idem sit, quod *Mons altus* Latinis; *Calpe* verò Grecis, quod nobis *Caui vasis* & *teritis* species, cuius versus non pigebit in medium producere:

Sunt parua porrò saxa prominentia
Abyla atque Calpe: Calpe in Hispano solo,
Maurusiorum est Abylæ. namque Abyla vocant
Gens Punicorum, mons quod altus barbaro est,
Id est Latino, dici vt auctor Plautus est.
Calpéque rursum in Græcia, species cauæ
Teretésque visu, nuncupatur, & iugi.

Sed obscurum hoc esse *Calpes* etymon cuiuis manifestum, quamobrem ita legendum puto:

— species caui
Teretisq; vasis nuncupatur, & iugi.

Notum

Notum enim eſt hydriam, vrnam, & quod cauum protuberat, Græcis κάλπην dici. Ab hoc vaſis genere Græci montem hunc *Calpem* dixere, quia teſte Pomp. Mela lib. ij. cap. VI. *Calpe mirum in modum concauus, & pœnè totus in mare prominet.* Strabo lib. iij. refert ex multorũ ſententia haſce Herculis columnas, Gadibus in templo fuiſſe ex ære cubitorum octo, in quibus conſtruendi templi ſumtus inſcriptus erat: communi tamen opinioni ſubſcribit mõtes hos eſſe *Abylam*, & *Calpem*. Philoſtratus autem refert has ex auro, argentoque ſimul fuſo conflatas eſſe, litteris inſcriptis, quæ à nemine legi poſſent, illasq́. eſſe terrarum Oceaniq́ue vinculũ, ab Hercule in domo Parcarum inſcriptas, nequa elementis contentio accederet, neque amicitiam diſiungerẽt, qua inuicẽ tenentur. Credidere nonnulli, referente Strabone & Euſtathio, *Errantes ſcopulos, vel Symplegadas*, Herculei laboris metas, & celebres columnas fuiſſe. Hæc ideò adduxi, vt ſciant quàm variè de ijs ſenſerit vetuſtas.

Ad radices autem montis *Calpes*, eiuſdem nominis ſita eſt vrbs, olim, vt ex Timoſthene refert Strabo, *Heraclea* vocata, in Herculis memoriam exſtructa, vbi & Hiſpanorum armamentarium fuit: cuius adhuc ſuo æuo veſtigia exſtitiſſe refert. Scio Cl^mum^. virum Caſaubonum lectionem hanc Strabonis non recipere, & loco κάλπη, legere; καρ-

καρλεία, quia nemo veterum *Calpes* vrbis meminit, præter Antonini Itinerarium, quod vt deprauatum etiam reijcit; ſed quàm verè, viderit Lector. mihi parum firmæ eius rationes, vt à codicum omnium conſenſu recedam, videntur: præſertim, cùm eò loci hodierno æuo vrbs ſita eſt, *Gibraltar* dicta, qua Pœni primùm in HISPANIAM irrupere, acciti à Iuliano Comite, nomenq. illius priſcum in Ducis *Tarif* memoriam mutatum. Coniecturæ meę fauet Amb. Morales lib. xij. cap. lxiix. & P. Ioan. Mariana Rerum Hiſp. lib. vi.c.xxij. vocat *Gibraltar*, *Heracleam*. Eodem prorſus modo oppoſita columna, & montis & vrbis nomen prębet *Abyla*, hodie *Ceuta*, vt Caſtaldo placet. Adde Antonini itinerarium *Calpem* & *Carteiam* (licet corruptè *Tarteiam* habeat) vt diuerſa opida recenſere. Sed ne longiùs abeam, multorum inſtar ſit Heſychius in Lexico, qui dum varias, in dictione στῆλαι, de Herculis columnis recenſet opiniones, dicit aliquos vrbes ſic vocatas credidiſſe. verba eius lubet opponere : ἔνιοι αὐλὰς νήσους εἶναί φασιν, οἱ δὲ προσχώσματα, οἱ δὲ τῆς ἠπείρου ἄκρας, οἱ δὲ πόλεις, καὶ οἱ μὲν δύο, οἱ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ μίαν, οἱ δὲ τέσσαρας. Id eſt: *Aliqui ipſas inſulas eſſe dicunt, alij aggeres, alij continentis promontoria, alij vrbes, alij duas, alij tres, alij vnam, alij quatuor.* Circa has Herculis columnas, auctor eſt Ariſtoteles lib. De mirandis auſcultationibus, incendia

cendia erumpere, alia quidem iugi flamma, alia verò per interualla, & tantùm noctu. Sed solus hoc, quod sciam: præterquam quòd hoc æuo nulla ibi eructari incendia omnium ore constat. Non absimile est, quod refert Festus Auienus columnas has Herculis,

— horrere siluis vndique
Inhospitásque semper esse nauticis:
Inesse quippe dicit ollis Herculis
Et templa & aras: inuehi aduenas rates
Deo litare, abire festino pede,
Nefas putatum demorari in insulis.

CAP. XI.

Carteiam *non esse* Tarifam, *aut* Carthagenam, *sed* Algerizam. Colonia libertinorum *dicta. Num eadem cum Tartesso. Dion & Pausanias emendati obiter.*

QVia superiori capite, in *Carteiæ* mentionem incidimus, opportunè hîc mihi videor de illa acturus. Cl. Ptolemæus inter *Bastulos*, qui & *Pœni* cognominantur, ad fretum Gaditanum collocat. quænam hodierna die vrbs sit, fluctuant recentiores. Franciscus Tarapha, & Io. Goropius Becanus *Tariffam* esse; Carolus Clusius, & Iosephus

phus Moletius, *Carthagenam*, opinantur; Ioannes Oliuarius in Pomponium Melam, *Cartaiam* credit, quæ non procul ab Ana fluuio est; sed à vero omnes deuiare paucis ostendam. Sita erat *Carteia* teste T. Liuio lib. xxviij. illa in ora Oceani, vbi primùm è faucibus angustis panditur mare, &, vt ait Pomp. Mela lib. ij. cap. vi. illo in sinu, quem Calpe efficit. *Tariffa* verò nec in primis illis freti angustijs, nec in Calpes sinu sita est. Adde si lubet *Tariffæ* oram importuosam esse, & insidam nauibus stationem; *Carteia* verò portum habet commodum. Hîc enim Cn. Pompeius, post sinistrum ad Mundam prælium, fugiens, conscendit naues, vt præter A. Hirtium, testantur Appianus Alex. & Strabo. C. etiam Lælius pugnaturus aduersùs Hannonem *Carteia* naues soluit, & victor huc classe reuectus. Proinde luce clarius est, non esse *Tariffam*: sed potiùs, vt auctor est Ambrosius Morales, vir de Hispaniæ antiquitate optimè meritus, *Algeriza*. Hæc enim & commodum habet portum, & in sinu ipso, quem Calpe efficit, sita est. Non esse *Carthagenam* clarius est, quàm vt probatione indigeat, sola ipsa distantia redarguit: cùm hæc in *Tarraconensi*; illa verò in *Bætica* sit. Non esse *Cartaiam*, licèt nominis similitudo suadere posset, situs differentia conuincit: siquidem *Cartaia* ad Anam flumẽ est. Alterius etiam *Carteiæ*
T. Liuius

T. Liuius lib. xxi. meminit, quam Olcadum caput, & ab Annibale expugnatam dicit. Carolo Sigonio tamen hoc loci ex Polybio & Stephano placet *Altheiam* legere, licèt aliquis dubitaret, quia apud eumdem Liuium, *Carteia ad Oceanum* vocatur hæc nostra. Cur vero adiectio hæc, si huius nominis vnica tantùm vrbs? Sed nihil ad Bacchum hæc.

Latinam hanc Coloniam esse factam, & *Libertinorum* appellatam, auctor est T. Liuius lib. xliij. quòd eò noui coloni deducti essent: *Et alia*, inquit *noui generis hominũ ex* HISPANIA *legatio venit, ex militibus Romanis, & ex Hispanis mulieribus, cum quibus connubium non esset, natos se memorantes, super quatuor millia hominum. Orabant vt sibi opidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decreuit, vt nomina sua apud L. Canuleium profiterentur, eorumque siquos manu misisset, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere.*

Neoterici nonnulli ab Arganthonio Rege conditam credunt hanc vrbem: ego illum regnasse hîc ex Silio Italico lib. iij. adducor, vt credam:

Arganthoniacos armat Carteia nepotes,
Rex proauus fuit humani ditissimus æui,
Ter denos decies emensus belliger annos.

Anacreon verò (vt obiter hoc tangã) hunc CL. annis vixisse; Plinius verò lib. vij. cap. xlviij. octuaginta regnasse, & quadragesimo incœpisse

auctor

auctor est, qui tantùm CXX. anni sunt. Vrbem hanc eamdem esse cum *Tartesso* Græcorum, idem Plinius asserit lib. iij. cap. I. Strabo dubitat: *Nonnulli*, inquit, *huius ætatis Tartesson appellant Carteiam.* Pomponius etiam Mela lib. ij. ambigit: *In eóque* [*sinu*] *Carteia, vt quidam putant, aliquando Tartessus.* Illud tamen miror, cùm Silius Arganthonium *Carteiæ* regnasse dicat, illam tamen à *Tartesso* diuersam eum facere, cùm Græcis omnibus dicatur Tartessi regnasse, vt Anacreon testatur, alijque. Vnde & *campos Argāthoninos* Sidonio dictos vocat Cl. Scaliger *Tartesiacum* hunc tractum Notis in Ausonium. Diuersam autem à *Carteia* esse *Tartessum* his versibus Silius declarat, cùm de *Carteia* locutus esset:

Armat Tartessus stabulanti conscia Phœbo,
Et Munda.

Sed cùm & Gades ostensum est, ex Plinij, Sallustij & Tzetzæ sententia *Tartessum* dici, non absurdè quæri posset, an plures fuerint *Tartesi*, vel an totus ille tractus à Gadibus columnas adusque *Tartesi* nomen obtinuerit, quod curioso Lectori anquirendum relinquo. Vicinam verò Algerizæ vrbem *Tariffam*, multi credunt olim *Tartessum* fuisse: quæ anno à Christo nato D. CCXIII. à Pœnorum duce *Tarif* (qui eo loci ex Africa ad occupandam HISPANIAM traiecit) nomen sumsit,

ſumſit, priori oblitterato, de quo inferiùs. Agnouit ergo Silius Italicus, pro diuerſis vrbibus *Carteiam* & *Tarteſſum*; Strabo & Mela dubitarunt. *Algerizæ* hodierno die copioſus admodùm eſt piſcatus, ex quo incolis lucrum ingens, quo etiam ſuperioribus ſęculis non caruiſſe crediderim. Auctor enim eſt Strabo, *Carteiæ* præter thynnorum frequentiam, murices & purpuras librarum X. eſſe. Quod ne cui mirum ſit, lubet referre, quid Plinius de mirandæ magnitudinis Polypo, obtinente L. Lucullo Procoſ. Bæticam, lib. ix. cap. xxx. dicat: *Carteiæ, in cetarijs aſſuetus [Polypus] exire è mari in lacus eorum apertos, atque ibi ſalſamenta populari, conuertit in ſe cuſtodum indignationem, aſſiduitate furti immodici. Sepes erant obiectæ; ſed has transſcendebat per arborem, nec deprehendi potuit, niſi canum ſagacitate: hi redeuntem circumvaſere noctu, concitique cuſtodes, expauere nouitatem. Primùm omnium magnitudo inaudita erat, deinde color muria obliti odore diro. Quis ibi polypum exſpectaſſet, aut ita cognoſceret? cum monſtro ſibi dimicare videbantur. namq. & afflatu terribili canes abigebat, nunc extremis crinibus flagellatos, nunc robuſtioribus brachijs, clauarum modo incuſſos, ægreq́ multis tridentibus confici potuit. Oſtendere Lucullo caput eius, dolij magnitudine, amphorarum quindecim capax, atque (vt ipſius Trebij verbis vtar) barbas, quas vix vtroq́ brachio complecti eſſet, clauarum modo*

D *toroſas,*

torosas, longas pedum XXX. acetabulis siue caliculis vrnalibus peluium modo, dentes magnitudini respondentes. reliquiæ asseruatæ miraculo, pependere pondo DCC. Sepias quoque & lolligines eiusdem magnitudinis expulsas in litus illud, idem auctor est. Antiqua etiam numismata, geminis thynnis insignita, hîc reperta fidem faciunt, vt refert Ambrosius Morales, & Antonius Augustinus Dialogis antiquitatũ. Plinius verò lib. xxxi. cap. viij. scombros hîc incolas refert piscari, ad cõficiendum garum. Monendũ mihi hoc loco apud Dionem lib. xliij. deprauatè legi *Crantiam* pro *Carteia*: Οὔαρος δ' ὑπὸ τοῦ Διδίου περὶ κραντίαν ἐναυκρατήθη, καὶ εἴγε μὴ προκαταφυγὼν ἐς τὴν γῆν. Id est: *Varus verò à Didio apud Crantiam nauali prælio superatus in terram euasit.* Substituendum verò esse *Carteiam*, vel ex Floro colligi potest, lib. iij. cap. II. *Primùm in ostio Oceani Varus Didiusque legati conflixere.* quo loco nusquam *Crantiæ* mentio ab assiduo aliquo proditur auctore, sed *Carteiæ*, vt ex Liuio patet. Similiter & apud Pausaniam lib. II. Eliacorum pro Καρπία, legendum puto Καρτηία. nisi quis & ita dictam fuisse asserat.

CAP.

CAP. XII.

De prisco Tartesſi *ſitu. Non exſtare noſtro æuo. Regnum Tharſes hic fuiſſe.*

TArteſſus vrbs, & Græcis, & Latinis Scriptoribus notiſſima, ſed, vt rerum eſt omnium orbis, ignorantiæ caligine noſtro æuo latet. quare vt viatores, ſpiſſa nocte deprehenſi, dubia ſpe, huc illuc lapſanti veſtigio errantes, ſi procul gratæ lucis indicium affulget, eò votis, pedibusq́ue contendunt: ita ego ad veterum Scriptorum facem, conabor accedere, vt *Tarteſsi* ſitum, locumq́ue detegam. Variè autem *Tarteſsi* nomen acceptum. nam & *Gades* ita dictas, & *Carteiam* oſtendimus; ſed præter hæc vrbem ab his diuerſam fuiſſe *Tarteſſum* nunc docebo. Strabo lib. iij. refert inter gemina *Tarteſsi* amnis (qui nunc Bætis eſt) oſtia ſitum quondam fuiſſe opidum eiuſdem nominis: quod & Pauſanias in Eliacis aſſerit. Idem Stephanus Byzantinus: Ταρτησσὸς πόλις Ἰβηρίας ἀπὸ ποταμοῦ ἀπὸ τοῦ ἀργυροῦ ὄρους ῥέοντος. Id eſt: *Tarteſſus Iberiæ vrbs eſt dicta à flumine, qui ex argenteo monte fluit*: qui ipſe *Bætis* vel *Tarteſſus* eſt. Vnde cùm palam ſit *Tarteſſum* eſſe ſitam ad Bætim, nequit eadem cum *Carteia* eſſe: ſiquidem multis ab hoc

amne paſſibus remota eſt, in ſinu illo ſcilicet ſita, quem Calpe efficit. Quod verò nonnemo credat *Tariſſam* eſſe priſcam *Tarteſſum*, procul eos à vero aberrare in confeſſo eſt: cum *Tariſſa* etiam nimium à *Bæti* diſſita ſit. quod vt indubitatũ credo, ita maximè mihi dubium, priſcum ipſius *Tarteſſi* ſitum demonſtrare. Nam cum *Bætis* olim geminis ſe oſtijs mari mergeret, temporis decurſu alterum illi oblimatum eſt, & aliquantulum ab antiquo ſe torſit itinere, vt alij plerique amnes. Quò fit, vt quæ circa illa loca erant vrbes, nunc in obſcuro ſint. Sed quid Suidam mouerit, quod *Tarteſſum* prope Auernũ lacum fuiſſe dicat, nulla mihi ratio occurrit. Nobilem verò & opulentam fuiſſe vrbem, vel Poëta ille apud Stephanum innuit, dum illam vocat Ταρτέσσιον ὄλβιον ἄστυ. Vnde & Anacreon, inter opimas felicitates, quas reſpuit, *nolle ſe*, ait, *Tarteſſi centum & quinquaginta annis imperare*, Arganthonium ſignificans. Cùm verò *Tarteſſus*, inter vltima occidentis loca eſſet, anſam Poëtis fabulandi dedit, vt Tartarum circa *Tarteſſum* fingerent, quod ex Homero oſtendit Strabo. Latinis etiam Poëtis frequens eſt dicere, Tarteſſo ſolem ſe mergere. Ouidius Metamorph. XV.

Preſſerat occiduus Tarteſſia litora Phœbus.

Auſonius etiam cum ſtridore mergi dicit:

Condide-

Condiderat iam solis equos Tartessia Calpe,
Stridebatque freto Titan insignis Ibero.

Vnde & Statius Papinius Siluarum lib. ij. de Bætica loquens:

Felix heu nimis & beata tellus:
Quæ pronos Hyperionis meatus,
Summis Oceani vides in vndis.
Stridoremque rotæ cadentis audis.

Hausere id ex Posidonio Philosopho Poëtæ, qui solem circa hæc litora multò maiorem occidere affirmabat, & cum strepitu, perinde atque in profundum ibi incideret, pelagusque ad eius contactum efferuesceret. Sed mitto has tellenas nugas, vbi ne scintilla veri apparet. Io. Goropius Becanus lib. v. rerum Hispanicarum, non obscurè docet, *Tartessum* vocari in sacris litteris, regnum *Tharses*, quò Rex Salomon simul & in *Ophir* classem mittebat, ad aurum argentumque aduehendum. Nam quod hactenus plurimis persuasum fuit, *Tharses* vel mare vel Carthaginem denotare, viuis rationibus refellit, quas hîc prætereo libens, ne actum agam. Sanè regionis circumiacentis felicitas, auri, argentique perennis fecunditas, & Scriptorum ea de re vnanimis sententia facit, vt non inuitus illi assentiar: præsertim verò, cùm ipsos Tyrios & Phœnices (qui cum Salomonis

classe mittebantur) immensam argenti vim ex vicina hac regione asportasse dicant Strabo & Aristoteles.

CAP. XIII.

Xeres olim dicta Asta regia. *Colonia Romanorum. Num Ξηρά Stephani Byzantini fuit.*

DE prisca *Xeres de la frontera*, appellatione dissentiunt auctores. Ioan Magarinus Episcopus Gerundensis *Sisaponem* fuisse; Clusius *Asidonam*; Lucius Marineus celebrem illam funesto prælio *Mundam*: quæ sigillatim refellere, esset Lectorũ opera abuti. Ego verò *Astam* puto, quæ à Plinio *Regia* cognominatur, Colonia Romanorum, inter Bætis æstuaria sita. Quod vt asseram multa faciunt. Strabo lib.iij portum *Mnesthei* non procul ab *Asta* collocat: qui hoc æuo *portus B. Mariæ* indigetatur, capaci tutaque nauium statione celebris, duabus tantùm leucis à *Xeres* distat. Licèt Ambrosius Morales credat locum esse inter *Xeres de la frontera*, & *Puerto B. Marie*, qui hoc æuo *la Mesa de Asta* vocatur. Ptolemæus etiam ad *Astam* æstuariũ collocat, quod Moletio aliisq́.

Sanlucar

Sanlucar est, non procul à *Xeres*, & vt Straboni, Plinio, & Ptolemæo, *Nebrissa* & *Asta* vicinæ vrbes sunt, & inter Bætis æstuaria sitæ, ita etiam *Xeres* à Nebrissa non totis quinque leucis dissita. Stephanus Byzãtinus ξηρᾶς opidi ad Herculis columnas meminit, quod an *Xeres* nostrũ sit, nominis situsq́. vicinitas facit vt credam, suoq́. forsan tempore relicto antiquo nomine *Astæ*, nouum assumserit, vt multis alijs vrbibus accidit. A Hirtius hanc vrbem *Hastam* vocat, cùm ceteri sine aspiratione legãt: iuxta quã refert duces Cn. Pompeij, qui funesto Mundensi prælio superfuerãt, omnes à Cęsare extra vallum concisos, cùm coniurassent castrorũ cædem. Strabo refert conuentum Turdetanorum fuisse. Hoc æuo vrbs est murorum ambitu conspicua: ager est, vineis, aruisque lætissimus: nulla eius portio inculta, aut otiosa; sed vel vitibus, aut frugiferis arboribus egregiè consitus, aut oleo, segeteq́. ornatus. generosissima vina fundit, quæ non solùm Europæi nostri, sed alio sub sole calentes Indi expetunt. Equorum greges alit mira pernicitate laudabiles, quos incolæ *Ginettes* vocant. Moris hac in vrbe est ditioribus, immensæ altitudinis puteos defodere, quibus annonam multos in annos cõseruant, quos lapidum mole contectos, sine peculiari Senatorum consensu aperire vetitum. vnde cùm an. cIↄ. Iↄ. LXI.
 arcta

arcta re frumentaria Germania premeretur, incredibili copia ab hac vrbe prouisum fuit. Auctor est T. Liuius lib. xxxix. C. Catinium post fusos Lusitanos in agro Astensi, vrbem Astam expugnasse, sed dum incautiùs muros subit, ictum, post paucos dies obijsse. Refert Morales alijque Historici, non procul à *Xeres*, luctuosum illud prælium, inter Arabes & vltimum Gothorum Regem Rodericum, commissum fuisse, vbi Gothi ad internecionem cæsi, & HISPANIA in Arabum potestatem & prædam cessit.

CAP. XIV.

Nebrissa cognominata Veneria. *A Baccho & satyris condita*

TVrdetaniæ vrbs est *Nebrissa*, teste Ptolemæo Romanorum colonia, cognomine *Veneria*, vt ait Plinius, hodie *Lebrixa* dicta, sita inter Bætis æstuaria; sed nunc à Bæti octo M. P. distat, oblimato altero illius ostio meridionali, vnà cum alueo. Conditam ferunt

Tempore quo Bacchus populos domitabat Iberos,

ducentis prope annis, ante Troianum excidium, vt colligit Antonius Nebrissensis in Historię suæ

præfa-

præfatione ,à quo & vrbem conditam putat. Silius verò Italicus ad Satyros Dionysij, seu Bacchi comites, originem velle videtur referre, nòn abludente etymo. Nebris enim pellem hinnuli significat, qua Bacchantes induti sacrificare solebant. Sed lubet Poëtam audire lib.iij.

Ac Nebrissa Dionyseis conscia Thyrsis,
Quam Satyri coluere leues, redimitaque sacra
Nebride, & hortano Mænas nocturna Lyæo.

Opidum est peramœnũ,cum vetusta arce, agro vndique beatissimo cinctum. Hoc enim præcipuè Bæticæ tractu, lætissimas fruges, vina lectissima, mella optima, sapidissimos arborum fructus, tellus producit: vt non immeritò tam luxuriosus ager à Baccho, aut à petulca Satyrorum manu, ad condendam vrbem dilectus videatur. Sed non tantum se iactat hæc vrbs, quòd conditorem habuit madidum & lasciuum illum Deum, quàm quòd ciuem produxerit *Ælium Antonium*: qui Vandalicis, Punicisque armis pulsas tota Hispania, Latinas Musas, primus reduxit, & exstirpatâ passim barbarie, pristino illas nitori restituit. Rerum à Ferdinando & Isabella Regibus gestarum binas decades cum laude conscripsit: tantumque HISPANIA Ælio Antonio, ob restitutas postliminiò litteras, quantum Ferdinando Regi ob fusos fugatosque Mauros, se debere fatetur.

CAP. XV.

Ossuna olim Vrso. *A. Hirtio* Vrsao. *Appiano* Orsona. *Situs eius ex Hirtio petitus.*

NON procul à Nebrissa spectatur *Ossuna*, quæ Straboni & Plinio *Vrso*, & *Genua vrbanorum* vocata: Antonius August. legit, *Geminam vrbanorum* pro *Genua*, teste Ortelio. Ab A. Hirtio, *Vrsaonē*, ab Appiano in Ibericis *Orsonam*, à Ptolemęo *Oleastrum* dici auctor est Ios. Moletius. Conuentus olim Astigitani, distans à Singilia, quæ nunc *Antiquera*, circiter M. P. XXX. ab Astigi plus minúsue. Sed lubet A. Hirtij verba adducere, qui graphicè vrbem nobis eiusque situm ob oculos ponit: *Ad opidum*, inquit, *recuperandum occasionem non prætermittunt, & reliquos viuos capiunt, ac deinde Vrsaonem proficiscuntur, quod opidum magna munitione continebatur, sic vt ipse locus non solùm opere, sed etiam natura editus ad oppugnandum hostem appeteret. Hoc acciderat, quòd aqua, præterquàm in ipso opido non erat. nam circumcirca riuus nusquam reperiebatur, propiùs M. P. octo, quæ res magno erat adiumento opidanis. Tum præterea accedebat, vt agger materiesq́; vnde solitæ*

ſolitæ ſunt turres agi, propiùs M.P.VI. non reperiebantur. Ex quibus non ſolùm patet vrbem fuiſſe egregiè munitam & magni momenti, ſed etiam deſcriptionem quadrare optimè *Oſſunæ*. Opidum enim aqua caret contermina, arborum genus nullum præter oleam profert ager: quam etiam à Pœnis agriculturæ ſtudioſis illatam fuiſſe crediderim. Quibus fidem etiam faciunt fragmenta quædam, & cippi cum vetuſtis inſcriptionibus, in ipſo opido reperta, quæ nomen *Vrſonis* oſtendunt. Noſtro æuo illuſtriſsimæ Gironum familiæ eſt, quæ relicto titulo Comitum *Vreniæ*, Ducum *Oſſunæ*, anno M. D. LXII. annuente Philippo II. nomen ſibi vindicauit. Academia hîc exſtructa, anno M. D. XLIX. inſignis, à Ferdinando Mattamoro. Ager eſt pecoris, meſsiumque vberrimus: olei etiam fecundus, aër ſaluberrimus.

CAP. XVI.

Hiſpalis cognominata Romulenſis. *Iſidori opinio reiecta. Vnde dicta. Eius deſcriptio.*

VT ceteras HISPANIAE prouincias Bætica, & ita Bæticæ vniuerſas vrbes *Hiſpalis*, nobilitate, opibusq. longè antecedit. Colonia fuit olim Roma-

Romanorum, cognomine *Romulensis*, & ex quatuor eiusdem prouinciæ conuentibus, teste Plinio. De origine eius ambigunt Scriptores: Franciscus Tarapha, alijque sublestæ fidei Scriptores, ad Hispalum Herculis Libyci filium, ex Berosi mente, referunt; Isidorus verò lib. xv. Originum, Iulium Cęsarem refert *Hispalim* condidisse, eamq. ex suo & vrbis Romæ nomine, *Iuliam Romuleam* nuncupasse. Sed cum veritate hoc pugnare, in aperto est. Nam apud Hirtium aliosque, frequens *Hispalis* mentio, eaq. post Mundense prælium recuperatâ, dum beneficiorum memoriam Hispalensibus Cæsar refricat, non præterijsset vrbis se conditorem. nec *Iuliæ Romuleæ* illi cognomen, sed *Romulensis*. Ego in re tam vetusta, & inter fluctuantes Scriptorum opiniones nihil certi ausim statuere. Sufficiat coloniam fuisse Romanorum, quæ à Philostrato in vita Apollonij Tyanæi lib. v. cap. I. *Ispula*; à Silio verò Italico *Hispal* vocatur, vnde ait:

Et celebre Oceano, atque alternis æstibus Hispal.

In antiqua verò inscriptione (quam Hispali repertam dicit Ambrosius Morales) *Romulea* vocatur, nullo alio addito nomine:

M. A V-

M. AVRELIO. VERO. ÇÆS. IMP.
CÆSARIS. TITI. ÆLII. HADR.
AVG. PII. P. P. F. ANTONINO.
ÇOS. II. SCAPHARI. QVI.
ROMVLEÆ. NEGOTIANTVR.
D. S. P. D. D.

Vocatam autem *Hiſpalim*, vult Iſidorus à ſitu, eò quòd in ſolo paluſtri, ſuffixis profundo palis locata, ne lubrico & inſtabili fundamento caderet. Arias verò Montanus apud Ortelium ait *Hiſpalim*, Phœnicum nomen eſſe, à *Spila* vel *Spala* deflexum, quod planiciem ſiue virentem regionem ſignificat, quam ſuburbanus eius ager egregiè refert.

Vrbs certè eſt amœniſſima, & in primis, non Hiſpaniæ modò, ſed & Europæ, nobilis & opulenta, ad Bætim amnem appoſita, murorũ ambitu, ædificiorum ſtructura & cultu conſpicua. ſuburbium habet amœnum & amplum, cui *Trianæ* nomen, Bæti amne diſcretum, ſed ponte ſublicio vrbi coniunctum. Ager vicinus planus eſt, & lætiſſimus, ſummumq. hic Liberi Patris cum Cerere certamen, ſed præcipuus oleæ prouentus: nec vſpiam generoſior eius liquor. oliuas muria maceratas (quas Græci κολυμβάδας, Romani *Drupas*,

aut

aut *Natantès* vocant) insigni tum magnitudinè tum suauitate suppeditat. frugiferis arboribus, sed præcipuè vario citriorum genere felix: &, ne in singula me effundam, naturæ gaudentis & lasciuientis opus est: vt nihil sit hîc quod natura negauerit, nihil quod cultura præterierit. Ferunt Scriptores, quo tempore D. Ferdinandus Maurorum illam iugo eripuit, circa annum M. CCXVII. plus quàm centum millia pagorum, Hispalensis territorij numerata fuisse: quod immensam agri vbertatem arguit, licèt incolarum infrequentia, ad magnam raritatem delapsi sint. Iam à Strabonis æuo emporium fuit non incelebre, ita & hac tempestate, longè opulentissimum euasit. huc enim ex vniuersi orbis plagis, maximè verò ex occidua India, & Peruuiano orbe, incredibiles opes aduehuntur. Binæ quotannis classes auro, argento, gemmisque onustæ, noui orbis diuitias hîc exponunt: vnde liberali manu in vniuersum orbem dispensantur. Ita vt non queratur HISPANIA desijsse sibi nobiles suas metallorum secturas, sed præbente Indiâ opes suas, gaudet visceribus suis ab auaris manibus parci. Hîc iterum omnigenis mercibus ornatæ, milite & commeatu instructæ Indiam petunt. Vnde opibus ita pollet, vt Regi suo ferant, annuo sesquimillionem aureorum obsequij & vectigalium ergo pendere, quantum vix

integra

integra alibi regna. Templum habet celeberrimum, & mole ſua maximum, turremque egregiæ altitudinis illi adnexam: D. Virgini id ſacrum, in cuius impenſas annuas, triginta millia aureorum deſtinata ferunt. Archiepiſcopatum habet opimum, ſplendidumque, & qui, Toletano excepto, nulli opibus & dignitate cedat; centum & ampliùs illi aureorum millia in annuos prouentus ſuppetunt: qui tantæ erat olim auctoritatis, vt tempore Hormiſdæ Papæ, tota vlterior Hiſpania Bętica ſcilicet & Luſitania illius obſequium agnoſceret. Immò auctor eſt D. Illefonſus, ſupplemento ad D. Iſidori Chronicon, Primatis HISPANIAE dignitatem, Hiſpalenſis primò Præſulis fuiſſe: donec Theodiſclus, D. Iſidori ſucceſſor, regnante Chintilane Gothorum Rege, hęreſi infectus, Archiepiſcopatus honore deiectus fuit. Toletum ſic dignitas tranſlata, ibique in hoc æuum permanſit. Mirum eſt quod Plinius refert, lib. ij. cap. XCVII. *Hiſpali* puteum fuiſſe, qui creſcente maris æſtu minueretur, augeretur verò decedente, ceteris natura vulgaris.

Et licèt vrbs hæc Mercurio magis, quàm Phœbo ſemper dedita, & commercijs quàm litteris notior fuerit, ſumma tamen ingeniórum faſtigia edidit. Quem enim *D. Iſidoro* præferas? vitæ enim ſanctitate, litteris tum ſacris, tum profanis

fanis paucis æqualis, inferior nemini. Satis eum superque doctum illud Originum opus posteris commendat. Nostra etiam memoria eloquenti philosophia, & philosophica eloquētia insignem virum *Sebastianum Foxium Morzillum*, & *Benedictum Ariam Montanum*, Theologum, poëtam, linguarum peritia (Hebraicæ præsertim) nemini secundum protulit.

CAP. XVII.

De Italicæ situ disquisitio. A Scipione Africano condita. Hodie Siuilla la veja. *Municipium Romanorum.*

QVamvis *Italica*, nihil pręter deformes ruinas, & diuulsa rudera ostendat; optimorum tamen Imperatorum manibus pauca hæc dentur, vt natale illorum solum cunctis innotescat: multis enim situs eius priscus ignoratur. Auctor est Appianus Alexandrinus in Ibericis, à Scipione Africano conditam, peracto bello Hispanico, vbi emeritos, & mutilatos membro aliquo milites reliquit, quo tamen loco illam condiderit, non exprimit. Ptolemæus illam in Bætica collocat, ex Plinio verò, *Ilipam* priùs vocatam colligunt aliqui.

aliqui. ait enim : *Ilipa cognomine Italica*; collocat autem illam prope Hiſpalim. Eodem modo apud Strabonem legendum eſſe aſſerit doctiſs. Iſ. Caſaubonus: cuius verba ſunt : *Poſt has Italica & Ilipa ſuper Bæti*, emendat autem, *quæ & Ilipa*, ſed quàm exactè, viderit Lector. *Italica* enim non eſt cognominata *Ilipa*, vt hæc præ ſe fert lectio; ſed *Ilipa*, *Italica* poſtea dicta. Auctor eſt Vaſæus ignorari à plurimis antiquum ſitum, aliqui *Nieblam* eſſe putãt; Ambroſius Morales *Siuilla la Veja* oſtendit eſſe, & Hieronymus Surita. Multa enim hîc indicia antiquæ vrbis, & Romanæ magnificentiæ impreſſa veſtigia. Inter cetera non pœnitendæ Amphitheatri ruinæ viſuntur. Antoninus in itinerario, Hiſpali Italicam nullum paſſuum apponit numerum, indicio exiguam fuiſſe diſtantiam, & cunctis notam ; & hodierno die vix quarto lapide abeſt. Referunt Ioan. Vaſæus, & Ambroſius Morales, bello, quod excitatum fuit inter Regem Leuuigildum patrem, ſed Ariana hæreſi infectum, & Ermenegildum filium Catholicæ fidei aſſertorem, qui Hiſpali obſeſſus erat, anno Domini D. LXXXIV. vt Bætis commercia obſeſsis auferrentur, iuſsiſſe Leuuigildum, mœnia *Italicæ* vetuſtæ vrbis reſtaurari, atque ita Hiſpalenſes ad deditionem compuliſſe ; quæ certè omnia *Siuilla la Veja* quadrant. Bæti enim appoſita, &

leuca tantùm ab Hiſpali diſtat. De qua Lucas Tudenſis: *Inueni*, inquit, *in chronicis, quod Italica eſt Hiſpalis antiqua, vnde populata fuit hæc Hiſpalis quæ nunc eſt*; ſed poſtremum hoc prorſus à veritate alienum eſt. Adde quòd hodie circumiacentes campi, *los campos de Talca*, ab indigenis vocantur, mutilata voce, tamquam *Campi Italicæ*. Iuxta hanc vrbem refert Paulus Oroſius lib. v. cap. xxiij. Herculeium Q. Sertorij legatum cum Metello congreſſum, viginti millia peditum perdidiſſe. Fuiſſe *Italicam* Coloniam olim, videre eſt in fragmento baſis Vulſinijs in Italia reperto: ITEM COLON. ITALICENSIVM IN PROV. BÆTICA. qui reliquam inſcriptionem volet, conſulat Smetij Antiquitates.

Municipium tamen fuiſſe auctor eſt Agellius lib. xvi. cap. xiij. ex oratione D. Hadriani, quam de Italicenſibus habuit. Miratur enim Imperator, cur Italicenſes, & quędam alia municipia antiqua, cùm ſuis moribus, legibusq́ue viuere poſsint, in ius Coloniarum mutari geſtiuerint.

Hac vrbe orti Imperatores *Traianus*, & *Hadrianus*, vt teſtantur Appianus, Ælius Spartianus, Eutropius. Magnum etiam *Theodoſium* hæc vrbs tulit, vt plurimorum fert opinio, & ne quid deeſſet, *Silium* etiam *Italicum* poëtam egregium, teſte Petro Crinito, tametſi diſſentiant Ioan. Camers

Scho-

Scholijs ad L. Florum, & Hieronymus Surita. Felicem *Italicam*, quæ virtutum, & doctrinæ hæc fastigia edidit! iactent sese aliæ vrbes, murorum structura, situs opportunitate, agri cælique benignitate, illa verò (quamvis nihil horum illi defuisse olim crediderim) maximorum Heroum natalibus, qui numquam ignorantiæ tenebris illam patientur latere, se attollat. Episcopalis vrbs fuit elapsis sæculis, primum Episcopum D. Geruntium Confessorem habuit.

CAP. XVIII.

Astigi cognominata Augusta firma, *nunc* Eceia. *Conuentus Bæticæ. Inscriptiones veteres.*

VRbs olim clarissima, nec hodie obscura *Astigi*, hoc tempore consentientibus Hispaniæ Scriptoribus, *Eceia* dicitur, Romanorum quondam Colonia, cognomine *Augusta firma*, vt auctor est Plinius. Inter Turdetanos à Ptolemæo reponitur, à qua quartus Bæticæ conuentus Astigitanus vocatus. Pomponius Mela vrbem hanc inter præcipuas totius Bæticæ recenset, his verbis: *Vrbium de mediterraneis in Tarraconensi clarissimæ*

fuerunt Pallentia & Numantia, nunc est Cæsaraugusta: in Lusitania Emerita, in Bætica Astigi, Hispalis, Corduba. Conditã dicit Franciscus Tarapha ab *Astyre* Memnonis auriga, qui amisso ad Troiam hero, in HISPANIAM venit, vbi & Asturibus nomen dedit, de quo Silius lib. iij.

Venit & auroræ lacrymis perfusus in orbem
Diuersum, patrias fugit cùm deuius oras,
Armiger Eoi non felix Memnonis Astyr.

Monendum hîc obiter, quo loco apud Strabonem lib. III. *Astenas* reperitur, legendum *Astyga*, vt auctor mihi est V. Cl. Is. Casaubonus. In antiquis inscriptionibus nunc *Astigis*, nunc *Augustæ firmæ* fit mentio. vtriusque exemplum ipsa vrbs nobis suppeditat:

P. NVMERIVS. MARTIALIS.
ASTIGITANVS. SEVIRALIS.
SIGNVM. PANTHEI.
TESTAMENTO. FIERI. PONIQ.
EX. ARGENTI. LIBRIS. C.
SINE. VLLA. DEDVCTIONE. IVSSIT.

In

In hac verò Coloniæ etiam fit mentio:

BONI. EVENTVS.
APONIA. C. F. MONTANA.
SACERD. DIVAR. AVGVSTAR.
COL. AVG. FIR.
EDITIS. OB. HON. SAC. CIRCENSIB.
ET. OB. DEDICAT. ALIIS.
EX. ARG. LIBRIS. CL.
D. S. P. D. D.

Vrbis ſolum vndique fecundum, & compaſcuum, & pecori maximè paſcendo idoneum: vnde incolæ lanificio maximam operam impẽdunt, hincq́. illis quæſtus luculentus, cui maximè fauet Singylis fluuius, vulgo *Chenil*, vrbem alluens, è niuoſis prope Granatam montibus erumpens, cuius aqua perpurgandæ lanæ mirum in modum efficax. Olim Epiſcopalis vrbs erat, nunc Archidiaconatus Hiſpalenſis eſt Eccleſiæ.

CAP. XIX.

Corduba Patricia *dicta. A quo condita. Prima colonia in Hispaniam deducta. Vrbis descriptio.*

AD Bætis ripas apposita est *Corduba*, dicta *Colonia patricia*, teste Plinio, ceteris Bæticæ vrbibus, exceptâ Hispali, præferenda. Ioan. Gerundensis Episc. dictam putat, tamquã *Cor Bætis*: sed tam ineptum hoc etymon est, vt huic peponem pro corde fuisse quis posset credere. Priscis temporibus fuit vrbs celeberrima, in qua & iuridicus conuentus agebatur. Strabo Marcelli opus esse asserit; sed cuius Marcelli dubitatur hactenus. Vasæus illius putat esse, qui tempore ciuilis belli, inter Cæsarem & Pompeium, res in HISPANIA gessit: cui coniecturæ suffragatur quòd nusquam ante illud tempus, *Cordubæ* mentio fiat. Nam & T. Liuius cùm multas Bæticæ vrbes commemoret, hanc silentio transmittit, sed cùm, eodem Strabone teste, prima hæc colonia sit, in HISPANIAM à pop. Rom. deducta, non potest illius Marcelli opus fuisse, tum quia mentio aliqua illius rei facta fuisset ab A. Hirtio, præcipuè

puè ſeditione illâ ortâ inter Marcellum, & Caſſium Cæſaris duces prope *Cordubam.* Scio Caſaubonum eius eſſe opinionis, vt dicat ideo *Cordubam* opus eſſe Marcelli, eò quòd Colonia eius tempore, aut ductu huc miſſa ſit; ſed cum ipſo Strabone pugnat, vt oſtendi. Non enim illo tempore prima potuit Colonia deducta eſſe, cùm Scipionum tempeſtate nonnullæ fundatę fuerint.

Vrbs eſt agri nitore, & ſoli felicitate conſpicua, vt non immeritò à Silio Italico, *aureum ſolum* vocetur:

Nec decus auriferæ ceſſauit Corduba terræ.

Strabo etiam aſſerit, agri virtute, & magnitudine, fauente amne Bæti, primùm ibi nauigabili, vt ait Plinius, *Cordubam*, ſuo æuo, & nominis claritate & potentia polluiſſe. Huc facit, quod idem Plinius lib. xix. cap. viij. aſſerat carduos apud Carthaginem nouam, & Cordubam pręcipuè, ſeſtertia ſena millia vt parciùs reddere. Quid cenſebis cetera holera, horarios, ceteroſque fructus, ſegetemque reddidiſſe, ſi carduorum prouentus centum quinquaginta millibus circiter aureorum æſtimatus fuit.

Nobili etiam platano ornata olim fuit, ob vmbras tantùm expetita arbore, & quòd æſtate ſolem arceat, hyeme admittat: in quã Martialis peculiari luſit epigrammate, lib. ix. epigr. LXIJ.

In Tarteſsiacis domus eſt notiſsima terris,
Qua diues placidum Corduba Bætin amat.
Vellera natiuo pallent vbi flaua metallo,
Et linit Heſperium bractea viua pecus.
Ædibus in medijs, totos amplexa penates,
Stat platanus, denſis Cæſariana comis.
Hoſpitis inuicti poſuit quam dextera felix,
Cœpit & ex illa creſcere virga manu.

Nec æris metalla Cordubenſi agro defuerunt. Plinij ſiquidem tempeſtate maximo in honore erant: ait enim lib. xxxiv. cap. ij. *Summa nunc gloria* (loquitur de ære) *in Marianum conuerſa, quod & Cordubenſe dicitur.* Vocabatur autem *Marianum*, quòd in Marianis montibus, non procul ab hac vrbe reperiebatur.

Sed ingeniorum præcipuè fecunditate ſe iactet *Corduba*, quæ cunctis HISPANIAE vrbibus, non modò venit præferenda, ſed paucisſimis totius Europæ comparanda. At præcipuorum ſolùm meminero, inter quos *Senecæ* duo familiam facile ducunt, *Rhetor* pater, & filius *Stoicus Philoſophus*, idemque Tragicus, vnà cum affine ſuo, *Annæo Lucano*, Poëta heroici ſpiritus: inuidia omni maiores, & quorum opera

— *fama loquetur anus:*

De quibus Martialis:

Duoſque

Duosque Senecas, vnicumque Lucanum
Facunda loquitur Corduba.

Porcius etiam *Latro*, cuius solùm in Catilinã declamatio exstat, hac vrbe putatur oriundus, vti & *Sextilius Hena* Poëta, cuius Seneca Rhetor lib. I. Suasoriarũ meminit: *Sextilius Hena, fuit homo ingeniosus magis, quàm eruditus: inæqualis poëta, & pœnè quibusdam locis talis, quales esse Cicero Cordubenses Poëtas ait, pingue quiddam sonantes, & peregrinum.* Quin occupatâ iam à Pœnis HISPANIA, proculcatis passim studijs, non defuere præclarissima ingenia huic vrbi, *Auenzoar, Auicenna, Auerroës*: quorũ hic Philosophus acutissimus & Græcorum cuilibet comparandus; ille verò (licèt multi pro Cordubensi *Auicennam* non agnoscant) medicus præstantissimus, vt monumenta testantur. Patrum etiam memoria hac vrbe prodiere *Ioannes Mena*, Poëta vernaculi sermonis, magni ingenij, & *Ambrosius Morales* regius Historiographus: cuius diligentiæ & acri iudicio in Antiquitate indaganda, plurimum perpetuò debebit Hispania, qui & prolixè patriæ suæ laudes descripsit. Hac vrbe etiam ortus *Gonzalius Ferdinandus d'Aguilar*: qui florentissimum illud Neapolitanum regnum, è Gallorum manibus, summa virtute eripuit, & magna cum laude Hispanis stabiliuit, vir maximis antiquorum ducibus comparandus: vt non immeritò

Magni ducis cognomẽ obtineat. Et ne ſolidæ laudis cumulo quidquam deeſſet, ſola hæc vrbs tot Martyres conſtantiſsimos, tot Virgines caſtiſsimas tulit, quot vix alibi integræ prouinciæ. Quæ certamina B. Eulogius Cordubenſis Epiſcopus deſcripſit accuratè, noſtraque memoria latinè quoque *P. Martinus de Roa,* Cordubenſis & ipſe, & Societatis IESV presbyter diſertus.

Ambroſius Morales ex antiqua inſcriptione oſtendit etiam Cordubam, aliquando *Patriciam* tantùm vocatam, quam lubet hîc apponere.

L. LVCRETIO. SEVERO.
PATRICIENSI.
ET.IN. MVNICIPIO. FLAVIO. AXATITANO.
EX. INCOLATV. DECVRIONI.
STATVAM. QVAM. TESTAMENTO.
S. PONI. SIBI. IVSSIT.
DATIS. SPORTVLIS. DECVRION.
.....M. F. AXATITANI.....

CAP.

CAP. XX.

Obulco Municipium Pontificẽſe *dictum.* *Diuerſa ab Antonini Bucula. Smileri error. Cur* Porcunna *dicta. Inſcriptio vetus.*

TVrdetanorum in Bætica opidum eſt *Obulco*, teſte Ptolemæo, quod à Plinio etiam *Pontificenſe* cognominatur. A. Hirtio lib. iv. de bello Alexandrino *Obulcula*, Stephano verò Ὀβόλκων vocatur, nulla pœnè olim de cauſſa notius, quàm feſtino C. Cæſaris in Hiſpaniam aduentu, qui aduerſus Pompeij liberos properans, XXVII. die quàm Roma diſceſsit, Obulconem peruenit, teſte Strabone lib. iij. Hoc æuo eſſe *Vbedam* credit Moletius; Marius verò Niger *Siguram*; ſed Ant. Auguſtinus, Dialogo VIII. & Ambroſius Morales, eſſe *Porcunna* firmiter aſſerunt, quibus & ego lubens aſſentior. Adde quod Plinius *Obulconem* ab amne Bæti XIV. M. P. in mediterranea diſtare dicit, cui ſitus Porcunnæ ad amuſsim reſpondet, ſiquidem tribus, ſed magnis admodùm leucis, à Bæti diſtare Porcunnam in confeſſo eſt. An verò hæc eadem cum Antonini *Bucula* ſit, credit Smilerus, & *Obulculam* reſtituit: ſed à calore, non à iudicio hæc eſt emendatio. nam cùm Strabo *Obul-*

conem

conem. XXX. circiter ſtadijs à *Corduba* diſtare dicat, quæ non explent IIII. M. P. non video, qui cum Antonini *Bucula* cõuenire poſſet. Nam LII. M. P. à Bucula Cordubam numerat. Sed vnde *Obulconis* in *Porcunnæ* nomen mutatum, quæret aliquis, licèt arduum ſit in tanto ætatis decurſu cauſam indagare; placet tamen Moralis opinio (quam & ab Ant. Auguſtino cõfirmatam video) à celebri & antiqua ſcrofæ ſtatua fluxiſſe, quæ triginta fetus enixa fuerat, in cuius memoriam, miſſo priori nomine *Porcunna* dicta fuit, non ſecus ac *Sarabris* à Tauri effigie, hodie *Toro* vocatur. Statuæ verò hæc ἐπιγραφὴ inſcripta eſt, vt hodie in D. Benedicti æde viſitur.

C. CORNELIVS. C. F.
C. N. GAL. CÆSO.
ÆD. FLAMEN. II. VIR.
MVNICIPII. PONTIF.
C. CORNEL. CÆSO. F.
SACERDOS. GENT. MVNICIPII.
SCROFAM. CVM. PORCIS. XXX.
IMPENSA. IPSORVM.
D. D.

Ex qua

Ex qua etiam inſcriptione patet, vocatum fuiſſe hoc opidum *Municipium Pontificenſe*, prætermiſſo *Obulconis* nomine. Exſtat & ibidem alia inſcriptio, in qua non ſolùm proprium vrbis nomen, ſed & cognomen inſcriptum eſt:

L. PORTIVS. L. F. GALERIA. STILO.
OBVLCONENSIS. AN. LXV.
ÆDILIS. II. VIR. DESIGNATVS.
P. I. S. H. S. E. S. T. T. L.
HVIC. ORDO. PONTIFIGENSIS.
OBVLCONENSIS.
LOCVM. SEPVLTVRÆ.
IMPENSAM. FVNERIS.
LAVDATIONEM.
STATVAM. EQVESTREM.
DECREVERE.

Vrbem hanc frugum gloria & fertilitate fuiſſe quondam claram, oſtendunt priſca ab Ant. Auguſtino producta numiſmata: quorum quædam *Obulconis* nomen, vnà cum tritici & hordei ſpicis ferebant, alia verò aratrum cum ſpicis, & ſerpente in Cereris memoriam

CAP.

CAP. XXI.

Illiturgi etiam Illurgis *&* Illurgia *dicta.* *Non esse* Iaen, *sed* Anduxar.

PVnicis bellis nobilem validamq. vrbem fuisse *Illiturgim*, in confesso est: & licèt hodierno die à prisca nobilitate declinauit, res tamen circa ipsam gestæ vetant illam silentio præteriri. Ptolemęus *Illurgim* nominat, & inter *Turdulos* collocat; Stephanus verò Byzantinus, & Polybius *Illurgiam*; T. Liuius & Plinius *Illiturgim* vocant. *Forum Iulium* cognominabatur, conuentus olim Cordubēsis. Ant. Beuterus credit, *Iaen* vrbem *Illiturgim* fuisse, sed rectiùs multò Ambrosius Morales colligit fuisse, vbi nunc vicus *Anduxar el vejo* vix leuca ab vrbe distans: quod confirmat tum cippus marmoreus, ibidem refossus, cum hac inscriptione:

ORDO. ILLITVRGITANORVM.
IMPENSAM. FVNERIS. DECREVIT.

Tum etiam Itinerarium Antonini, vbi enim Corduba Castulonem iter prosequitur, Illiturgi Castulonem XX. M.P. numerat, qui pœnè ipsas V. Leucas ab *Anduxar el vejo Caslonem* vsque (vbi

Castulo

Castulo sita fuit) conficiunt. T. etiam Liuius *Illiturgis* & *Castulonis* simul semper mentionem facit, siue defectionem, seu excidia earum recenset. Cùm enim ad Romanos primùm defecissent ducibus Magone, & Amilcare, à Pœnis obsessum fuit, à Scipionibus tamen magna cum hostium clade obsidione exemti fuere: postmodùm iterum à Pœnis obsessis Cn. Scipio opem tulit, & cæsis xij. millibus hostium, recessum est ab obsidione, vt refert Liuius lib. xxiij. & xxiv. Post cladem verò Scipionum, non solùm ad Pœnos defecerunt, beneficiorum immemores; sed defectionem scelere cumularunt: dum ex residua clade profugos Romanos hosti prodiderunt, qua de caussa Africano Scipioni meritas perfidiæ pœnas dedere, captâ per vim vrbe, auctore Liuio lib. xxviij.

Opidum ipsum hac tempestate, amplum, & opulentum, templis, cœnobiisque egregiè ornatum, abundat vino, oleo, tritico, ferina carne, melle, fructibusque omnis generis: copiosum ibi sericum, nobilitas frequens, & illustris. Consentiunt Hispani scriptores hac in vrbe floruisse, & nunc sepultum esse Sanctum *Euphrasium*, ex septem primis Episcopis, qui Apostolorum iussu in HISPANIA Euangelium propagarunt.

CAP.

CAP. XXII.

Granata nec Illipula, *nec* Illiberis *olim dicta. Sed Maurorum opus. Vnde nomen habet. Diuisa in quatuor partes.*

NObilissimi regni caput *Granata*, & omnium totius HISPANIAE vrbium maxima, teste L. Marinæo. *Illipulam magnam* Ptolemæi credit fuisse Gerundensis Episcopus, sed toto cælo eum errare Strabo ostendit: qui auctor est ad Bætim appositam fuisse, inter Hispalim & Cordubam, qui *Ilipam* eam vocat: *Granata* verò, à Bæti procul distat. Ambrosius Morales ostendit *Illipulam* esse *Pennaflor*, exiguum opidum inter Hispalim & Cordubam. Tarapha verò, aliique non pauci, *Illiberim* olim vocatam fuisse, quam Stephanus *Elibrigem* dicit. Sed non probatur Vasæo aut Ambrosio Morali, qui monent *Illiberim* non procul à Granata fuisse eo in colle, qui nunc *Eluire* vocatur, vnde & vrbis porta nomen sumsit, & non à fæmina, vt quidam somniant. Vrbs autem noua est Pœnorum colonia, quam ita dictam volunt nonnulli à Cocco, quem Hispani *Granam* vocant, qui insigni copia in hoc regno legitur; alij verò à mali punici similitudine, quod & *Granata* dicitur.

Nam

Nam vt illud est granosum, & densissimis acinis refertum, sic & vrbs hæc, dehiscentis granati in modum, confertissimas ædes habet: adde, incolas pro auitis insignibus mala punica gestare, quo nominis etymon referrent.

Vniuersa vrbs multis collibus distincta, inter quos gemini ceteris altiores cõsurgunt, quos amnis Darrus per mediam vallẽ fluens intersecat: in quatuor primarias vrbis regiones, situ quasi separatas, diuiditur. Ea vrbis regio, quæ maximo decoratur templo, *Granatæ* nomine gaudet, vicos habet plurimos, & arctos ob insignem ædium frequentiam, licet à Christianis laxiores sint redditi. templum habet augustissimum, ea pœnè forma, qua Pantheon Romæ: sacrarium continet sumtuosum, in quo Rex Ferdinãdus cum Isabella coniuge (qui hanc vrbem à Pœnorum tyrannide anno Domini M. CCCC. XCij. vindicauit) sepulti sunt. Secunda regio *Alhambra* vocata, in qua regium est palatium vetus, vermiculato opere, & immensis sumtibus exstructum: tantæ quidem magnitudinis, vt ciuitas potiùs quàm domus dici posset, tota mœnibus, turribusq. cincta. Nouum hîc palatium Hispaniarum Reges exstruxere, cui ad magnificentiam nec architecturæ concinnitas, nec materiæ nobilitas, nec hortorum amœnus nitor, aut fontium vndiq. erumpentium

iucundum murmur deeſt: quacumque enim proſpexeris, multa ſunt, quibus oculos animumq́ue paſcas. Ab vno enim latere, vndique luxuriantis agri feliciſsima amœnitas; ab altero verò inacceſsi montes, perpetua niue canentes, vel flagrante Sirio, ſeſe offerunt. Quantum verò in ſeptemtrionem ſe oculorum acies extendere poteſt, porrecta camporum æquora, floridis & irriguis diſtincta pratis occurrunt: hîc paſsim conſiti xyſti, & ſiluulæ frugiferarum arborum: hîc leporaria frequentibus feris, in regium oblectamentum conſpiciuntur: hîc in ipſa Alhambra antiqua viſitur inſcriptio, quæ *Iliberis* nomen profert:

IMP. CÆS. M. AVRELIO.
PROBO. PIO. FELICI. INVICTO.
AVG. NVM. MAIESTATIQ.
DEVOTVS. ORDO. ILIBER.
DEDICAT. P.P.

Tertia vrbis regio, *el Alueſim* dicta, duobus collibus ornata. Magna hîc ædium frequētia, ſolis olim Mauris incolebatur, agricultura & ſerici textrinis hîc victitant. Vltima regio eſt *Antiquerula* dicta, ædium frequentia & ſtructura ceteris non inferior, ſitu eſt plano. Paſsim hîc bombycinus pannus

nus elaboratur, vestis item serica, & holobera præstantissima. Opificum frequentia, qui serico texendo victitant, quanta sit, vel ex eo colligi potest, quòd ex solis mori arboris folijs, quibus bombyces vescuntur, præter multas serici libras, Regibus triginta millia quotannis pœnè aureorum in vectigal cedant. Ambitu suo vrbs circiter M. P. XII. complectitur: tota vndique muris cincta, & propugnaculis mille triginta ornata, aëris hîc temperies saluberrima, nec nimijs austrinis obnoxia æstibus, aut arctois frigoribus obiecta; sed media axis vtriusque, vernanteque gaudet temperie. vnde & fructuum præstantia, bonitasque, & aquæ saluberrimæ insignis copia. Est præterea Episcopali dignitate insignita, Iliberitanâ vicinâ sede, vt multorũ fert opinio, huc translatâ: iuridicus etiam hic celeberrimus conuentus habetur. Ludum hîc parentum memoriâ aperuit (quis credat?) *Ioannes* Æthiops genere, *Latinus* hinc dictus, at præstanti forma, & Musicæ ac Poëticæ in paucis peritus. Lusit enim carmen gratulatorium in Ioannis Austriaci victoriam ad Echinadas insulas, de Turcis anno CIↃ. IↃ.LXXI. nauali prælio partam.

CAP. XXIII.

Abdera à Pœnis, aut Phœnicibus condita. Franciscus Tarapha refellitur. Vnde Almeria *dicta*.

MAritimum Bæticæ opidum, non procul à Charidami promontorio, est *Abdera*. Gerundensis Episcopus hoc æuo credit *Veram* esse; potior tamē Scriptorum pars *Almeriam* dicit: cui & ego subscribo. Inter Bastulos, seu Bastitanos populos à Ptolemæo recensetur, & *Abdara* illi vocatur. Franciscus Tarapha à Thracibus conditā putat, nominis similitudine motus, quam habet cum Democriti patria: sed vnde id Tarapha? quod neque fictum, neque pictum, nec scriptum vspiam est. Meliùs Strabonis, aut Plinij vestigijs institisset, quorum ille à Phœnicibus, hic verò ex opinione M. Agrippæ à Pœnis originem trahere, vt & oram illam vniuersam, dicit. *Almeria* verò cur postea vocata sit, dicit Tarapha ab Almarico Gothorum Rege: qui anno Domini Iↄ. xv. vel, vt alij, Iↄ. xxx. HISPANIIS præfuit, nomen habuisse: qui cum à Childeberto Francorū Rege bello peteretur, propriis diffisus viribus, fuga salutem quærens, hîc interfectus fuit. Vrbs hæc

an.

an. cIↃ. C.XLVII. memorabili illa expeditione ab Alphonſo VIII. Aragonum Rege, S. P. Q. Genuenſi,& Raymondo Comite Barcinonenſi ſuſcepta, Mauris erepta fuit. Occupatâ verò vrbe, Genuenſibus in præmium nauatæ operæ, catinus ex ſolido ſmaragdo, immenſi pretij, oblatus fuit, vt auctor eſt Rodericus Ximenius, Toletanus Archiepiſcopus, Rerum Hiſp. lib. vij cap. xi. Ligurum tamen Annales, non Almeriæ, ſed Cæſareæ in Palæſtina, Guilielmo illorum Duci, qui primus muros aſcenderat, obtigiſſe illum referunt. Antiquiſſimum hîc fuiſſe Epiſcopatum, docent Concilia in Hiſpania celebrata: cuius primus Epiſcopus S. Cteſipho, B. Iacobi Apoſtoli diſcipulus fuit, vt auctor eſt Ioannes Vaſæus.

CAP. XXIV.

Malaca aliquibus Mænace. *Veteres inſcriptiones.*

QVA mediterraneum mare proſpectat Bætica, fecunda eſt vrbs *Malaca*, hodie vix mutato nomine *Malaga* appellatur; licèt Mario Aretio aliter viſum ſit, qui *Malacam* olim fuiſſe, vbi nunc *Caput Maduce*; *Saldubam* verò fuiſſe, quę nunc

Malaga. Sed hoc eſt ex meridie tenebras facere: nam & ſitus, nomen, ceteriq́ue Scriptores contra aſſerunt; inter Baſtulos à Ptolemæo memoratur. Primarium fuiſſe opidum auctor eſt Strabo, qui nõnullos crediſſe refert, olim *Mænacem* dictam: quam Stephanus videtur Μαίνην vocare, niſi κελ-λικὴν illam eſſe ſcriberet; ſed perperam, cùm hæc Phocenſium vrbium vltima, quæ ad occaſum vergunt, & longiùs à Calpe diſtat, quàm *Malaca*, quæ Phœnicum ciuitatis propiorem retinet formam. Licèt Feſtus Auienus, in deſcriptione ſua oræ maritimæ, vnam eamdemq́ue vrbem eſſe dicat, his verſibus:

Hos propter autem mox iugum Barberium eſt
Malacheq́ flumen, vrbe cum cognomine;
Mænace priore quæ vocata eſt ſæculo.

Fluuius verò hic *Malaca*, de quo Poëta, idem eſt cum Ptolemæi *Saduca*, qui hodierno æuo ab accolis *Guadalquevireio* indigetatur, teſte Floriano lib. i. cap. ij. licèt perperam Marius Aretius *Saldubam* hunc vocet, Dialogo ſuo, cui *Calipho* nomẽ, cùm nemo Coſmographorum illius meminerit.

Plinius à Pœnis originem trahere aſſerit; Franciſcus Tarapha à Phœnicibus ante Chriſti aduẽtum annis Iↄ. III. exſtructam putat, quo auctore, neſcio. Hoc tempore vrbs eſt non obſcura. nam emporium eſt ſatis frequens, agro vndique felici,

& amœ-

& amœnissimo cinctum: huc statis temporibus, vndiq. mercatores magna copia confluunt, præcipuè Belgæ, vt sapidissimos & passos autumnales fructus, ad septemtrionales plagas auehant. Vini & olei copia fecunda, vnde luculentum incolis lucrum. turribus, propugnaculisque egregiè instructa, vt facile omnes hostiles minas contemnat. Indicio est, longa obsidione à Ferdinãdo & Isabella Regibus vexatam, nec nisi vrgente fame captam fuisse. Armamentariũ omni telorum, & machinarum bellicarum genere, longè instructissimum habet, vnde limitaneis Africæ locis, vt Madauro (quod vulgò *Oran* appellatur) necessarij commeatus telaque suppeditantur. Episcopalis vrbs à multis annis fuit, Martyresque habuit SS. Cyriacum & Paulam, sub Diocletiano passos. Non possum hoc loco præterire inscriptionem, quã Malacæ in honorem Imp. Septimij Seu. Pert. exstare refert Morales:

IMP. CÆS. L. SEPT. SEVERO.
PIO. PERTINACI. AVG.
PARTH. ARAB. ADIAB.
PACATORI. ORBIS.
ET. FVNDATORI. IMP. ROM.
IN. EIVS. HONOREM. RESP. MALAC.
TEMPLVM. MARTI. D.D.

Non procul à Malaca vicus est *Cannete*, olim *Sabora* dictus, vbi superioribus annis, ænea tabula vnà cum insigni inscriptione reperta, quæ quia Imperatoriam breuitatem refert, & scire operæ pretium erat, religiosum putaui hîc omittere:

IMP. CÆS. VESPASIANVS. AVG.
PONTIFEX, MAXIMVS.
TRIBVNICIÆ. POTESTATIS. VIIII.
IMP. XIIX. CONSVL. VIII. P. P.
SALVTEM. DICIT. IIIIVIRIS.
ET. DECVRIONIBVS.
SABORENSIVM.

CVM. MVLTIS. DIFFICVLTATIBVS.
INFIRMITATEM. VESTRAM. PREMI. INDICETIS.
PERMITTO. VOBIS. OPIDVM. SVB. NOMINE. MEO.
VT. VOLTIS. IN. PLANVM. EXSTRVERE.
VECTIGALIA. QVÆ. AB. DIVO. AVG.
ACCEPISSE. DICITIS. CVSTODIO.
SI. QVA. NOVA. ADIICERE. VOLTIS.
DE. HIS. PROCONSVLEM. ADIRE. DEBEBITIS.
EGO. ENIM. NVLLO. RESPONDENTE.
CONSTITVERE. NIL. POSSVM.
DECRETVM. VESTR. ACCEPI. VIII. KAL. AVG.
LEGATOS. DIMISI. IIII. KAL. EASDEM.
VALETE.

II VIRI. C. CORNELIVS. SEVERVS.
ET. M. SEPTIMIVS. SEVERVS.
PVBLICA. PECVNIA. IN. ÆRE. INCIDERVNT.

CAP.

CAP. XXV.

Cartima. Diuersa à T. Liuij Certima. *Egregia vetus inscriptio.*

NOn procul à Malaca, amœnum est opidum *Cartama*, olim verò *Cartima*, vel *Municipium Cartimitanum* vocatum, vt ex antiqua mox patebit inscriptione: quæ multum diuersa est à T. Liuij *Certima*, cuius lib. xl. meminit. nam in vltima illam Celtiberia statuit, à Tib. Sempronio Graccho obsessam, ad deditionemque compulsam: nostra verò hæc *Cartima* ad maximi montis radices sita (qui num Ptolemæo *Ilipula* vocetur, alijs inuestigandum mando) qui quantum in aquilonem patet sterilis est, & aspretis siluisque horridus, sed aduersa parte culturæ patiens, & passim vinetis consitus, Græcas nuces, seu amygdala, ficusque sapidissimas magna copia producit, quæ in boreales regiones magno emolumento incolarum asportantur. Adiacent frequentes siluæ glandiferæ, & gallæ feraces, quarum tum ad atramentum conficiendum, tum ad densanda hircorum caprarumque coria (vulgò *corduana*) magnus est vsus. pulcerrimam hoc loco exstare inscriptionẽ refert Ambrosius Moralés, qua Lectorem defraudandum non putaui.

IVNIA. D. F. RVSTICA.
SACERDOS. PERPETVA. ET. PRIMA.
IN.MVNICIPIO. CARTIMITANORVM.
PORTICVS. PVBLICAS.
VETVSTATE. CORRVPTAS.
REFECIT.
SOLVM. BALINEI. DEDIT.
VECTIGALIA. PVBLICA. VINDICAVIT.
SIGNVM. ÆREVM. MARTIS.
IN. FORO. POSVIT.
AD. BALINEVM. SOLO. SVO.
CVM. PISCINA. ET. SIGNO. CVPID.
EPVLO. DATO. ET. SPECT. EDITIS.
D. S. P. D. D.
STATVAS. SIBI.
ET. C. FABIO. IVNIANO. F. SVO.
AB. ORDINE.
CARTIMITANORVM. DECRETAS.
REMISSA. IMPENSA.
AVIÆ. STATVAM. ET. C. FABIO.
FABIANO VIRO.
D. P. S. F. D.

CAP.

CAP. XXVI.

Singylia nunc Antiquera *, ab Antonino* Anticaria *dicta. Inscriptio vetus. Fons ibi medicatus.*

GRanatensis regni venustum est opidum *Antiquera*, Plinio olim *Singylia* dictum, vt ex antiquis probant inscriptionibus Amb. Morales, & Car. Clusius. Nomen illi forsan, à vicino amne *Singyli*, qui Bæti infunditur, hodie *Xenil* dictus. num vero eadē sit cum Antonini *Anticaria*, quam itinere à Gadibus Cordubam statuit, incertus sum. Sed nominis vicinitas, parum discrepante situ, suadet, vt idem, cum Ortelio, credam esse opidum cum *Singylia*. Quid enim miri à Plinij ætate in Antonini æuum nomen mutatum esse? cùm plerisque id euenisse palam est: hinc vix duo Scriptores idem nomen efferunt. Situm est opidum in colle leuiter vndique aspero, & inæquali, sed amœno, & fecundo, firmum satis & munitū. Castrum habet in vertice cum portis ferreis, vbi Granatensium Regum frequens, & tutus olim erat secessus. Iucundus in subiectos agros prospectus, hinc per porrectos agros latissimè vagatur

tur, hinc cæduis montibus coërcetur: adeſt fontium perenniũ, & egelidorum frequẽtia, quorum inter confragoſa loca ebullientium ſuauiſsimum murmur aures demulcet: & limpidæ vndæ viſui gratæ. Salinas habet copioſas, vnde ingens quæſtus exiguo labore venit. non enim, ſicut in Germania & Zelandia, ignis adminiculo coquitur, ſed æſtiuis menſibus, fontanâ vel cæleſti aquâ in ſtagnum collectâ, multo ſole concreſcit. Vnde & vicini montes candidiſsimi ſalis grumos præbẽt: habet etiam non contemnendas latumias, ad incolarum ædificia. Egregia hîc inſcriptio ſeruatur, quæ priſci nominis, & vetuſtatis memoriã refert:

GALLO. MAXVMIANO. PROCOS. AVG.
ORDO. SINGILIENSIVM.
OB. MVNICIP. DIVTINA. BARBAR. OBSID. LIB.
PATRONO.
CVRANTIBVS. C. FAB. RVSTICO.
ET. L. AEMILIO. PONTIANO.

Secundo ab vrbe milliari medicatus eſt fons, ad multa morborum genera, ſed præcipue ad calculorum vitia celeberrimus, indigenis dictus *Fuente de Antequera*. Superiori etiam æuo in honorem fuiſſe, priſca inſcriptio ab Amb. Morales producta teſtatur, quam hodieque Singyliæ dicit conſpici:

FONTI. DIVINO. ARAM.
L. POSTVMIVS. STATVLIVS.
EX. VOTO. D.D.D.

CAP.

CAP. XXVII.

Artigis Iulienſis *cognominata. De eius Thermis pauca.*

SIngyliæ fontis ſalubritas in memoriam mihi reducit *Alhamæ* nobiles, & vicinas thermas, quarum occaſione de ipſa vrbe pauca dicenda erunt. Credit Ioſephus Moletius, *Alhamam* eſſe *Artigim* Ptolemæi, quam Plinius *Julienſem* dicit cognominari. Turdulorum opidum quondam, ſed quibus coniecturis fultus hoc aſſerat, incertus ſum: quare neque confirmare argumentis, nec reijcere mihi in animo eſt. Diſtat nunc à Granata ſeptem milliaribus: immenſis vndiquè præcipitijs, & aſperrimis rupibus ambitur, agro tamen lætiſſimo fruitur: in pratis, hortis, aruiſque mira paſsim luxuries: Granatenſibus olim Regibus amœniſsimum otium, & delicias præbebat. Sed ſalubres, & vberrimi hîc ebullientes fontes, locum præcipuè commendabant: qui ſecreto quodam naturæ miraculo, ex intimis terræ viſceribus, ſecum calorem beneficum ferunt, nullius externæ flammæ indigi, vt caleſiant. Cùm enim multis in locis terra opertos ignes tegat, quibus iuge pabulum aluminis, ſulphuris, aut bituminis vena

præbet,

præbet, fit vt eorum ardore incaleſcens tellus, fer-dum vaporem in ſuperiora emittat loca, quo of-fenſi vicini fontes efferueſcunt inter venas ſuas, atque ita profluunt calidi; incorrupto interdum ſapore, ſi remotiores ab ignis pabulo fontium or-tus. Quod ſi verò per ipſa loca ſulphure, aliáve materia plena fluant aquæ, calorem non ſolùm illius contactu, ſed & ſaporem, & odorem trahere in confeſſo eſt. Sed cum ſtudio hæc inquirant, qui naturæ arcanis nobiles curas intulerunt. inſtituti enim mei minimè eſt exactè hæc perſequi. Tem-peratum adeò huius fontis calorem prædicant, vt nudo corpori nulla inde noxa. ipſa verò aqua pacata adeò, & limpida fluit, vt numerare inie-ctas ſtipes, & relucẽtes calculos facilè quivis poſ-ſit. Epotam varijs ægritudinibus, & neruorum præcipuè ferunt conferre; Martio præſertim & Septembri vtilis menſibus. Adauget etiam ſtru-cturæ elegantia natiuam loci amœnitatem. Re-gum enim cura, & liberalitate, thermæ hìc ex-citatæ magnis impenſis, adeò vt inter Hiſpaniæ balnea nobiliſsimæ habeantur, & cum Statio Pa-pinio I. Sylu. liberè dicam.

Nec ſi Baianis veniat nouus hoſpes ab oris,
Talia deſpiciat (fas ſit componere magnis
Parua:) Neronea nec qui modò lotus in vnda,
Hìc iterum ſudare neget.

CAP.

CAP. XXVIII.

Munda antiquum nomen retinet. Inſcriptio vetus. Metropolis olim Turdetaniæ.

AEtatis iniuria, & poſterorum incuria effecit, vt, quo loco quondam fuerit *Munda*, pœnè ignoretur. alij enim *Rondam*, alij *Mundecaram* hodie vocari credunt. Sed P. Ioan. Mariana, & Amb. Morales, oſtendunt incorruptum nomen, poſt tot ſæcula ſeruatum, & *Mundam* eſſe, quæ viginti millibus à Malaca diſtat. Suffragatur vetus inſcriptio templi foribus præfixa:

IVLIVS. NEMESIVS. NOMENT.
VICE. M. AVRELII. IMP.
SACRA. BÆTICAM. GVBERNANS.
PRÆTORIVM. IN. VRBE. MVNDA.
QVO. PATRES. ET. POPVLVS.
OB. REMP. RITE. ADMINISTRAND.
CONVENIANT. F. MAND.

Erat autem *Munda*, teſte Plinio, Colonia immunis, ſita editiori in grumo, modico præterfluente amne, paluſtri & voraginoſo ſolo, ad dextram partem

partem (vt refert A. Hirtius) quem lata planicies excipit, vbertate & amœnitate conſpicua, & in vniuerſa frugum genera facilis, vt nihil ſit quod natura negauerit, nihil quod cultura præterierit, Sed nulla re notior, quàm cruento, & ancipiti circa illam commiſſo prælio, inter Pompeij liberos, & Dictatorem Cæſarem : vbi tanta Pompeianorum ſtrage bellatum fuit, vt, cùm ſe Mundæ profugi recepiſſent, & Cæſar obſideri victos imperaſſet, aggeriq́ue exſtruendo deeſſet materia, congerie hoſtilium cadauerum, pilis traguliſq́ue confixa (quia roboreæ ſudes deerant) vrbem vallarent. Auctor eſt Dion lib. xliij. hoc loco ſtatim à victoria palmæ germen enatum eſſe. Sed magis mirandum, quod C. Plinius lib. xxxvi. cap. xviij. refert, palmatos circa *Mundam* lapides reperiri, idq́ue quoties fregeris. Strabo lib. iij. refert *Mundam* quaſi metropolim fuiſſe vniuerſæ Turdetaniæ.

CAP. XXX.

Lusitania. Dicta etiam Lysitania. *Limites eius. Strabo diuersus à ceteris. Stephani Byzantini hallucinatio. Lusitania & Portugalia diuersæ olim prouinciæ. Martiani Capellæ error.*

HIspaniæ vlterioris altera prouincia est *Lusitania*, cui *Lusum* Liberi patris, aut *Lyssam*, cum eo bacchantem nomen dedisse auctor est Plinius lib.iij. cap. I. vnde & promiscuè apud veteres nunc *Lusitania*, nunc *Lysitania* scriptum est. Terminatur secundùm Ptolemæum, à septemtrione amne Durio (qui illam à Tarraconensi diuidit;) à meridie flumine Ana (qui illam à Bætica;) ab occidente Oceano Atlantico; ob oriente à Tarraconensi separatur, linea ducta ab Oretania veteri, vsque ad pontem Durij, è regione *Septimancas*. Strabo verò lib.iij. diuersus à Ptolemæo, ceterisque Geographis, Lusitaniæ limites describit: *Huius regionis Australe latus Tagus cingit; ab occasu verò, & septemtrione Oceanus; ab aurora Carpetani, Vettones, Vaccæi, & Callaici, famæ maioris populi.*

Ex quibus patet, Strabonem *Lusitaniam* à Tago inchoare, regionem verò, quæ inter Tagum & Anam est, *Lusitania* excludere, ab altera verò

parte vltra Durium illam extendere: ſiquidem & Minium amnem, & Artabros *Luſitania* comprehendit, qui à Ptolemæo in Tarraconenſi ſtatuuntur; ſed cùm Plinius etiam Ptolemæo ſuffragetur, & Durio Anaque fluminibus *Luſitaniam* includat, miſsâ Strabonis deſcriptione, Ptolemæi vt veriori magiſque receptæ adhærendum. Quid Stephanum Byzantinum libro De vrbibus mouerit, quòd *Luſitaniam* Bæticæ partem aſſerat, me latet: quemadmodum etiam, quod dicit ex Artemidori ſententia, *Belitanos* eoſdem eſſe cum *Luſitanis*. Nam Plinius lib.iij. cap. iij. prope Cæſaraugustam *Belitanos* Ciuium Romanorum collocat, & Ptolemæus eodem pœnè loco vrbem *Beliam* recenſet, ſatis procul à *Luſitania*: niſi forſan dicamus *Belitanos* à Luſitanis originem trahere, & ideò eoſdem eſſe cum Luſitanis. Martianus Capella *Luſitaniam* dicit permeari ſui cognominis fluuio, ſed vbi gentium hic fluuius, mihi prorſus ignotum, niſi Anam quis ſuſpicetur eſſe. Sed terminat amnis hic *Luſitaniam*, non tranſit. Quare mittamus Sybillina hæc folia. Hodierna die *Portugalia* dicitur, non tamen ſatis propriè: ſiquidem nec tota *Portugalia Luſitaniæ* finibus circumſcripta eſt, nec etiam totam *Luſitaniam* complectitur; licèt potiſſima eius pars *Portugaliæ* ſubiaceat. nam tota interamnis prouincia, vulgò *entre Douro & Minho*,

Minho, extra Lusitaniam erat, secundùm Plinium, & Ptolemæum: nisi Straboni accedamus, qui ait maximā Callaicorum partem *Lusitanos* appellari; & alibi dicit, Minium omnes Lusitaniæ amnes magnitudine superare. Eadem etiam ratione Lusitaniæ pars, quæ Tarraconensem spectat, *Portugalia* non comprehenditur, vt *Castra Cæcilia*, *Castra Iulia*, *Placentia*, *Abila*, *Salmantica*; tum non paucæ vrbes, quæ circa Anam sunt, & inter illas *Augusta Emerita*, olim conuentus Lusitaniæ. Nomen verò *Portugaliæ*, teste Andrea Resendio, à *portu Calis* circa Durij ostia deducitur, & non à *portu Gallorum*, vt insulsè L. Marineus Siculus, alijque: vnde leuiter inflexo nomine *Portugale*. Paulatim ad Braccarios Galleciæ partem diffusum, vt auctor est Rodericus Ximenius Archiepisc. Tolet. lib. v. cap. xij. *Interea Alcorexi Rex Agarenorum eam partem Galleciæ, quæ nunc Portugalia dicitur, & vsque ad S. Iacobum, non veritus Apostolum, deuastauit*. Et lib. vi. cap. xi. *Lusitaniæ*, & *Portugaliæ*, vt diuersarum prouinciarum, simul meminit, vbi de Ferdinando I. agit: *Cumq; in tranquillitate secura gauderet, congregato exercitu processit, vt Lusitaniam & Portugaliam occuparet, quas tunc temporis Arabes detinebant*.

Lusitania autem omnis in tres iuridicos conuentus, auctore Plinio, distincta erat, in *Pacensem*, *Scalabitanum*, & *Emeritensem*: tota vndique magnis

nobilibusque fluuijs irrigua, Durio, Munda, Callipode, Minio, & ab omnibus ob auriferas arenas celebrato Tago: fontium perennium tanta copia, vt, teste Vasæo, vltra viginti quinque millia, in ea numerentur, inter quos mirandi aliquot. Refert enim Plinius lib. ij. cap. iij. *In Carinensi* (seu vt Resendius emendat, *Catinensi*) *Hispaniæ agro, duos fontes iuxta fluere, alterum omnia respuentem, alterum absorbentem.* postremum hunc fontem, non procul à Tentugalensi municipio, loco dicto *Cadima*, cõspici ait Vasæus, & corã Rege Ioanne III. periculum factum, non solùm in arborũ truncis, ramisque, sed etiam in iumento, quod fonti admoto pede paulatim absorberi cœptum, ægrè tandem à famulis extractum est. octo leucis à *Conimbrica* abest hic fons, & indigenis nunc *Feruentia* vocatur.

Præter auriferum verò Tagum, tellus etiam auri ferax, ita vt Lusitaniam, Galleciam, & Asturiam, vicena millia pondo annis singulis præstitisse dicat Plinius lib. xxxiij. cap. iv. plumbi, & crystalli etiam fecundam esse, alijs locis idem est auctor. Huius prouinciæ vbertatẽ, cultum, amœnitatem quid opus est multis efferre? multorum instar erit Athenæi viij. Dipnosoph. de illa encomium: qui ex sententia Polybij Megalopolitani post multa: *Sus*, inquit, *qui ad centum librarum*

pondus

pondus accedit, quinque drachmis in cœnas emitur, ouis duabus, ficuum talentum tribus obolis, vitulus drachmis quinque, bos iugo aptus decem: ſilueſtrium verò animalium carnes neque pretio vllo dignæ putantur; ſed has inter ſe conferunt, benigneq́. admodum viciſſim largiuntur, ac mutant.

De incolarum verò virtute, ingenio, & bellica gloria quid attinet multa dicere? Diodorus Siculus fortiſſimos omnium Celtiberorum *Luſitanos* ait; Strabo etiam lib. iij. *Luſitaniam* ait plurimis annis Romanorum armis oppugnatam. Abunde etiam Florus Luſitanorum virtutem oſtendit lib. ij. cap. xvij. *Totam certaminum molem cum Luſitanis fuiſſe, & Numantinis: nec immeritò, quippe ſolis gentium duces contigerunt.* Vnus Viriatus ſufficiet, qui annos quatuordecim, varia victoria Romanos fatigauit, & ſi fortuna fauiſſet, meritus, qui HISPANIAE Romulus fuiſſet.

Nec emarcuit noſtra tempeſtate Martius ille vigor. nam patrum memoria, felici auſu, & audaci felicitate, ſuperato Bonæ ſpei promontorio, ignotum antea vaſtiſſimum illud Atlanticū mare primi nobis aperuere Luſitani, detexêre latentes Africæ immenſas oras, & ſecunda nauigatione penitiſſima Indiæ penetrarunt: vbi non cum inermi, aut fugaci Mauro, ſed cum potentiſſimis Indiæ Regibus, vniuerſi orientis robore, cum Per-

ſis, inquam, & Turcis maxima bella feliciſſimè, terra, mariq́ue geſſerunt.

CAP. XXX.

Luſitaniæ populi. Duplices Turduli. Iidem cum Turdetanis Ptolemæi. Celtici vnde fluxere. Vettones nunc Luſitania excluſi, nunc incluſi. Prouincia Vettonia.

TVRDVLI.

INter Luſitaniæ incolas, numero famaq́ue notiſsimi fuere *Turduli.* Diuiſi olim in *Turdulos veteres,* & *Turdulos* citra adiectionem dictos: celeberrimi erant *veteres,* & quaſi ceterorum parentes, tam eorum qui Luſitaniam, quàm qui Bæticam incolebant. Pomponius Mela eos habitaſſe à Tagi oſtio ad Durium vſque lib. ij. cap. i. refert; Plinius verò circa Durium amnem eos collocat, his verbis, lib. iv. cap. xxi. *A Durio Luſitania incipit, Turduli veteres. Præſuri. flumen Vacca.* Vnde parum exactè Abrahamus Ortelius in veteris ſuæ Hiſpaniæ deſcriptione, circa Promontorium ſacrum *Turdulos veteres* ponit, cùm multis hinc millibus Durius amnis remotus ſit. Ceteros verò Turdulos circa Anam flumen degere teſtatur Plinius lib. ix. cap. xxij. *Ab Ana,* inquit, *quo Luſitaniam à Bætica*

Bætica diſcreuimus, C. XXI. *M. P. à Gadibus* CI.*M. P. additis, gentes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones.* Ita enim legit Andreas Reſendius, cùm priùs legeretur *Varduli*, qui citerioris prouinciæ circa Vaſcones ſunt populi.

Hos ego *Turdulos* eosdem crediderim, cum *Turdetanis*, quos Ptolemæus in Luſitania recenſet, ab Anæ oſtijs ad Promontorium Barbarium, vulgò *Cabo de Pixeles*, vbi nunc Regnum Algarbij eſt: & cùm ceteri Scriptores de Turdetanis in Luſitania ſileant, & Turdulorum ſitus cum Ptolemæi Turdetanis idem prorſus ſit, eoſdem auſim aſſerere. Præter verò hos Turdulos meminit Plinius citato cap. xxij. Turdulorum, qui *Barduli* & *Tapori* vocantur, de quibus quid dicam planè anceps ſum, cùm nemo hos præter illum agnoſcat.

CELTICI.

PRæpotens in Luſitania *Celticorum* populus, à Gallis Celtis, vt fama eſt originem ducens: iuxta Anam, teſte Plinio, habitabant, ad Turdulos & Vettones longè lateque diffuſi, eo pœnè loci, qui hodie *Alemteyo* vocatur, multas præclaraſque vrbes occupantes, quas inter auitum pœnè & gentilitium nomẽ ſeruarunt *Heluæ*, noſtro æuo non obſcura vrbs, ab Heluijs Gallis conditoribus ſic vocata.

Varij ab his Celticis fluxere populi, inter cete-

ros verò, qui Beturiæ partem incolebant, Celtici, teste Plinio lib. iij. cap. I. *Celticos, à Celticis ex Lusitania aduenisse manifestum est, sacris, lingua, opidorum vocabulis, quæ cognominibus in Bætica distinguuntur*, ita enim legendum, & non à *Celtiberis*, vt vulgati codices, monet Resendius. nulli enim Celtiberi in Lusitania. Sed etiam in Citeriori prouincia *Celtici* cognomine *Neriæ*, & *Celtici Præsamarici* qui omnes circa promontorium Nerium, aut Celticum dictum habitant: quorum Strabo luculentè meminit lib. iij. loquitur verò de promontorio Nerio: *Circum habitabant Celtici, qui colentes Anam fluuium cognatione contingunt. Nam cùm ij pariter atque Turduli, socijs eò armis peruenissent, seditionem egisse ferunt, postquàm Limiam fluuium traiecerunt: ceterùm post seditionem, eorum amisso duce, palantes ac dissipati ea in regione desederunt: hac de caussa flumen* λήθης, id est, *Obliuionis appellatum.*

VETTONES.

FRequentem maximè fuisse, & diffusam *Vettonum* nationem, nemo vel obiter in Geographis, & prisca Historia versatus inficiabitur: hinc pugnantia inter sese mutuò Scriptorum sunt testimonia. Nunc enim illos inter Lusitanos recensent, nunc excludunt. Ptolemæus illos Lusitaniæ adscribit, & maximè orientales facit (licèt antiqua exemplaria Οὐέττωνες habeant;) Plinius autem lib. iv.

lib. iv. cap. xxij. circa Tagum ſtatuit *Vettones*; Cæſar verò primo belli Ciuilis Commentario, illos Luſitania videtur excludere: vbi enim Afranij, Petreij, & Varronis, Pompeij legatorum præfecturas diuiſit, ſubdidit: *Vt Petreius ex Luſitania per Vettones cum omnibus copijs ad Afranium proficiſcatur.* Strabo etiam lib. iij. à Luſitania illos videtur excludere: *Huius regionis [Luſitaniæ] latus auſtrale Tagus cingit; ab occaſu verò & ſeptemtrione Oceanus; ab aurora Carpetani, Vettones, Vaccæi, & Callaici famæ maioris populi.* Idem tamen ſtatim ſubdit Strabo: *Contra verò nonnulli & hos Luſitanos nominant.* Vnde alterutrum ſequi neceſſum eſt, vel duos diuerſos populos fuiſſe; aut, vt exordio dixeram, frequentem admodùm fuiſſe gentem, quæ anguſtis ſuæ prouinciæ terminis non contenta, in citerioris prouinciæ partem, aggrauãte copiâ, ſe diffuderat. quod & Andreæ Reſendio probari video, qui addit, ſeparatã illos etiam prouinciã effeciſſe, occupatis vicinorũ agris, cuius caput *Auguſta Emerita* à Prudentio ſtatuitur. Confirmat hoc vetuſta inſcriptio, ab eodem producta, quæ Emeritæ viſitur.

D. M.
P. ÆLIO. VITALI. AVG. LIB. TABVL.
PROVINC. LVSITANIÆ. ET. VETTONIÆ.
STEPHANVS. LIB.
ET. HERES. PATRONO. FECIT.

Vnde verum esse comperimus, quod Plinius iam suo æuo conquerebatur: *Aliunde alijs exordium mensuræ est, & alia meatus, ita fit, vt nulli duo concinant..*

Ab his populis *Vettonicam* laudatam, & nunc notissimam herbam nomẽ sumsisse refert Plinius lib. xxv. cap. viij. Auctor est Strabo lib. iij. Vettones, cùm primùm Romanorum castra intuentes quosdam centuriones, deambulationis caussa destectere viam cernerent, insanire homines sunt suspicati: itaque eis præcedentes, viam ad tabernacula commonstrabant, perinde ac, aut fixos per quietem manere, aut pugnare necessarium arbitrarentur.

CAP. XXXI.

Augusta Emerita ab Augusto condita. Lusitaniæ quondam metropolis. Reliquiæ hîc Theatri, & Naumachiæ.

POst deuictos Cantabros, pacatamque Hispaniam ab Augusto Cæsare, ab emeritis militibus, *Augustam Emeritam* conditam vrbem, præter Dionem lib. liij. & D. Isidorum, sentiunt Scriptores, inter quinque Lusitaniæ colonias Plinio recensetur: celebremque eius ætate fuisse, vel ex eo patet

eo patet, quòd inter tres conuentus Lusitaniæ ab eo reponitur. Pomponius etiam Mela suo æuo celeberrimam Lusitaniæ vrbem fuisse ostendit. Non defuere inter recentiores, qui nugis suis omnia inuoluentes, dicant, vel à *Myrmidonibus*, vel in Herculis memoriã tamquam *Memoridam* dictam. Quis non ridebit tam inficetas etymologias? Ptolemæus inter Celticos; Strabo verò illam inter Turdulos collocat; poëta verò Prudentius, hymno in S. Eulaliam Emeritensem, inter Vettones recenset:

Nunc locus Emerita est tumulo,
Clara Colonia Vettoniæ,
Quam memorabilis amnis Anas
Præterit, & viridante rapax
Gurgite, mœnia pulcra alluit.

Et licèt auctores hi dissentire videantur, facile lis hæc componi poterit, si temporum decursu variè mutatas prouincias reputauerimus, de quo & Plinius suo ęuo con querebatur lib. iij. cap. 1. *Quæ causa*, inquit, *magnos errores computatione mensuræ sæpiùs parit, alibi mutato prouinciarum modo, alibi itinerum auctis & deminutis passibus; incubuere maria tam longo æuo, alibi processere litora, torsere se & fluminum aut correxere flexus.* Proinde non erit mirum, Strabonis tempestate, qui sub Tiberio Cæsare floruit, Turdulos viribus opibusq. claruisse;

Prudentij verò æuo, qui ſub Theodoſio, Arcadio & Honorio viguit, Vettones ſuperiores fuiſſe, partemque Turdulorum agri occupaſſe, atque ita *Emeritam* inter Vettones annumeratã, cùm priùs inter Turdulos eſſet:

Vrbem hanc Luſitaniæ caput fuiſſe, non ſolùm reliquiæ antiquorum ædificiorum, ſed & Poëta Auſonius teſtatur:

Iure mihi poſt has memorabere nomen Iberum,
Emerita, æquoreus quam præterlabitur amnis,
Submittit cui tota ſuos Hiſpania faſces.

Prudẽtius etiã dicto hymno luculentè id teſtatur:

Luſitanorum caput opidorum Vrbs.

Sita eſt *Emerita* loco campeſtri, iuxta flumen Anam, vulgò *Guadiana*: qui pulcerrimo ſtratus ponte, vt ex architecturæ concinnitate conijcere licet, Romanam magnificentiam refert. hac in vrbe olim duo erant aquæductus, quorum adhuc hinc inde ſparſi arcus viſuntur, qui operis ſplendorem præſeferunt. Vrbi etiam contigua moles eſt, quam incolæ *Septiſolium* vocant, quòd referant ſtato tempore, ſeptem Pœnorum Reges hac in vrbe cõuenire ſolitos fuiſſe, & his ſedibus ſediſſe. ſed germanæ nugæ ſunt, cùm ſedilium ne vmbram quidem hæc moles referat; ſed theatrum fuiſſe ait Gaſparus Barrerius, quod arcus planè habet collapſos, parietes verò diuerſis in locis inte-

gros, ruderum adgestione planè deformatum. Arcus etiam hîc prope D. Iacobi ædem spectatur, quem incolæ plurimique Scriptores triumphalē fuisse putant: sed præterquàm quòd falsum sit, triumphales arcus alibi quàm Romæ fuisse, structuræ quoque sunt magis illustris & operosæ: res gestas, fusos hostes, victoriasque insculptas habent; vnà cum titulo Imperatoris, vt Romæ videre est in arcu Imp. Septimij Seueri, & Titi Vespasiani. Emeritensis verò arcus nihil horum præsefert, ideoque non abs re Barrerius suspicatur, fuisse tropæum aliquod. Insigne præterea antiquitatis opus conspicitur hîc, Naumachia. Figura campi est oualis, M. CCCC. pedes in longitudinem porrecta, latitudo verò longitudini respondet: circumdata est magno muro in arcus & fornices deducto, vt nonnullis in locis adhuc vestigia monstrant. Vrbs hæc olim nobilissima ad magnam incolarum infrequentiam delapsa est, & præter priscæ claritatis ruinas nihil ostendit.

Auctor est Plinius lib. ix. cap. xli. circa Emeritam coccum esse maxima in laude. Idem lib. xv. cap. iij. prædulces oliuas per se tantùm siccatas vuisque passis dulciores, admodùm raras circa Emeritam Lusitaniæ esse refert. Gothorum tempestate Episcopalis vrbs erat, postea & Archiepiscopatum obtinuit, nunc vtroque spoliata.

Metro-

Metropolitana verò dignitas à Callisto II. Pont. Max. translata fuit Compostellam, vt refert Vasæus Brugensis. Hac vrbe orta est *D. Eulalia*, vt supra citatis versibus meminit Prudentius. eadem oriundus poëta *Decianus*, vt testatur Martialis:

Gaudent iocosæ Canio suo Gades,
Emerita Deciano meo.

CAP. XXXII.

Ebora dicta liberalitas Iulia. *Inscriptiones veteres. De situ eius pauca.*

PErantiquam fuisse Lusitaniæ vrbem Eboram, vt nemo dubitat, ita de primo eius conditore, cuncti pœnè ambigunt: quod in tanta vetustatis caligine mirum non est Iacobus Mœnetius Vasconcellus IC. Lusitanus, non ineptè suspicatur, hanc vrbem nominatam fuisse, ab *Eburonibus*, seu *Eburonicibus* Galliæ Celticæ populis, cùm compertum sit tractum hunc Celtas incoluisse: vnde forsan & *Eburobritium*, & in Bætica *Ebura* ad sinum Gaditanum, & in Carpetania T. Liuio *Ebora* nomen sumsere. Viriati certè magni illius Lusitani Ducis tempore floruisse, constat ex antiqua inscriptione, quam ab Andrea Resendio libello

De

De antiquitate Eboræ desumtam, Lectori hic propono:

L. SILO. SABINVS.
BELLO. CONTRA. VIRIATVM.
IN. EBOR. PROV. LVSIT. AGRO.
MVLTITVDINE. TELORVM.
CONFOSSVS.
AD. C. PLAVT. PRÆT.
DELATVS. HVMERIS. MIL.
H. SEP. E. PEC. M. M. F. I.
IN. QVO. NEMINI. VELIM. MECVM.
NEC. SERV. NEC. LIB. INFERRI.
SI. SECVS. FIET.
VELIM OSSVA. QVORVMCVMQ.
SEPVLCRO. MEO. ERVI.
SI. PATRIA. LIBERA. ERIT.

A Q. Sertorio habitatam & peculiariter dilectam, muris cinctam, & aquæ ductu ornatum fuisse, testatur vetus hæc inscriptio, quam, licèt mutilam, non pigebit adducere:

Q. SER-

Q. SERTOR. ....
HONOREM. NOMINIS. SVI.
ET. COHOR. FORT. EBOR. MVNIC.
VET. EMER. VIRTVTIS. ERGO.
DON. DON. BELLO. CELTIBER.
DEQVE. MANVBIIS.
IN. PVBLIC. MVNIC. EIVS.
VTILITATEM.
VRBEM. MOENIVIT.
EOQVE. AQVAM.
DIVERSIS. IN. DVCT. VNVM.
CONLECTEIS. FONTIBVS.
PERDVCENDAM. CVRAVIT.

Cognominata postea hæc vrbs *Liberalitas Iulia* datũq; illi ius veteris Latij, vt testatur Plinius lib. IIII. Cap. XXII. *Opida*, inquit, *veteris Latij, Ebora, quod Liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia*: quis verò veteris Latij ius primùm *Eboræ* concesserit incertum. Non absurdum erit suspicari, id C. Iulij Cæsaris beneficio obtinuisse, ideoq; etiam cognominata *Liberalitas Iulia*, cui fauet antiqua hæc inscriptio, à Resendio producta:

DIVO

DIVO. IVLIO.
LIB. IVLIA. EBORA.
OB. ILLIVS. IN. MVN.
ET MVNIC. LIBERALITATEM.
EX. D. D. D.
QVOIVS. DEDICATIONE.
VENERI. GENETRICI. CÆSTVM.
MATRONAE. DONVM. TVLERVNT.

Sita autem eſt *Ebora* loco campeſtri, ſitu planè amœno. Finge tibi amphitheatrũ aliquod immẽſum, quale rerum natura ſola opifex poſsit effingere: lata & porrecta eſt planicies, quæ impendentibus vndique montibus clauditur: ipſi montes non inueſtes aut ſteriles, ſed denſis vetuſtiſque nemoribus ornati: campi ſubiacentes fertiliſsimi, & opimæ meſsis feraces. at tantæ felicitati ſolus amnis deficit. Fidem Chriſti amplexa eſt in ipſis naſcentis Eccleſiæ primordijs, auctore D. Mancino, Domini noſtri Diſcipulo, qui ſub Traiano, aut, vt alij, ſub Nerone Martyrio affectus fuit, hac vrbe oriundi *D. Vincentius, Sabina, & Chriſtetis* ſorores ipſius, qui Abulæ ſub Daciano Præſide martyrio affecti fuere.

Vrbs hæc ab Arabibus circiter CCCC. annis possessa fuit, & tandem regnante Alphonso Henrico primo Lusitaniæ rege, à Christianis occupata fuit, opera & virtute fortissimi viri Giraldi cognomine *intrepidi*. Episcopalis vrbs fuit, sub Paulo verò III. Pōt. Max. Archiepiscopali dignitate ornata, vt & Academia omnium disciplinarum illustrata. viros habuit doctrina conspicuos, *L. Andream Resendium*, diligentissimum antiquitatis indagatorem : cui quantum, non solùm patria *Ebora*, sed & vniuersa debeat Lusitania, testantur eius opera, habuit etiam *Thomam Rodericum à Veiga*, medicum doctissimū, qui pauca, sed erudita, sed elaborata in lucem edidit.

CAP. XXXIII.

Pax Iulia hodie Beja. *Iosephus Moletius & Tarapha reiecti. Inscriptio vetus.*

INter celeberrimas Lusitaniæ ciuitates, numerata est *Pax Iulia*, vna ex quinque Colonijs, in qua & iuridicus olim conuentus, vt auctor est Plinius lib. IV. cap. xxij. à Iosepho Moletio, & Frācisco Tarapha, censetur *Badajoz* esse; sed longè hos errare vel Antonini docet Itinerarium, qui

qui numerat ab Esuri per compendium Pacem Iuliam M. P.LXXVI. hoc modo : *Myrtilim M. P. xl. Pacem Iuliam xxxvi.* Esuris verò, vt hoc obiter moneam, opidum est, non procul à Marianis montibus, hodie dictum *Xeres*, vt docet Resendius: *Xeres* verò à *Badajoz* tantùm xv. M. P. abest,& non LXXVI.vt ostendit Antoninus. quamobrem meliùs cum L. Andrea Resendio,& Gaspare Barrerio sentiendum, *Pacem Iuliam*, esse *Bejam* hodie dictam. Primò enim competit passuum numerus Antonini,à Myrtili Pacem Iuliam vsque M.P. xxxvi.cum nouem leucis, quæ *Mertola Bejam* numerantur. Hac in vrbe non pauci antiqui cippi marmorei eruuntur, qui Pacis Iuliæ nomen ostendunt, inter ceteros cippus hic integer & non inelegans:

L. ÆLIO. AVREL. COMMODO.
IMP. CAES. AELII.
HADR. ANTONINI. AVG.
PII. P. P. FILIO.
COL. PAX. IVLIA. D. D.
C. PETRONIO. MATERNO.
C. IVLIO. IVLIANO. II. VIR.

Apud hiſtoriographos etiam ſuperioris æui, & barbaros paſsim legitur *Pacca*.i.*Beja*, vt latiùs videre eſt apud Reſendium. nam quod obijciunt, *Badiozæ* Epiſcopum, *Pacenſem* nuncupari, leuius eſt quàm vt quempiam mouere debeat. cui enim ignotum poſt funeſtam illam HISPANIAE illatam à Pœnis cladem, magnam circa ſedes Epiſcopales mutationem accidiſſe? Emerita enim Auguſta, olim Luſitaniæ metropolis, omni nunc honore ſpoliata iacet. Igæditanorum Epiſcopatus, in vrbem Gardiam tranſlatus, veterem retinet appellationem, ſic *Badajoz*, quæ priùs forſan ſe ex illa clade collegit, *Pacenſis* pontificatus titulo ornata fuit: quorum exempla in Hiſpaniæ Annalibus

— adeò ſunt multa loquacem vt
Delaſſare queant Fabium.

Hac in vrbe aquæductus Romani operis multa veſtigia, nec paucæ veteres inſcriptiones extant, priſtinæ claritatis indicia. Floruit hîc olim *Iſidorus* cognomine *Pacenſis*, cuius opera mendis referta circumferuntur. *Apringius* etiam Epiſcopus, non ineruditus, cuius in Apocalypſim explicationes ceteris omnium præfert Iſidorus, & *Siſenandus Iunior*, qui Cordubæ martyrio affectus fuit, hîc viguere.

CAP.

CAP. XXXIV.

Setubal à Cetobriga, non à Tubale dicta.

OPidum est Turdetanorum, teste Ptolemæo, *Cetobrix*, vel *Cetobrica*, vt Antonini habet Itinerarium, ad ostia fluminis Callipodis (qui hodie, vt auctor est Resendius, *Iadan*; Beçano verò in Hispanicis, *Palma* dicitur:) *Setubal* nunc vocatur, vt Gaspari Barrerio, & And. Resendio visum. Florianus verò Occampo, Antonius Beuterus, alijque Annalium Hispaniæ consarcinatores, ex Annio Viterbiensi asserunt *Setubal*, non corruptum adulteratumque esse nomen, sed antiquũ & purum putum putant esse, à conditore suo *Tubal* inditum, dictumq. *Setubal*, quasi *cœtum Tubalis*, quòd ibi sedes fixerit in Hispaniã veniens: sed ridiculum est nimis ad *Tubalem* etymon referre ob nominis exiguam affinitatem; cùm constet faciliùs multò à *Cetobriga* defluxisse corruptum vocabulum *Cetobala*, & inde *Setubal*. *Cetobriga* enim dicta à *cetis* & *briga*; veteri namque Hispanorum sermone *Briga* vrbem designat: vt in *Lacobriga*, *Medobriga*, *Talabriga*, videre est. magna autem cetaceorum, vtpote thynnorum, & ceterorũ magnorum piscium hîc luculenta piscatura, ita vt

nomen designare videatur *vrbem cetaceorum*. Iosephus verò Moletius, & Carolus Clusius, putant *Setubal* esse *Salaciam*, quæ Plinio *Imperatoria vrbs* cognominatur, sed diligentissimus Barrerius ostendit *Salaciam*, esse vrbem vicinam *Alcazer do sal* dictam, corruptè admodùm, cùm primùm *Alcazer de Salacia* vocata fuerit à Pœnis, quasi *Castellum Salaciæ*: insequenti verò æuo *Alcazer do sal* vocari cœpit (ex qua magnus ille Mathematicus *Petrus Nonius* oriundus fuit, quo illustriorem non vidit HISPANIA.) Hodierna die vrbs est non incelebris. portu enim gaudet commodo, & nobiliũ piscium piscatura abundat: qua de caussa mercatores, ex penitiori Hispania gregatim huc confluunt. Accedit ingens candidissimi salis inexhausta copia, ob insignem toto illo sinu salinarum frequentiam: cuius gratia ab vsque septemtrione magnus huc nauium numerus confluit, ita vt opidum breui redditum sit opulentissimum, nec magnarum vrbium inuideat claritati. Accedit ager vini, triticique feracissimus. Laudatus hîc etiam Iaspis, & Porphyrites effoditur. Arbusti hîc etiam genus est, ex quo coccus colligitur, ad tingendam purpuram, Emeritensi, quam Plinius adeò extollit, vix inferior.

CAP.

CAP. XXXV.

De Olisiponis nomine. Felicitas Iulia *cognominata. Equæ vento concipiunt. Varronis lectio firmata. Vbi mons Tagrus. Triton hîc visus. Vrbis descriptio.*

OLisiponis prima incunabula, post tot annorum decursa spatia, anxiè nimis velle inquirere, vt operosum duco, ita etiam ex vetustissimis Lusitaniæ vrbibus esse, facilè est asserere. Melior Scriptorum pars ab Vlysse conditam dicit, hinc Straboni Ὀδυσσεία; Stephano verò Byzantino Ὀδυσσεῖς dicitur; Solino verò *Vlyssippo*; Plinio & Varroni *Olysippo*; apud Ptolemæum autem corruptè ὄλιος ἵππων, pro Ὀλισίππων legitur; vt verò ex antiquis inscriptionibus licet colligere, *Olisipo* est scribendum, testis illa, quæ hac in vrbe visitur:

IMP. CÆS. M. IVLIO.
PHILIPPO. FEL. AVG.
PONTIF. MAX.
TRIB. POT. II.
P. P. CONS. III.
FEL. IVL. OLISIPO.

Municipium autem erat olim ciuium Romanorum *Olisipo*, cognominata *Felicitas Iulia*, teste Plinio. Miror ego Iosephum Moletium, Franciscum Tarapham aliosque, tam fluxo, & supino animo fuisse, in Plinij lectione, vt ausint asserere, ab illo *Olisiponem* cognominatam esse *Salaciam*: cùm puncto interiecto legendus sit textus, aliàs in latinitatem peccaret nimis crassè. subiungam eius verba ex lib. iv. cap. xxij. *Opida memorabilia à Tago, in ora Olisipo, equorum è vento fauonio conceptu nobile; Salacia, cognominata vrbs Imperatoria.* Adde Plinium eodem capite, *Salaciæ* seorsum mentionem facere: *Opida*, inquit, *veteris Latij, Ebora, quod item Liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia, quæ diximus.*

Sita autem est hæc vrbs in promontorio Magno, quod & *Olisiponense* vocatur, ad Tagi amnis ripas, vbi Sociennis stipatus aquis, latissimo alueo Oceano se immiscet: cuius beneficio quotannis maximas classes in Atlanticum & Indicum mare emittit, quibus immensæ vndique opes ob Indis, Afris, & Americis aduehuntur, quas deinde magno emolumento, per vniuersam Europam, liberali manu dispensat, quibus non immeritò videtur Tagus iacturam auriferæ arenæ resarcijsse: licèt hanc potiùs incolarum inertiæ, quàm fluminis sterilitati tribuendã puto. Vrbs tota quinq. collibus

collibus distincta iacet, ita vt pars eius in cliuos amœnos blandè assurgat, pars verò in valles pendula porrigatur, quæ varietas intuentium animos mirè recreat. Vniuersus vrbis ambitus VII. M.P. complectitur. Soli, cæliq. mira felicitas. ager suburbanus in omnia frugum genera mira luxuria se effundit, quæ magna copia, & rara bonitate profert. Interioris vrbis magnificentia & amplitudo tanta est, vt vix vlli Europæ vrbium cedat, sed cum præcipuis contendat: ædificia tam publica quàm priuata pleraque elegantis, & sumtuosæ structuræ: fontes habet complures, & rara aquarum præstantia conspicuos: cœnobia habet plurima, & ornatissima. Et ne singula huius vrbis recenseam, vnum tantùm adducam, ex quo & munificentiám, & pietatem incolarum quivis colligere potest. Templum est *Misericordiæ* vocatum saxo quadrato, nobiliq́ue exstructum, quod non copioso prædiorum censu, aut numerosis prouentibus instructum est, sed sola piorum hominum liberalitate fouetur, fidem tamen pœnè superat, quantum in singulos annos, ex gratuita hac & collatitia stipe, in egenos erogetur. à fide dignis accepi, superare sæpiùs expensi summam, quadraginta & quinquaginta millia aureorū. Huic præsunt viri electi, nominis claritate, & vitæ integritate conspicui, qui *sodales*, seu *fratres Misericordiæ*

vocantur: horum opera omnium inopiæ consulitur, nefasque ducunt, vltra annum quidpiam pecuniarum in hoc ærario seruari. Nosocomium etiam est pauperum, quod & structura, diuitijs, amœnitate loci, nulli totius HISPANIAE valetudinario secundum. Tanta vero hîc munditia, diligentiaque curantur ægri, vt optimates plurimi eò curandi se gratia conferant.

Armamentarium habet vrbs, omnium armorum telorumque genere instructissimum, qualia pauca Europa: ita vt hinc quadraginta millia peditum, equitum verò tria millia armari olim potuerint, teste Damiano à Goës. Mitto de nautico apparatu, immẽsæq. magnitudinis nauibus dicere. pictores enim imitari cogor, qui dum exigua tabella plurima volunt exprimere, reluctãtibus loci angustijs, rerũ tantùm apices ob oculos ponunt.

Constans inter veteres est opinio, circa huius vrbis confinia, equarum feturam ventis maritantibus inolescere. Vnde Silius Italicus lib. iij.

Hîc adeò, cùm ver placidum, flatusq; tepescit,
Concubitus seruans tacitos, grex prostat equarum,
Et Venerem occultam genitali concipit aura.
Sed non multa dies generi, properatque senectus,
Septimaq; his stabulis longissima ducitur ætas.

Luculentè idem confirmat Plinius, lib. viij. cap. xlij. sed de ætate multùm à Poëta diuersus:

ſus: *Conſtat in Luſitania, circa Oliſiponem opidum & Tagum amnem, equas fauonio flante obuerſas, animalem concipere ſpiritum, idque partum fieri, & gigni perniciſsimum ita, ſed triennium vitæ non excedere.* Sed ſuſpectæ fidei apud nonnullos erit Plinius: qui tamē ex M. Varrone hæc hauſit lib. ij. De re ruſtica cap. I. *In fetura*, inquit, *res incredibilis eſt in Hiſpania, ſed eſt vera, quòd in Luſitania ad Oceanum, in ea regione, vbi eſt opidum Oliſipo, monte Tagro, quædam è vento certo tempore concipiunt equæ, vt hîc gallinæ quoque ſolent, quarum oua ὑπηνέμια appellant, ſed ex his equis, qui nati pulli, non plùs trienninm viuunt.* Sed vbi gentium mons hic Tagrus? V. Cl. Ios. Scaliger Coniectaneis ſuis in Varronem, aſſerit legendum *Monte ſacro*, ex Columellæ verbis lib. vi. cap. xxvij. ſed, pace tanti viri dixerim, Columella potiùs ex Varrone emendandus, vnde locus deſumtus eſt. nam cum ſacer mons Iuſtino in Gallecia ſit, quem incolæ ferro violare nefas habent, clarum eſt de illo neque Varronē, neq. Columellam loqui: procul enim ab Oliſipone, & extra Luſitaniæ terminos eſt. Quod verò quidam per ſacrum montem, *Promontorium ſacrum* intelligunt, hodie *Cabo de ſan Vincente* dictum, magis ab Oliſipone remotum eſt, quàm vt Varronis verbis quadret. Quare Varronis lectionem retinendam putem: præſertim cùm Damianus à Goës, & Andreas

dreas Resendius Lusitani doctissimi, dicant montem Tagrum esse, incolis dictum *Sintram*, à quo Lunæ promontorium in mare prorumpit; vbi pernicitatis mirandæ equorum greges aluntur, vt idem refert Resendius. Circa Olisiponis litora conspectos non semel, tantopere Poëtis decantatos Tritones & Nereides, refert Plinius lib. ix. cap. v. *Tiberio Principi nunciasse Olisiponensium legationem ob id missam: visum auditumq́, in quodam specu, concha canentem Tritonem, qua noscitur forma.* Hic in cathedrali templo corpus D. Vincentij Leuitæ & Martyris, ex Sacro promontorio allatum, summa cum reuerentia asseruatur. D. etiam Antonius (vulgò *de Padua* dictus) hîc natus, cuius natalibus iure merito se hæc vrbs iactat. Episcopalis olim tantùm vrbs, nunc Emeritensi, postea & Braccarensi Ecclesiæ parebat, donec Ioannis primi Portugaliæ Regis tempore in metropolitanam Ecclesiam euecta fuit. Lubet hîc Cl. V. Iulij Cæs. Scaligeri nobile hac de vrbe præconium adtexere:

Ergo grauis grumus quo pallidus emicet auri,
Insomni tellus scissa ligone gemit.
Cernis, vbi aduectus peregrinis flatibus orbis?
Cernis, vbi in paruo est India tota sinu?
Pressa maris facies, domita est violentia cæli:
Quid reliqui est, nisi te carpere sceptra poli?

Haud

Haud potis esse Deus, non vis homo viuere, sors te
Ex homine egressum tertia quando capit?

CAP. XXXVI.

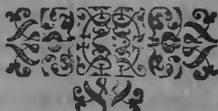
Scalabis dicta Præsidium Iulium, *Cur vocata* Santaren.

OPidum peruetustum, Tagi ripis appositum, quinquagesimo ab Olisipone lapide, aduerso flumine distans. Colonia fuit Romanorum, dicta *Scalabis* Plinio, Ptolemæo verò *Scalabiscus*: sed perperam, vt primus monuit Hier. Surita. nam cùm forsan scriptum esset, σκάλαβις κολ. seu *Scalabis Colonia*, legerunt coniunctim *Scalabiscus*; postea *Præsidium Iulium* vocatum, hodie *Santarenum*. scio Tarapham ea in opinione esse, vt *Scalabim* credat dictam vrbem *Trugilho*; sed conuincitur à Barrerio, qui *Castra Iulia* esse *Trugilho* ostendit, vnam ex contributis Colonijs.

Vrbs priscis temporibus non ingloria, siquidem teste Plinio, inter tres Lusitaniæ conuentus annumerata. Mutationis nominis caussam refert Vasæus in Chronico suo. Nam cùm anno Domini DC. LIII. D. Irene in opido *Tomar*, procorum libidini pudicitiã Deo votam prostituere nollet,

ab

ab ijſdem interfecta, & in Nabanis fluenta corpus proiectũ à ſicarijs, per Tagum Scalabim ſecundo flumine delatum fuit, ibiq́ue magno cum honore ſepultum: vrbs relicto priſco nomine, cœpta dici *S. Irenes*, & labente æuo in *Santaren* corruptũ fuit. Vrbs ipſa editiori in colle ſita, præterlabentem aureum Tagum deſpicit: ager olei viniq́ue maximè fecundus, tritici feraciſſimus, & licèt arctis limitibus concluſum ſit territorium, ingentes tamen tritici aceruos fundit. Teſtis eſt luculentus Damianus à Goës, in Oliſiponenſis vrbis deſcriptione, tantam eſſe ſoli vbertatem, vt ſexageſimo à ſemente iacta die, ſegetes momento ferè temporis adultæ & præmaturæ demetantur. Admiretur nunc quis felices Africę meſſes extollant beatam Campaniæ oram, iactitet ſe Cereris dono Sicilia; nihil video cur *Santareno* præferantur. hinc vrbis incrementum, hinc ſanctæ & innoxiæ incolarum diuitiæ.

CAP.

CAP. XXXVII.

Coymbra non esse Lacobrigam, *contra Oliuarium & Tarapham. Error Gerundensis Episc. Non esse* Æminium *antiquorum. Academia nobilis.*

DE antiquo *Coymbræ* nomine variant Scriptorum sententiæ: Ioannes Oliuarius Scholijs suis in III. Melæ, & Tarapha *Lacobrigam* olim fuisse autumant; sed toto cælo eos errare certum est: siquidem Mela *Lacobrigam* & *Portum Hannibalis* in Promontorio sacro numerat, quod hodie *Cabo de S. Vincẽte* dicitur, à quo multis millibus distat *Coymbra*. Adde peritissimo Lusitanicarum antiquitatum Resendio *Lacobrigam*, esse *Lagos* nonnihil deflexo nomine, opidum nostro æuo non infrequens, quod eo in promontorio situm est, & pharo à Ioanne III. Lusitaniæ Rege ornatum. Gerundensis verò Episc. non semel dicit *Colimbricam* olim dictam fuisse *Mundam*, illam celebrem funesto prælio, inter Iulium Cæsarem, & Pompeij filios, inductus, vt videtur, quòd *Colimbricam* flumen *Munda* præterfluat, à quo *Mundæ* opido nomen inditum putat: sed mirandum, hominem Hispanum, & non indoctum, tam turpi-

ter

ter lapſum, cùm *Munda* in Bætica ſit, non procul à Corduba; *Colimbrica* verò in extima pœne Luſitania. Plurimi verò putant Plinij *Conimbricam* noſtram eſſe *Coymbram*, non abludente nomine, ſed illa fuit, vbi hodie *Condexa vetus*, eodem teſte Reſendio, Vaſæo, alijſque terſæ auris Scriptoribus, quæ nihil præter miſerandas antiquitatis ruinas oſtendit: ab Alanis (quibus Luſitania in barbarorum illa illuuie obtigit) diruta, ex cuius ruinis vicinam *Coymbram* enatam ferunt, vt & plurimis HISPANIAE vrbibus eueniſſe palam eſt. Non defuere, qui *Coymbram* olim *Æminium* dictam crediderint, cuius Plinius, & Ptolemæus meminere. Sed cum Plinio pugnat hæc coniectura, ait enim lib.iv. cap. xxij. *Opidum & flumen Æminium* (non vt vulgata lectio, *Minium*:) *Coymbræ* verò flumen *Munda* eſt: nec poterat *Munda* & *Æminium* idem flumen eſſe. ſubiungit enim Plinius: *A Durio Tagus CC. M. P. interueniente Munda.* At *Æminium* Vaſæo, & Iac. Mœnetio Vaſconcello eſt opidum vulgò, dictum *Agada*, vel *Aguida*, quod eiuſdem nominis fluuio alluitur. Sit igitur pro rato, *Coymbram* ex antiquæ *Conimbricæ* cineribus excitatam, quæ, vt multis placet, *Colimbria* aut *Colibria* vocanda. de nomine enim ſolo parum anxius ſum.

Vrbs eſt loco ſita amœniſſimo, in rupe vndique

oliuarum

oliuarũ siluis, vinetisq́. cincta, ad *Mundam* amnem Ptolemæo & Plinio, *Muliadẽ* verò Straboni, vulgò *Mondego* dictum posita: qui duas vrbis partes diuisas pulcerrimi operis ponte coniungit. distat autẽ à fluuij ostio VIII. leucis. vicina arua omnis generis fructus magna copia proferunt: multis & limpidissimis fontibus rigatur, præcipuè verò aquæductu celebri, à Rege Sebastiano an. cIɔ. Iɔ. LXXII. maximo sumtu perfecto. Hinc enim ad editiorẽ vrbis collẽ, qui ponè Regiam est, vbi studiosorũ forum est, tanta optimæ aquæ copia in marmoreũ stagnũ erumpit, vt per omnes plateas, torrentis instar, in varios incolarũ vsus deriuetur.

Sed præcipuum illi decus & ornamentum, ex vniuersali disciplinarum Academia, cuius prima fundamenta ferunt anno M. CC. XC. à Dionysio Rege inchoata; Olisiponem postea translata, tandem verò circa annum M.D.L. à Ioanne eius nominis III. luxuriante nimis per Indica commercia Olisipone, ne teneros iuuentutis animos contages hæc vitiorum arroderet, iterum Conimbricam, tamquam ad natiuum solum, deducta fuit. Vbi incredibile dictu, & Regũ profusa liberalitate, & genio loci adiuta vberrimos ingeniorum fructus effudit, quibus breui, non modò Lusitaniam, sed & Hispaniã vniuersam ditauit. iuuẽtus hîc studiosa & frequẽs, & prisco more togata.

CAP. XXXVIII.

Salmantica non à Teucro condita. Elmantica, Hermandica, & Salmatis *vocata. Academia quo anno instituta.*

S*Almantica* Lusitaniæ vrbs, Academia toto orbe illustris, licèt extra Portugaliæ terminos hodie sita, & Castellæ veteris sit, tamen, quia Ptolemæus illam inter Vettones Lusitaniæ populos recenset, non erit mihi hîc prætereunda. Io. Marinus Episc. Gerundensis, alijque non pauci, à Teucro conditam volunt, in Salaminis memoriam, sed exigui apud me ponderis est hęc opinio. Iustinus enim lib. xliv. auctor est Teucrum ea loca occupasse, vbi nunc Carthago noua est, inde Gallæciam transijsse, nusquam *Salmanticæ* mentionē faciens. Adde solitos fuisse Græcos relictis mediterraneis maritima occupare, commercij causa, vt videre est Olisipone, Emporijs, alijsq. mille locis, vbi sedem fixere.

Dubitant non pauci, num hæc eadem sit vrbs cum *Elmantica* Stephani, & T. Liuij *Hermandica.* Ego eamdem ausim asserere: nec me mouet quòd Stephanus dicat citra Iberum esse, cum *Salmantica* non longè à Durio amne sit; sed error hic, cum

alijs

alijs plusculis, Græco homini & Hispanicarum rerum imperito condonandus. Sed vnde colligam easdem esse vrbes, quæres? Liuius lib. xxi. refert post vastatas Hermandicam & Arcabalam Carteiorum vrbes (seu, vt Sigonius ex Polybio emendat, *Vaccæorum*) Carpetanos, Vaccæosque incitatos ab exulibus Hermandicæ & Olcadum, adortos Hannibalem non procul à Tago. Vnde colligere licet *Hermandicam* non procul à Carpetanis & Vaccæis fuisse. Vettones autem, inter quos sita est Salmantica, his populis vicinos fuisse testis est præter Straboně Plinius lib. iij. cap. iij. his verbis: *Primi in ora sunt Bastuli, post eos, quo dicetur ordine, intus recedente, Mentesani, Oretani, & ad Tagum Carpetani, iuxta eos Vaccæi, Vettones & Celtiberi.* Coniecturæ nostræ fauet Plutarchus, qui lib. De mulierum virtutibus vrbem hanc *Salmanticam* nominat: *Cùm Hannibal*, inquit, *priusquàm in Romanos moueret, Salmanticam obsideret, & promissis CCC. obsidibus & totidem talentis, obsidionem soluit, quæ cùm incolæ soluere recusàssent, reuersus Hannibal militibus vrbem diripiendam dedit. perterriti Salmăticenses vrbem liberis corporibus saluis tradiderunt, cumque vrbem exirent, coniuges arma clam asportarunt, quibus postea opportunè viris traditis, non solùm libertatis eorum, sed & recuperandæ patriæ causâ exstitere.* Polyænus Stratagematũ lib. vij. idem narrans vocat vrbem

Salmatidem, quam Plutarchus *Salmanticam* appellat. Non immeritò itaque dicemus, *Elmanticam* Stephani, *Hermandicam* Liuij, & Polyæni *Salmatidem* esse Salmanticam nostram, cùm res circa illas gestæ eamdem ostendant esse.

Vrbs est fluuio *Tormis* apposita, qui se in Durium amnem exonerat, non solùm læto agrorum prouentu felix, sed & Episcopali dignitate, & Equitum frequētia conspicua: quibus accedit Academia, omnium disciplinarum genere instructissima, iurisprudentiæ potissimùm sacrata. quæ cùm primùm esset Pallentiæ, tandem à Ferdinando tertio Castellæ Rege, anno Domini cIↄ. cc. XL. huc translata fuit, quòd aptior hîc Musarum locus videretur. nec opinione sua frustratus Rex: siquidem vrbs hæc nunc totius HISPANIAE ornamentum, & alteræ Athenæ. Hinc enim tamquam ex Oceano, in vniuersam HISPANIAM, ingeniorum & virtutum riuuli deducuntur, hinc populi iura & leges petunt, hinc ad Regis curiã Senatores, Doctores, & cuiuscumq. scientiæ lumina mittuntur. ad hoc etiam Gymnasium magna frequentia, non solùm Hispani, sed & exteri, tamquam ad celeberrimum Mineruæ emporium indies confluunt, quæ vrbem præclaram & nobilem alioquin, opulentiorem & clariorem efficiunt. In D. Pelagij templo non inelegans mar-

marmoreus cippus visitur, cum hac inscriptione, quæ, quòd vrbis nomen referat, hîc adducitur:

D. M. S.
L. IVLIO. CAPITONI.
SALMANTIC.
ANN. LXX.
IVLIA. RVSTICELLA.
SOROR. PIENTISSIMA.
H. S. E. S. T. T. L.

CAP. XXXIX.

An Norba Cæsariana *sit Alcantara. Pœnorum opus creditur. Pons à Traiano exstructus. Inscriptio vetus. Quando Alcantaræ milites vocati.*

AD Tagi ripas sita est *Alcantara*, mirandi operis ponte præcipuè spectanda. hanc priscis sæculis *Norbam Cæsarianam* (vnam ex quinque Lusitaniæ Colonijs, teste Plinio) dictam asserunt Gaspar Barrerius, Iosephus Moletius, alijq. non obscuri nominis Scriptores. Scio Episc. Gerun-

densem credere, *Norbam Cæsarianam* bello ciuili à Pompeianis ducibus solo æquatam fuisse, quòd Cæsari impensiùs faueret, in cuius locum Augustum Cæsarem, postea vicinam Emeritam condidisse; sed non est, quòd hæc figmenta quispiā adadmittat, præsertim cùm Ptolemæus, nec Plinius de illa vt euersa loquantur. And. verò Resendius, & Ambr. Morales negāt *Norbam* fuisse, vbi nunc est *Alcantara*: at hic ingenuè profitetur se ignorare, vbi olim illa sita fuerit, creditque nullam fuisse vrbem olim, vbi nunc est *Alcantara*, sed nomen hoc illi à Pœnis inditū fuisse, quod pontem significat. quia cùm pons hic militari viæ esset appositus, illius commoditatibus & pulcritudine inuitatos vicinos, paulatim hîc domos exstruxisse, atque ita in vrbem excreuisse. nam si hoc loco fuisset vrbs aliqua, iniquum fuisset illam præteriri, in tabula illa, vbi recensentur Municipiorum nomina, quæ collata stipe pontem hunc perfecerunt, immò in ipso frontispicio memorātur *Igæditani*, quorū vrbs hodie vocatur *Idañha la Veja*, quæ non procul admodùm Alcantara distat. Nobilitatur præcipuè vrbs hæc magnifico & imperatoria maiestate digno ponte, quem plerique Traiano ascribunt, non secus ac Segobiensem Aquæductum, licèt proletarij Scriptores, ad Hispanum, vel Herculem vanissimè referant, longitudine

tudine sua D C. LXX. pedes, latitudine circiter xxviij. pedes complectitur: altitudo verò aqua tenus CC. pedum est, totus autem pons sex concamerati operis pilis subnititur. Traiani verò Imperatoris opus esse confirmant inscriptiones antiquæ, quæ inibi visuntur, quas non pigebit recensere, vt nauseantem forte Lectorem hoc nouo ferculo recreem, vt in cubitum iterum se reponat. Ex vtraque arcus parte:

IMP. CÆSARI. D. NERVÆ. F.
NERVÆ. TRAIANO. AVG.
GERM. DACICO.
PONT. MAX. TRIB. POTEST. VIII.
IMP. VI. COS. V. P. P.

In ipso ponte quatuor erant magnæ & marmoreæ tabulæ, quibus Municipiorum erant inscripta nomina, quorũ ope & pecunia opus hoc erat perfectum, trium vacuæ apparent sedes, quarta verò cum hac inscriptione visitur:

MVNICIPIA.
PROVINCIAE. LVSITAN.
STIPE. CONLATA.

QVÆ. OPVS.
PONTIS. PERFECERVNT.
IGÆDITANI.
LANCIENSES. OPIDANI.
TALORI.
INTERAMNIENSES.
COLARNI.
LANCIENSES. TRANSCVDANI.
ARAVI.
MEIDVBRIGENSES.
ARABRIGENSES.
BANIENSES.
PÆSVRES.

In ipſo pontis limine, exiguum eſt ſacellum, D.Iuliano ſacrum, ex ipſa rupe exciſum, in cuius frontiſpicio, vnà cum his verſibus, hæc viſitur inſcriptio:

IMP. NERVÆ. TRAIANO.
CÆSARI. AV̄G.
GERM. DACICO. SACRVM.

Tem-

Templum in rupe Tagi superis, & Cæsare plenum,
Ars vbi materia vincitur ipsa sua.
Quis, quali dederit voto, fortasse requiret
Cura viatorum, quos noua fama iuuat.
Ingentem vasta pontem quòd mole peregit,
Sacra litaturo fecit honore Lacer.
Qui pontem fecit Lacer, & noua templa dicauit,
Illic se sola . . . . vota litant.
Pontem perpetui mansurum in sæcula mundi
Fecit diuina nobilis arte Lacer.
Idem Romuleis templum cum Cæsare diuis
Constituit, felix vtraque causa sacri.

C. IVLIVS. LACER. H. S. F.
ET. DEDICAVIT. AMICO.
CVRIO. LACONE. IGAEDITANO.

Vrbs hæc ab Alphonso VIII. Mauris erepta, anno circiter cIↃ. XIII. & *Calatrauæ* militibus dono data; vnde tamquam ex munitissima arce in hostium fines incurrerent, & in posterum propugnaculum esset ad hostiles impetus eludendos: anno demum cIↃ.CCCC.XI. à *Calatrauæ* militibus auctoritate Benedicti XIII. Pont. Max. cruce viridi se destinxere: cùm antea cucullo & rubra fascia tantùm distincti essent, & nunc milites *Alcantaræ* vocantur.

CAP. XL.

Tarraconensis prouinciæ limites quando mutati. Martianus Capella emendatus.

TArraconensis prouincia angustis magis limitibus olim erat arctata: Pyrenæis enim montibus, & Ibero amne claudebatur, vnde & *Citerior* olim dicta quòd cis Iberum esset, licèt Isidorus Orig. lib. xiv. cap. iv. *Citeriorem* dictam putet, quasi *circa terras*. Florenti enim Pœnorũ imperio quidquid à freto Gaditano Iberum vsque terrarum erat, Vlteriori Hispaniȩ ascribebatur, cetera Citeriori; sed postquã vniuersa Hispania pulsis Carthaginensibus, populi Rom. victorijs cessit, longè latiores terminos habuit, adeò vt, qui olim Citerioris Hispaniæ limes & finis erat Iberus, vmbilicus pœnè effectus fuerit. vnde & Plinius in limine capitis tertij lib. iij. ait Citerioris Hispaniæ, vt & complurium prouinciarum, veterem formam mutatam esse. A meridie enim Lusitaniæ, & Balearici maris ora terminata fuit; à septemtrione Oceanum Britannicum, ab Oëasone (seu *Olarsone* vt Plinius, non, vt Martianus Capella lib. vi. *Iarsone*

ſone aut *Gerſone*) ad promontorium Nerium; ab occaſu Oceanum Atlanticum, à dicto promontorio ad oſtium amnis Durij; ab oriente Pyrenæos montes pro limitibus habuit.

Longitudo eius, teſte Plinio, à Pyrenæo ad finem Caſtulonis D.C.VII. extenſa; M.P. latitudo verò à Tarracone, ad Olarſonis litus CCC.viij. M.P. Diuiſa fuit vniuerſa, pro eius magnitudine, in iuridicos conuentus ſeptem, quot Bætica, & Luſitania ſimul habent, *Carthaginenſem*, *Tarraconenſem*, *Cæſarauguſtanum*, *Clunienſem*, *Aſturum*, *Lucenſem*, *Braccarum*. Non prætereundum puto, apud Martianũ Capellam, vbi de Hiſpania agit, lib. vi. lacunam eſſe ſupplendam. Ita enim ait: *At vniuerſa prouincia, habet conuentus ſeptem, Carthaginenſem, Tarraconẽſem &c.* quę enim vniuerſa prouincia habet ſeptem conuentus? an Hiſpania? ſed ſuperiùs dixerat Bæticam duos habere conuentus, atque ita erunt nouem. quare ita legendum puto: *At vniuerſa citerior prouincia conuentus habet ſeptem.* nam de Bætica & Luſitania egerat, reſtabat de Tarraconenſi dicere.

Vniuerſa hæc prouincia omnis generis metallis abundat, marmorum latumijs, & ſpeculari lapide, meſſibus, oleo, vinoq́ue fecunda admodùm, ſed bellaci præcipuè populo nobilis. Teſtes Celtiberi, Cantabri, Vaſcones & exitio ſuo clari Numantini.

mantini. hoc æuo in multa regna diuiſa eſt: ſiquidem complectitur *Murciæ regnum, Valentiæ, Aragonum, Cataloniam, Caſtellam veterem, Gallæciam, Nauarram, Biſcaiam.*

CAP. XLI.

Tarraconenſes populi. Grauij originem à Græcis trahunt. Plinius obiter emendatus.

VArij Tarraconenſem prouinciam incolunt populi, ſed immenſi operis & laboris eſſet, ſingulos è vetuſtatis latebris protrahere: nobiliores tantùm & memoratu digni dicentur, ceteri verò, vt ignobiles, ſilentio inuoluentur. nam verbis indulgere, in rerum inopia quid attinet? citra faſtidiũ verò nominentur primo loco *Grauij.* nam Luſitaniæ collimitanei ſunt, ad flexũ enim Durij amnis eos Pomp. Mela ſtatuit. A Græcis illos originẽ trahere auctor eſt Plinius lib. iv. cap. xx. *Heleni, Grauij, caſtellum Tydæ, Græcorum ſobolis omnia*: quo tamen loco mallem geminato L. *Helleni* legere, vt originem ſuam exprimerent. præit mihi Strabo lib. iij. *In Callaicis*, inquit, *quoſdam ex Teucri commilitonibus habitaſſe, ibique opida fuiſſe, quorum*

rum vnum Ἕλληνες, *alterum* Ἀμφίλοχοι *nominatũ est*. Vocantur verò hi *Grauij*, à Mela *Gronij*, à Ptolemæo autem γρούιοι, corruptè vt credo vtrobique. Fama est Diomedem ab Ægiale vxore adultera, patria domoque prohibitum, Hispaniæ litoribus, supra Lusitaniam appulisse, inibique vrbem in patris memoriam *Tydem* condidisse, quæ à Ptolemæo *Tude* vocatur, & hodie *Tuy* dicta (vnde Lucas Tudensis Episcopus, non vltimus rerum Hispanicarum Scriptor originem habet.) confirmat hoc Silius Italicus lib. iij.

Et quos nunc Grauios violato nominè Graiûm,
Oeneæ misere domus Ætolaque Tyde.

CAP. XLII.

Gallæci dicti & Callaici. *Vnde nomen sumsere. Gallæcia sexta prouincia effecta. Mores illorum.*

GRauios attingunt *Gallæci*, freques nec ignobilis populus, amne Durio à Lusitania diuisi, qui etiam *Callaici* vocantur, hodie verò *Gallegos*. Antonius Beuterus à Gallis & Græcis, in vnum commixtis populis, nomen & originem illos trahere comminiscitur; Franciscus Tarapha à Galathe

lathe Herculis filio dictos putat; Iustinus verò lib. xliv. *Gallæci, inquit, Græcam sibi originẽ asserunt: siquidem post finem Troiani belli, Teucrũ morte Aiacis fratris, inuisum patri Telamoni, cùm non reciperetur in regnũ, Cyprũ concessisse, atque ibi vrbem nomine antiquæ patriæ, Salaminam condidisse, inde acceptâ opinione paternæ mortis patriã repetisse; sed cùm ab Eurisace Aiacis filio accessu prohiberetur, Hispaniæ litoribus appulsum, loca, vbi nunc est Carthago noua, occupasse, inde Gallæciam transisse, positisque sedibus genti nomen dedisse.*

Isidorus Orig. lib. ix. cap. ij. *Gallæcos* à candore dictos putat, vt & *Gallos*, quia ceteris Hispaniæ populis candidiores sunt. Ptolemæus hos in binos populos diuidit, nempe in *Gallaicos Bræccarios*, & *Lucenses*: illi inter Minium & Durium amnes ad mare habitabant, hodie tractus ille *entre Douro & Minho* nuncupatur, quorum primaria vrbs, *Augusta Braccara*: *Lucenses* verò prope Artabrum promontorium erant, vnde & conuentus Lucẽsis, teste Plinio, quò xvi. populi conueniebant, qui hodie soli *Gallæci* vocantur. Lapsu verò ætatis diffusum fuisse & numerosum populum constat, vtpote cùm tempore Imp. Hadriani, quo veteris Hispaniæ termini mutati sunt, vni è sex prouincijs nomen dedit *Gallæcia*; immò Pauli Orosij tempestate (qui sub Honorio & Arcadio floruit) *Gallæciæ* termini Numantiam

vsque,

vſque, quæ Pelendonum vrbs erat, extenſi erant. Strabo etiam refert ſua ætate maximam Luſitanorum partem *Callaicos* vocatos eſſe. Incolæ bello dediti, pacis verò munia vxoribus committebãt, vnde Iuſtinus: *Feminæ res domeſticas, agrorumque culturam adminiſtrant, ipſi rapinis & armis ſeruiunt.* Strabo illos bellacißimos vocat, & ſubiugatu difficiles, quos tandem D. Iunius Brutus magnó prælio vicit, vnde & *Callaicus* dici meruit, vt refert L. Florus lib. ij. cap. xvij. Silius verò Italicus lib. iij. graphicè illorum mores & viuendi normam his verſibus depingit:

Fibrarum, & pennæ, diuinarumq́ ſagacem
Flammarum, miſit diues Gallæcia pubem:
Barbara nunc patrijs vlulantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percuſſa verbere terra,
Ad numerum reſonas gaudentem plaudere cetras:
Hæc requies, luduſq́ viris, ea ſacra voluptas.
Cetera femineus peragit labor, addere ſulco
Semina, & impreſſo tellurem vertere aratro
Segne viris, quidquid durum ſine Marte gerundum
Callaici coniux obit irrequieta mariti.

Strabo ab aliquibus *Gallaicos* ἀθέους vocari refert, quod miror, cùm Poëta illos augurijs & extiſpicijs deditos dicat.

Regio ipſa, olim auri & plumbi feracißima, vt non ſemel oſtendit Plinius. Iuſtinus verò lib. xliv.

Auro

Auro quoque ditiſſimam dicit, *adeò vt etiam aratro frequenter glebas aureas exſcindant. In huius gentis finibus Sacer mons eſt, quem ferro violare nefas habetur, ſed ſi quando fulgure terra proſciſſa eſt (quæ in his locis aſsidua res eſt) detectum aurum velut Dei munus colligere permittitur.* Nobilis etiam hic Poëtarum fabulis eſt amnis Limia, qui & *Obliuionis* & *Lethes* vocatur, de quo & Silius Italicus lib. iij.

Quiq; ſuper Grauios lucentes voluit arenas,
Infernæ referens populis obliuia Lethes.

Romanis hic militibus adeò formidatus erat, vt bellante D. Iunio Bruto in Gallæcos, milites eius nollent fluuium tranſire, donec raptum à ſignifero ſignum ipſe Brutus tranſtulit, & ſic vt transgrederentur perſuaſit, vt refert Liuij epitome lib. Lv.

CAP. XLIII.

Aſtures vnde dicti. Bellaces. Aſturcones. Aſturia bifariam diuiſa. Aurifera eſt.

QVa Pyrenæi iugum, haud procul ſecundo Oceano, ſub ſeptemtrionem deducitur, habitant *Aſtures* Gallæciæ portio, vt auctor eſt Paulus

lus Orosius lib. vi. cap. xxi. ita dicti ab Astura fluuio, qui regionem illam alluit, teste Isidoro lib. ix. cap. ij. Silius verò Italicus ab Astyre Memnonis auriga dictos credit lib. iij.

Venit & Auroræ lacrymis perfusus in orbem
Diuersum, patrias fugeret cùm deuius oras,
Armiger Eoi non felix Memnonis Astyr.

Diuisi erant olim, in *Transmontanos* & *Augustanos*: teste Plinio lib. iij. cap. iij. in duodecim populos distincti. caput gentis erat *Asturica*, vrbs magnifica, quam Ptolemæus *Asturicam Augustam* vocat; hodie verò *Astorga* dicta.

Regio vniuersa aspera, montibus siluisque horrida, incolæ bellaces, & libertatis apprimè tenaces, qua de causa non semel à Romanis defecere, & Augusti Cæsaris præsentia necessaria visa, vt arma ponerent. Vnde L. Florus sub calcem operis, periculum illius belli his verbis exaggerat: *Astures per idem tempus, ingenti agmine à montibus suis descenderant, nec timuere subtus, vt barbaris impares; & positis castris apud Asturam flumen trifariò diuiso agmine, tria simul Romanorum castra aggredi pararunt: fuisset & anceps, & cruentum, & vtinam mutua clade certamen, tunc tam fortibus etiam subitò, tam cum consilio venientibus.* In plana ab Augusto deducti, quo fera illa ingenia non secus ac siluestres plantæ mutatione soli mitescerent. Regio ipsa,

minij, chrysocollæ, & auri præcipuè fecunda. Plinius auctor est lib. xxxiij. cap. iv. *Asturiam, Lusitaniam, & Galleciam singulis annis vicena millia pondo auri præstare, ita vt plurimum Asturia gignat.* Vnde & Silius lib. I.

— Astur auarus,
Visceribus laceræ telluris mergitur imis,
Et redit infelix, effosso concolor auro.

Asturcones equos laudatos etiam admodùm gignit *Asturia*, quibus non vulgaris in cursu gradus, sed mollis alterno crurum explicatu glomeratio, de quibus Silius lib. iij.

His paruus sonipes, nec Marti notus, at idem
Aut inconcusso glomerat vestigia dorso,
Aut molli pacata celer trahit esseda collo.

Martialis verò epig. lib. xiv. vocat *Asturũ equum*:

Hic breuis ad numerum rapidos qui colligit vngues
Venit ab auriferis gentibus Astur equus.

Hoc æuo diuisa est *Asturia* in duas partes, in *Austuriam de Ouiedo*, & *de Santillana* dictas: nomen illis vrbes hæ duæ præcipuæ dederunt.

Asturiæ verò debet vniuersa HISPANIA, & Christianam religionẽ, & auitam nobilitatẽ conseruatam: nam post fatalem illam à Pœnis Hispaniæ illatam cladem, quæ supererat nobilitas, & Gothici sanguinis reliquiæ vnà cum clero, in Asturiam profugêre, vbi naturæ loci fisi, Mauro-

rum

rum impetus primùm hebetarunt: demum ductu Pelagij, excusso Maurorum iugo, continuis bellis vniuersam Hispaniam recuperarunt.

CAP. XLIV.

Cantabri à Laconibus orti. Mores illorum. Mons hîc ferreus. Tamarici fontes.

VIcini Asturibus sunt *Cantabri*, ita dicti ab vrbis vocabulo, & Ibero amne, cui insident, teste Isidoro lib. ix. cap. ij. prope Iuliobrigam enim in Cantabris oriri Iberum testatur Plinius; sed vbi gentium vrbs illa sit, vnde nomen deducitur, est qui referat nemo. Incolas à Laconibus originem ducere, auctor est Asclepiades Myrlianus, apud Strabonem lib. iij. partem enim Cantabriæ illos quondam habuisse, fortitudo egregia, & innata illis in laboribus patientia, & pertinax libertatis defendendæ animus indicio sunt. hinc verè & egregiè Silius Italicus lib. iij.

Cantaber ante omnes, hyemisque, æstusque, famisque
Inuictus, palmamque ex omni ferre labore,
Mirus amor populo, cùm pigra incanuit ætas
Imbelles iam dudum annos peruertere saxo,
Nec vitam sine Marte pati; quippe omnis in armis
Lucis caussa sita est, & damnatum viuere paci.

 Quum

Quum Auguſtus Cæſar magno tandem labore illos debellaſſet, ne ſeruitutem ſeruirent, potior pars igne, ferro, aut veneno ſe à captiuitate vindicauit, vt refert L. Florus lib. iv. capite vltimo. Strabo verò lib. iij. refert matres bello hoc Cantabrico, priusquàm in hoſtium poteſtatem venirent, proles ſuas necaſſe: & puerum quemdam, accepto à patre ferro, parentes, & fratres captiuos interemiſſe: nonnullos verò in crucem ab hoſtibus ſuffixos, lætitiæ Pæana ceciniſſe, quaſi nihil iuris in illorum libertatem haberent.

Regio vbique montuoſa & aſpera, & Hiſpaniæ pœnè diſſimilis, Baccho prorſus inimica, Marti verò, & Vulcano adeò amica, vt non immeritò quis illius Dei officinam vocet, ex qua plena manu natura Martio huic populo arma largiatur. Nam præter plumbum, & magnetem lapidem, (quem nonnulli *ferrum viuum* vocant) copioſas adeò ferri venas fundit, vt auctor ſit Plinius lib. xxxiv. cap. xiv. *Cantabriæ maritima parte, quam Oceanus alluit, montem eſſe præruptè altum, incredibile dictu, totum ex ea materia* [*ferro.*] Inexhauſta hæc ferri copia & in noſtram vſque ætatem durat, quam per Hiſpanias, Galliaſque incolæ magno quæſtu diſtribuunt. Mirum eſt, quod de *Tamaricis* fontibus in Cantabria prodit Plinius lib. xxxi. cap. ij. his verbis: *In Cantabria fontes Tamarici in augurio baben-*

habentur, tres sunt, octonis pedibus distantes, in vnum alueum coëunt, vasto amne, singulis diebus siccantur duodecies, aliquando vicies, citra suspicionē vllam aquæ, cùm sit vicinus illis fons, sine intermissione largus: dirum est non profluere eos aspicere volentibus, sicut proximè Lartio Licinio legato post præturam, post septem dies accidit.

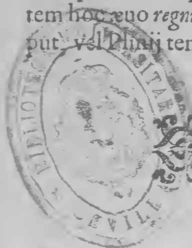
Vniuersa hæc regio hodie in *Biscaiam* & *Guipuscoa* diuisa est, immunitatibus gaudet maximis, quas & acerrimè incolæ propugnant.

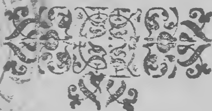
CAP. XLV.

Carpetani vbi olim siti, à Polybio Carpesij *vocati.*

NON ignobiles in Citeriori Hispania olim fuere *Carpetani*, qui teste Cl. Ptolemæo, à septemtrione confines erant Vaccæis; ab oriente Celtiberis; à meridie Oretanos attingebant; ab occidente verò Vettones. Polybius libro iij. auctor est, illos ferocia & hominum multitudine, ceteros eius prouinciæ antecellere. vnde magna pugna deuictis ab Hannibale circa Tagum Carpetanis, nulli vltra Iberum Carthaginensium armis restitere populi, vt fusè narrant T. Liuius

lib. xxi. & Polyb. lib.iij. At circa illorum nomen aliquantulum dissentiunt Scriptores. Plutarch. in Hannibale & Strabo lib. iij. *Carpentanos* vocant; Liuius verò passim *Carpetanos*; sed tenue est discrimen: maius verò Polybij, qui Καρπησίους hos vocat, solus quod sciam. Nam quos Liuius lib.xxiij. *Carpesios* vocat, diuersi sunt à *Carpetanis*, quos tamen Henr. Glareanus *Tartessios* credit esse. attamen si Stephano credimus, circa Iberum amnem siti sunt, vnde diuersi erunt, non solùm à *Carpetanis*, sed etiam à *Tartessijs*. Mihi incertum, quo loco olim fuerint. C. Plinius lib.xix.cap. viij. refert in Carpetania laudatissimũ cuminum prouenire, vnde & *Vicus cuminarius* Antonino in Itinerario dictus, itinere quodam Emerita Cæsaraugustam vsque, quem Ambr. Morales credit esse, *Sancta Crus de la carza*, eò quòd toto illo tractu nullus cumini prouentus, quàm in hoc vico. *Carpetania* autem hoc æuo *regnum Toletanum* vocatur; cuius capút, vel Plinij tempore, erat Toletum.

CAP.

CAP. XLVI.

Vaccæi vbi olim habitarint. Gentis mores. Bellicosi.

INter Carpetanos, & Celtiberos siti sunt *Vaccæi*, quos Stephanus Byzãtinus vocat βακκαίους, eo olim tractu, quem nunc *Castellam veterem* appellant, bellica virtute quondam clari. Moris inter illos orat olim, teste Diodoro Siculo lib. vi. Biblioth. singulis annis, sortitos inter se agros colere, fructusque cum ceteris cõmunicare; cuique sua portione assignatâ, qua de causa & agricolis illatæ iniuriæ morte multabantur. Auctor est Appianus Alexandrinus in Ibericis, Licinium Lucullum, quem Liuiana Epitome *L. Liciniũ Lucullũ* nominat, inconsulto senatu, & iniusto bello *Vaccæos* lacessiuisse: qui cùm illorum vrbem Cauciam in deditionem recepisset, militibus diripiendam dedisse, incolasque omnes trucidasse, nullâ habitâ ætatis sexúsve ratione. Quare ceteræ eius regionis vrbes ad bellũ se pararunt, & ab Intercatia, & Pallentia cum damno & ignominia eum repulerunt: ijdem etiam Metellũ Nepotem, obsidentẽ Cluniam Areuacorum vrbem prælio fuderunt, &

vrbem obſidione ſoluerũt, teſte Dione lib. xxxix. inſigni etiam clade Lepidum affeciſſe eos teſtatur Paulus Oroſius lib. v. cap. v. nam cùm prohibẽte etiam Senatu Romano innoxios oppugnare pergeret, ad ſex millia militum à Vaccæis cæſa ſunt, ceteri caſtris exuti euaſerunt. Appianus *Æmilium* vocat, non *Lepidum*.

CAP. XLVII.

Olcades vbi olim ſiti.

NON procul à Vaccæis erant *Olcades*, vt apud T. Liuium & Polybium videre eſt. Stephanus Byzantinus Carthagini nouæ finitimos facit. Auctor vitæ Hannibalis poſt Plutarchum, & Liuius vltra Iberum illos ſtatuunt. P. Io. Mariana non malè ſuſpicatur illos olim fuiſſe, vbi nunc eſt *Occanna*, regni Toletani vrbs, non multùm abludente vocabulo, nec ſitu repugnante. Illorum vrbem *Carteiam* refert ab Hannibale Liuius expugnatam, quam tamen Polybius, & Stephanus *Altheiam* vocant. Quare & Car. Sigonio magis placet pro *Carteia*, *Altheiam* ſubſtituere.

CAP. XLVIII.

Celtiberi Celtoſcythæ, *&* Berones *dicti.* *Nominis etymon. Potentia illorum, opes, mores. Simplices olim.*

DIffuſum & potens olim, per HISPANIAM *Celtiberorum* nomen. Nam cùm, teſte Strabone lib. iij. plurimam fortunę ac dignitatis acceſſionem Celtiberi ſibi vindicaſſent, finitimã omnem regionem eodem nominatam vocabulo reddiderunt, adeò vt tota Hiſpania *Celtiberia* vocata fuerit, vt ſupra dictum. Vocati etiam olim *Celtoſcythæ* rudi ſæculo, eodem Strabone auctore lib. i. *Berones* etiam dictos idem refert lib. iij. Poſtea verò, quia teſte Iſidoro lib. ix. cap. ij. ex Gallis Celticis defluxerunt, & circa Iberum fluuiũ conſederunt, mixto vtroque vocabulo *Celtiberi* vocati ſunt. Diod. autem Siculus lib. vi. diuerſus eſt ab hoc etymo. ait enim *Iberos* quondam *Celtaſq;* pro agris bello certaſſe, pace demum firmatâ, communicaſſe inuicem patriam, & mutua ſanxiſſe connubia: vnde & commixtum nomen, & cùm eſſent duæ validæ nationes, in vberi regione coniunctæ, effecere vt magnum eſſet *Celtiberorum* nomen, vnde & Lucanus Pharſaliæ lib. iv.

— profugique à gente vetusta
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.

Martialis etiam lib. iv. Epigr. LV.

Nos Celtis geniti & ex Iberis.

In quatuor olim populos diuisi fuere, testibus Plinio, & Strabone, qui tamen populorum nomina prætereunt, nisi quòd ille *Pelendones* recenseat. Prouinciæ verò caput *Segobrigã* Plinius, at Strabo nobilissimam ciuitatem *Numantiam* dicit fuisse. Constat frequẽtem & vsque eò populosam olim fuisse, vt Polybius scribat apud Strabonem CCC. illorum vrbes à Tib. Graccho subuersas fuisse, quod tamen Strabo, ritu comico, in Gracchi gratiam dictũ putat; quòd agri natura tantæ vrbium frequentiæ capax non sit. moderatiùs certè L. Florus, qui lib. ij. cap. xvij. CL. vrbium subuersione illos à Graccho multatos scribit. Bellica imprimis gloria clari fuere, vt Florus citato loco *Celtiberos Hispaniæ robur* nominet. In acie exultabant, vt ait Val. Maximus lib. ij. cap. vi. tamquam gloriosè & feliciter vita excessuri; lamentabantur in morbo, quasi turpiter & miserabiliter perituri. addit & Silius Italicus lib. iij.

His pugna cecidisse decus, corpusque cremari
Tale nefas; cælo credunt superisque referri,
Impastus carpat si membra iacentia vultur.

Iidem nefas esse ducebant, vt idem refert Val. Maxi-

Maximus, prælio superesse, cùm is occidisset pro cuius salute spiritum deuouerant. opibus verò etiam adeò abundasse illos constat, vt referat Strabo ex Posidonij sententia, M. Marcellum ex Celtiberia talentûm D C. tributi nomine exegisse. Nam licèt ager illorum sterilis esset, auri, argentique tamen egregiè fecundus erat. Armis verò ferroque abundabant raræ bonitatis. Nam præter Salonis ad Bilbilem aquas, quibus inuictam armorum temperiem parabant, peculiaris ipsis erat ratio ferri temperandi: siquidem, teste Diod. Siculo lib. vi. cap. ix. ferreas laminas in terram abscondentes, ibi tamdiu esse sinunt, quoad infirmiori parte ferrugine exesâ, validior supersit, ex eo tum enses fortissimos, tum cetera ad belli vsus arma necessaria componunt: hoc pacto fabricatis cedunt omnia, vt neque scutum, neque galea, neque aliud vim eorum remoretur. Idē refert præter Strabonem lib. iij. circa victus munditiem illos esse elegantes, nisi egregia illos spurcities fœdaret, quòd corpus vniuersum lauant vrina, & dentes fricant: vnde eleganter Catullus Epig. xl.

Nunc Celtiber in Celtiberia terra
Quod quisque minxit, hoc sibi solet mane
Dentem, atque russam defricare gingiuam:
Vt quò iste vester expolitior dens est,
Hoc te amplius bibisse prædicet loti.

Et rursus Epigrammate xxxviij.

Et dens Ibera defricatus vrina.

Tangit hoc & Appuleius in Apol. *Quem, inquit, multo æquiùs erat spurcissimo ritu Iberorum, vt ait Catullus, sua sibi vrina dentem atque russam pumicare gingiuam.*

Gentem hanc olim, non vt plerique Hispanorum, pro callida & vafra non esse habitam, ostēdit T. Liuius lib. xxx. agens de Graccho obsidente Certimam: *Vbi*, inquit, *cùm iam opera admoueret, veniunt legati ex opido, quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si vires essent. Petierunt enim, vt sibi in castra Celtiberorum ire liceret, ad auxilia accipienda, si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos: permittente Graccho ierunt, & pòst paucis diebus alios legatos decem secum adduxerunt. Meridianum tempus erat, nihil priùs petierunt à Prætore, quàm vt bibere sibi iuberet dari, epotis primis poculis, iterum poposcerunt, magno risu circumstantium, in tam rudibus & moris omnis ignaris.*

CAP. XLIX.

Illergetes non esse Illurgauonēses *Cæsaris, contra Fuluium Vrsinum. Num* Eilotæ *Polybij.*

CIs Iberum sunt *Illergetes*, frequenti olim à populo Rom. defectione celebres, ducibus Indibili

dibili & Mandonio, donec Indibilis à L. Lentulo, & Manlio Acidino in acie cæsus, & Mandonius illis traditus, vt refert T. Liuius lib. xxix. Fuluius Vrsinus apud Ortelium credit *Illurgauonenses* Cæsaris hos esse *Illergetes*, sed cùm Plinius præter *Illergetes*, etiam *Illurgauonensium* meminerit, non facilè illi assentior, nec quadrant verba Cæsaris cum Fuluij opinione. Siquidem *Illurgauonenses* ad Iberum statuit, à quo *Illergetes* remoti sunt. Num vero *Eilotæ* Polybij sint, non immeritò quæri potest. nam lib. x. refert P. Scipionem cùm primùm in Hispaniã venisset in *Eilotis* hyemasse: T. verò Liuius lib. xxvi. Tarracone hyemem transegisse refert, vnde certum est *Eilotas* non procul à Tarracone fuisse, vt nec *Illergetes*; sed cùm idem Polybius lib. iij. *Illergetum* meminerit, non potest idem esse populus, nisi mendum subesse dicamus. nullus enim Scriptor horum meminit, præter vnum Polybium. Festus Auienus in ora maritima recenset *Ileates* populos, qui non multùm à Polybij *Eilotis* videntur discrepare, sed æquè mihi obscuri. refert Hieronymus Paulus Barcinonensis, Illergetes eum olim tractũ coluisse, qui nunc *Vrgellensis* nuncupatur.

CAP.

CAP. L.

Cerretani dicti Iuliani. *Cum Hercule in Hispaniam venerunt. Inscriptio vetus.*

ILlergetibus esse conterminos *Cerretanos*, auctor est Ptolemæus: incolebāt autem Pyrenæi conualles. Plinius illos *Iulianos* appellat, an forsan ab vrbe *Iulia Libyca*, quam Ptolemæus ibi statuit? suspicari licet, præsertim cùm nulla manifestior occurrat ratio. Cum Hercule illos olim in Hispaniam venisse innuit Silius Italicus lib. iij.

Nec Cerretani quondam Tyrinthia castra
Aut Vasco insuetus galeæ, ferre arma morati.

Dion lib. xlviij. refert *Cerretanos* cùm à Pop. Rom. defecissent, à Domitij Caluini legato superatos, postea tamen ab illis circumventum fuisse, & desertum à proprijs militibus; sed decumato priùs milite, iterum à Domitio Caluino debellatos. Strabo lib. iij. apud *Cerretanos* pernas optimè, & varijs modis condiri refert, vnde & Val. Martialis lib. xiij.

Cerretana mihi fiet, vel massa licebit
De Menapis: lauti de petasone vorent.

Eodem etiam libro Poëta Cerretana vina commendat:

Cerre-

Cerretana nepos ponet, Setina probabis
Non ponit turbæ, cum tribus illa bibit.

Incolebant autem loca illa Cathaloniæ, Galliam versus, vbi hodie Comitatus Cerdaniæ est, vt notat Ambr. Morales lib.viij.cap.ij. qui etiam refert hanc inscriptionem in Pyrenæis alibi exstare: scriburque tantum vnico R. nomen Ceretanorum:

AVGVSTO.
TERRA. MARIQ. VICTORI.
ELIMINATIS. SACERDOTIBVS.
BONAE. DEAE.
ET. COLLEGIO.
VII. EPVLONVM.
COMMVNI. POP. SENTENTIA
EXCLVSO.
CERETANI. TEMPLVM.
VICTORIAE. AVG. D.D.

CAP.

CAP. LI.

Braccara Augusta à quibus condita. Inter quatuor præcipuas Hispaniæ vrbes. Sedes Regum Sueuorum & Gothorum. De primatu Hispaniæ cum Toleto certat.

CVM *Braccara* ea in Portugaliæ parte, quæ *Interamnis* dicitur, hoc æuo sita sit, cuius tamē à me nulla est facta mentio inter Lusitanicas vrbes, eò quòd Lusitaniæ limitibus antiquis exclusa esset, ideò non abs re me facturum puto, si vbi Lusitania desijt, Tarraconensem prouinciam auspicatus fuero. Ptolemæus *Braccaram Augustam* vocat, & inter *Callaicos Bræccarios* recenset; Antonini Itinerarium *Bragaram* vocat: hinc forsan hodiernum nomen *Braga* mansit. ex vetustissimis Hispaniæ vrbibus esse vt nemo ambigit, ita omnes pœnè de conditore eius dubij. Episcopus Gerundensis lib. iij. à Pœnis conditam ait, & in memoriam amnis *Bragadæ* (apud quem M. Regulus portentosæ magnitudinis serpentē confecit) nomen *Braccaræ* inditum. Alij probabiliùs forsan, ad Gallos Braccatos originem referunt. Constans enim est auctorum opinio, Gallos totam illam oram occupasse, vnde *Celtici* populi, & *Gallæci.* Iuri-

Iuridicum ibi fuiſſe conuentum teſtis eſt Plinius, à quo xxiv. ciuitates iura petebant. In antiquis inſcriptionibus *Bracaraugusta* vnica voce, non ſemel legitur. Tarracone:

M. VLPIO. C. F.
QVIR. REBVRRO.
EX. BRACARAVG.
OMNIBVS. H.
IN. RE. P. SVA. FVNC.
FLAM. P. H. C.
P. H. C.

In ipſa vero Bracaraugusta hanc exſtare ferunt:

ISIDI. AVG. SACRVM.
LVCRETIA. FIDA.
SACERDOS. PERP.
ROM. ET. AVG.
CONVENTVS. BACARAVG.
V. D.

Auſonius Poëta, ſuo æuo inter quatuor præcipuas Hiſpaniæ vrbes, in Catalogo illuſtrium vrbium recenſet hoc verſu:

Quæque maris ſinu iactat ſe Braccara diues.

Priſcis etiam Annalibus conſtat, Regum Sueuorum ſedem fuiſſe circiter CLXX. annis, ſub Gothicis verò Regibus CLXX. annis floruiſſe. Sita autem eſt ad Aleſtem amnem quinque leucis à mari, inſigni agri cæliq́ue clementia prædita: Archiepiſcopatu nobiliſsimo claret. De primatu Hiſpaniæ cum Toletana Eccleſia dudum certat, & indeciſa lis in hodiernum æuum pendet. Cùm enim præcipuæ Hiſpaniæ vrbes & metròpoles in Maurorum eſſent poteſtate, ab Alphonſo I. cognomine Catholico anno D. CC. XL. prima omnium in libertatem vindicata eſt, omneſq́ue Hiſpaniæ Epiſcopi Braccarenſem, pro Metropolitano agnoſcebāt. Hac in vrbe Luſitaniæ Regum primus ſator Henricus Comes, pater Alphonſi Henriquez I. Luſitaniæ Regis, in ſummo templo eſt ſepultus. Chriſti fidem, edocta à D. Petrò Martyre S. Iacobi diſcipulo, amplexa eſt, & multo cum ſanguine conſtantiſſimè conſeruauit. Varia hîc Patrum Concilia celebrata.

CAP.

CAP. LII.

Quonam modo olim vocata sit Compostella. D. Iacobi corpus quando detectum. Quando in prælijs nomen eius cœptum implorari.

NVnc sese offert *Compostella*, non fluxæ antiquitatis vestigijs, aut rerum gestarum titulis tumens, sed Hispaniæ Tutelaris D. Iacobi reliquijs ornata: quibus ceteris vrbibus meritò præferẽda. De antiquo nomine variant scriptores: Episcopus Gerundensis *Compostellam* dictam putat, cùm enim prisci Hispaniæ cultores his in locis Hesperum oriri vidissent, quam regioni illi salubrem stellam credebant, *Compotem stellam* nominarunt; vnde & *Compostellã* vrbem dictã. Insulsa herculè & inepta etymologia, quæ cassam nucem non meretur. Franc. verò Tarapha & Ios. Moletius *Flauium Brigantium* Ptolemæi credunt, quod inter Callaicos Lucenses, in magno portu statuit; Guilielmus Soonus libello De orbis terrarum nouis incolis, putat *Flauium Brigantium* idem esse opidum cum *Flauionauia*, sed egregiè hallucinatur: siquidem *Flauionauia* à Ptolemæo inter Pæsicos collocatur,

Flauium verò *Brigantium* inter Callaicos Lucenſes. Non abſurdè ſuſpicatur Tarapha in honorem Veſpaſiani eſſe exſtructam, aut certè prænomen aſſumſiſſe. Paulus Oroſius lib. I. cap. ij. ſolùm *Brigantium* nominat, ibique altiſſimam eſſe pharũ aſſerit; Io. Oliuarius Valent. Schol. in Melã, credit *Ianaſum* opidum inter Artabros eſſe *Compoſtellam*: ſed in re tam dubia quid certi ſtatuere meum non eſt; niſi *Flauium Brigantium* non eſſe, vt ſuo loco dicetur. D. verò Iacobi corpus quo pacto primùm à diſcipulis *Iriam Flauiam*, poſtmodũ verò *Compoſtellam* allatum ſit, fuſè referunt hiſtoriæ. cùm verò multis ſæculis latuiſſet, non ſolùm Pœnorum tempeſtate, ſed & ante Gothorum aduentum, anno demum D. CC. XCVIII. regnante Alphonſo Caſto, cæleſti indicio, Theodomiro Iriẽſi Epiſc. detectum fuit; quo tempore Imp. Carolus Magnus eò, religionis ergo, iter ſuſcepit: qui à Leone III. Pont. Max. obtinuit, vt Epiſcopali dignitate ornaretur, ita tamen vt Irienſis Epiſcopi titulum retineret, quod & obſeruatum fuit vſque ad annum circiter D. CCC. LXXVII. quo tempore Ioannes VIII. Pont. Max. Compoſtellanam Eccleſiam, ab Archiepiſcopatu Braccarenſi exemit. Anno verò cIↄ. C. XXIV. referente Cęſare Baronio Eccleſiaſt. Annalium tomo IX. Calliſtus Pont. Max. Emeritenſis Eccleſiæ Metropoliticum ius, efflagi-

efflagitante Hiſpaniæ Rege, Compoſtellam tranſtulit, tum quia Emerita Saracenorum iugo premebatur; tum quia peregrinorum concurſu & religione Compoſtella in melius ſemper creſceret. nam ad illa vſque tempora exiguum tantùm ſacellum fuerat. Increbreſcente verò famâ, D. Iacobi hìc latere corpus, non ſolùm Hiſpani, ſed omnes pœnè nationes excitæ, frequentes cum votis, doniſq. venêre. Templum donarijs variorum Regum ſplendidè ornatum. Aucta religio, cùm paulò pòſt anno D. CCC. XLVI. Ramiro Regi ad Clauigium, intercedente Apoſtolo, de innumera barbarorum multitudine, victoria conceſſa. vnde cœptum eſt in prælijs nomen eius patrociniumque implorari, victorque exercitus vniuerſam Hiſpaniam voto aſtrinxit, vt ex ſingulis agri vineæque iugeris, Compoſtellano templo frumenti modium, aut vini amphoram quotannis omnes penderent.

CAP. LIII.

Aquæ calidæ Amphilochia, *&* Aquæ Celinæ *dictæ. Vnde* Orense *hodie. Thermæ hîc salubres.*

INter Cilenos populos in Gallæcia, Ptolemæus *Aquas calidas* opidum recenset, incolis hodie *Orense*: quod & *Amphilochiam* dictum priùs credunt Aluarus Gomezius, & Beuterus, ab Amphilocho Teucri Comite, qui hîc, Strabone teste, diem clausit. ab Antonino verò in Itinerario, *Aquæ Celinæ* vocatur. Declinante autem imperio Romano, & irrumpentibus in Hispanias Gothorum populis, Gallæcia Sueuis in sortem & sedem obtigit, & patrio idiomate vrbem hanc *VVarm see*, quod *lacum calidum* denotat, appellarũt: postmodùm verò *Orense* (quasi *VVarense*) corruptè nimis dictum est. Sed inscij etymologiæ vocarunt Latinè *Auriam*, quasi ab auro nomen illi esset.

Sita autem est ad amnis Minij ripas vrbs, agro fruitur non amœno solũ, sed & felici: sapidissimis vndique fructibus egregiè ornatur, præter generosi & nobilissimi vini copiam: templa habet, structura

ſtructura, & Religione exculta, Cathedrale præſertim: ornatur id ſigno Chriſti crucifixi, mira arte & vetuſta incolarum pietate venerabili, & miraculis crebris claro. Sed præcipuè vrbem nobilitant non vno loco erumpentes calidi, & ſalubres fontes; vnde & vrbi nomen: quorum nonnulli ita moderati ſunt caloris, vt innoxiè corpus eum queat perferre. alij verò tam intenſè feruent, vt tactus calorem aſpernetur, & oua in illis facilè coqui poſſint. tantus verò circa hos fontes æſtus erumpit, vt vel rigente brumâ, & opertâ tellure niuibus, vicinæ fontibus ædes numquam niue vel pruina albere conſpectæ ſint: diceres vna in vrbis regione hyemalem, altera verò vernalem & tepidam auram regnare. Mira etiam hîc naturæ prouidentia eluceſcit. nam cùm ſuburbanus ager raras ſiluas ferat, nec cæduæ materiæ multũ ſit ferax, quantum vrbi ad focum opus eſſet, calidarum hanc copiam diuite vena effudit, qua incolæ ignis beneficio ſine igne fruerentur. Cùm verò calidi omnes fontes, à latentibus ſub terram aluminis, ſulfuris & bituminis venis originem trahunt, vt refert Vitruuius lib. viij. cap. iij. vnde Poëta de illis:

Siue bitumineæ rapiunt incendia vires,
Luteáve exiguis ardeſcunt ſulfura fumis.

Diſcriminat naturam arcani metalli ſapor, vel

odor aquæ impreſſus: huius tamen fontis aqua nulla peregrina qualitate adulterata, ex terra erumpit calida, quod mirum eſt,

Siue pares flammas vndarum lance rependens
Arbiter in fœdus mons elementa vocat.
Ne cedant ſuperata ſibi, ſed legibus æquis
Alterius vires poſsit vtrumque pati.

Vt ait Claudianus elegans Poëta. Pro comperto enim habent incolæ, à ſulfuris venis vires ſumere, vnde & multis medetur malis, quæ ſulfurea curant balnea. ſed remotum eſſe caloris fomitem extra dubium eſt, vnde nullum eius veſtigium ſecum vehunt aquæ.

CAP. LIV.

Flauium Brigantium eſſe la Corunna. *Fabula exploſa de ſpeculo mirando. Pauli Iouij lapſus de Herculis Columnis.*

RElicto celebri illo promontorio *Artabro*, vel *Celtico*, vt Plinius, vt verò Ptolemæus vocat *Nerio*, hoc æuo *cabo de finis terre*, inter Callaicos Lucenſes, in magno portu *Flauium Brigantium* à Ptolemæo recenſetur: Dion etiam lib. xxxvij. vocat *Brigantiam*, ab Æthico verò & Paulo Oro-

ſio,

ſio *Brigantia* vocatur: altiſsima pharo memorandi operis ornata. Antonius Beuterus *Betancos* eſſe; Florianus verò Occampo & diligentiſſimus Gaſpar Barrerius, *la Corunna* vocari aſſerunt. Magnæ cuiuſvis claſsis capaci portu ornata: in honorem gentis Flauię olim exſtructā nomen ipſum oſtendit, Domitiani forſan æuo. Nam à Plinio nulla eius mentio, qui ſub Veſpaſiano vixit. Incolæ ab Hercule conditam referunt, turrimque hîc eſſe ab eodem exſtructā, in qua ſpeculum arcana arte fabricatum erat, vnde naues vel longiſsimo ſpatio diſtantes contemplari liceret. in tam ridiculam opinionem vocum ignorantia, & antiquitatis imperitia lapſi ſunt: nam cùm turris illa ſpecula dicatur, ſpeculum illud mirandum, ſine opifice vllo confinxere, &, vt ex inſcriptione licet videre in Auguſti honorem exſtructa fuit, à Luſitano architecto; ſed lubet illam apponere:

MARTI. AVG. SACR.
C. SÆVIVS. LVPVS.
ARCHITECTVS.
A. F. DANIENSIS.
LVSITANVS. EXVL.

Ab hac fabula persuasi nonnulli, credidere arcem Herculis fuisse, & alteras columnas ab illo hîc fixas, non secus ac circa Gades, dictamque vrbem hanc *Corunna* tamquam *columnam*: quod egregium etymon apud Paulum Iouium, virum aliàs grauem & doctum, tantùm valuit, vt ab imperito aliquo Hispaniæ antiquitatis persuasus, huic opinioni etiam subscriberet, cùm in vita Gonsalui Ferdinandi d'Aguilar, agens de aduentu Regis Philippi I. in Hispaniam, ita scriberet: *Nec diu Philippus amicorum suorum studia, votaq; frustratus, vt sua regna ex arbitrio administranda susciperet, in Cantabriam Oceano deuectus, peruenit in portum, qui vocatur ad Columnas, fortasse quòd ibi quoque alteræ Herculis Columnæ, sicuti Gadibus, positæ fuerunt, quum eo externo litore terræ Hispanicæ finis.* Sed opinio hęc infirmiori tibicine fulta, quàm vt rationibus conuelli mereatur. Non procul ab hoc opido pręstātissimi Iaspidis sunt fodinæ.

CAP.

CAP. LV.

Burgos non esse Augustobrigam, *nec* Aucam *veterem.* Brauum *esse Ptolemæi. Vnde nomen mutatum.*

CElebris admodùm, & Castellæ veteris metropolis *Burgos*, quã Florianus olim *Augustobrigam* dictam putat, quamque Ptolemæus in Vettonibus collocat; sed cum Geographis pugnat hæc opinio: siquidem, teste Plinio, *Durius lapsus per Areuacos Vaccæosque, disterminatis ab Asturia Vettonibus, à Lusitania Gallæcis, ibi quoque Turdulos à à Braccaris arcet.* At *Burgos* Asturiæ terminis contineri luce clarius est, atque ita Vettonum Augustobriga esse nequit. Lucio vero Marinæo, & Francisco Taraphæ *Auca* olim dicta. Displicet tamen non immeritò Ioan. Vasæo. nam xx. circiter M.P. supra *Burgos* fuit *Auca*, in monte *Iubeda*, qui & hodie saltus est Aucensis, in loco qui hodie *neustra Señora de Oca* vocatur, & in Hispaniæ Concilijs, non semel *Auxitanus* Episcopus legitur. Iidem tamen & *Brauum Murbogorum* Ptolemæi aiunt esse, & olim *Masburgi* dictam; sed auctores vellem protulissent. *Brauum* etiam fuisse

Ios.

Iof. Moletius, & Villanouanus afferunt à Germanis oblitterato priori nomine *Burgam* fuiffe vocatã, auctor eft Tarapha, & an. D. CCC. XLVI. regnãte Caftellæ Comite Didaco Porcelli, nouis incolis habitari cœptam. Licèt Rodericus Ximenius Archiepifc. Toletanus lib. v. cap. XXV. dicat Comitẽ Caftellæ Didacum Porcellum, ex multis pagis caftrifque, vulgò *Burgi*, ciuitatẽ Burgenfem frequentaffe, atque inde nomen *Burgos* inditum.

Vrbs eft magnis concinnifq́. ædibus ornata, incolæ fumma cum fide mercaturæ ftudent, templa, & cœnobia habet frequentia. Inter cetera D. Auguftini eft monafteriũ, vbi afferuatur magno honore imago Domini noftri Iefu Chrifti crucifixi, quam à Nicodemo factam perhibent, & à mercatore quodam, tempeftate iactato in mari repertam. Multis certè miraculis claret. Extra vrbem alterum eft monafterium Virginum monialium, vulgò dicunt *de las huelgas*: cuius auctor Alphonfus VIII. Caftellæ Rex perhibetur, nullis acceffus patet, nifi Principũ patriciorumq́. filiabus. Huic monafterio XIV. non ignobilia opida, & XVII. monafteria, præter alia obfcuriora XL. opidula parent. Hanc in vrbem etiam anno cIↄ. xcvij. Epifcopalis fedes, quæ Aucæ erat, translata fuit auctoritate Vrbani XI. quo tempore Alphonfus VI. Chriftianis Toletum reftituit.

CAP.

CAP. LVI.

Duplex Pintia. Piſoraca amnis. Inſcriptio vetus. Vrbis deſcriptio.

DVplicis *Pintiæ* meminit Ptolemæus, quarum vnam inter Callaicos Lucẽſes ſtatuit, quam Villanouanus *Chirogam*, Moletius verò *Puerto magno* vocant: alterã in Vaccæis collocat, quæ hodie ab omnibus *Valladolid* dicitur, nobiliſsimum Hiſpaniæ opidum, ſitum ad ripas Piſurgæ fluuij, quem ex antiquis inſcriptionibus *Piſoracam* vocari conſtat, vt indicio eſt illa, quam ab Amb. Morale deſumſi:

NERO. CLAVDIVS.
D. CLAVD. AVG. F.
GERMANICI. CÆS. AVG. N.
TI. CÆS. AVG. PRON.
DIVI. AVG. ABN.
CAES. AVG. GERM.
PONT. MAX.
TRIB. POT. IMP. COS.
A. PISORACA. M. I.

Quod eſt, *à Piſoraca milliare vnum*, vel *mille paſsibus à Piſoraca* viam ſtatuit.

Hiero-

Hieronymus verò Surita Notis ad Antonini Itinerarium negat *Pintiam* esse *Vallisoletum*, sed cùm passim opinionē priorem inualuisse videam, non est quòd citra efficaces rationes illam relinquam. ædificijs tam sacris quàm profanis, publicis ac priuatis ornatissimum: omnium scientiarum nobilissimo Lyceo honestatur, ex quo præclarissimi ingeniorum riuuli in vniuersam Hispaniam deducuntur: mercatorum commercijs, & mechanicis artibus egregiè excultum: aëre item saluberrimo, nisi interdum obscuris Pisurgæ amnis nebulis fœdaretur. Et cùm in vniuersa Hispania tantùm quatuor sint Iuridici Conuentus, quos *Cancellarias* indigetant, Pintiæ vnus est, qua de causa magna hîc hominum frequentia. siquidem hinc iura petunt populi omnes, qui à Tagi ripa, Castellam vsque comprehenduntur: vnde vrbem alioqui claram aduenarum concursus clariorem multo efficit. hortis fontibusque amœnissima est, rerum omnium copia ditissima: ita vt vna hæc contineat, quidquid præcipuæ aliæ vrbes singulæ. Reges tamquam placidissimum domicilium illam libenter frequentant, & plurimi Hispaniæ Principes ædes hîc habent proprias. inter cetera verò forum habet rerum venalium amplissimum & pulcerrimum, quod ambitu suo septingentos passus complectitur: tanta hîc rerum copia varietasque

tasque

tasque venalis, vt non immeritò quis Amaltheæ hîc cornu copię esse diceret. Non exiguum splẽdorem Philippi II. potentissimi Monarchæ incunabula huic vrbi dedere. Natus & hîc *Ferdinandus Nonius*, vulgò *Pintianus* à patria cognominatus: qui vt Melam, ac Senecam Scriptores Hispanos egregiè illustrauit, sic & C. Plinij Naturalem Historiam integrè post Hermolaum Barbarum (bone Deus, quem & qualem virũ!) emendauit.

CAP. LVII.

Legionensis vrbs ex Sublăciæ ruinis creuit. Legio VII. gemina *vocata. Olim* Floris *cognomen habuit. Quando* Leon *cœpta dici.*

L*Egionensem* vrbem eo tempore exstructam ferunt, Franciscus Tarapha, & Petrus Medina, qua Imperator Nerua Coccęius cõscriptis XIV. legionibus ad prouincialium motus compescendos, duas in Hispaniam misit, vt in arduis & montuosis sitas locis vrbes diruerent, & in planitiem deducerent, quò faciliùs Hispanorum seditionibus in posterum prospicerent, quos & suopte ingenio, & natura loci ad seditiones paratos nouerat:

rat: atque inter ceteras Sublantiam ſolo æquatam fuiſſe, cuius adhuc veſtigia exſtant, ſeſquileuca ab vrbe, loco incolis *Sollanco* vocato, ex cuius ruinis Legionenſem vrbem creuiſſe fama eſt. Sita eſt inter Aſtures. A Ptolemæo *Legio Germanica ſeptima* vocatur; Ioannes verò Vaſæus in Chronico ſuo, non *Legionem ſeptimam Germanicam*, ſed *Geminam* legendum putat: quòd nuſquam tota Hiſpania in vetuſtis inſcriptionibus *Legionis ſeptimæ Germanicæ* mentio occurrat, *Geminæ* verò frequentiſsimè. Vna hęc inſcriptio multarum erit inſtar Aquiflauiæ in Luſitania (vulgò *Chaues*) reperta:

IMP. CÆS. VESP. AVG.
PONT. MAX. TRIB. POT. X.
IMP. XX. P. P. COS. IX.
IMP. VESP. CÆS. AVG. F.
PONT. TRIB. POT. VIII.
IMP. XIII. COS. VI.
. . . .
. . . .
C. CALPETANO. RANTIO.
QVIRINALI.

VAL.

VAL. FESTO. LEG. AVG. PR. PR.
D. CORN. MÆCIANO. LEG. AVG.
L. ARRVNTIO. MAX. PROC. AVG.
LEG. VII. GEM. FEL.
CIVITATES. X.
AQVIFLAVIENSES.
AOBRIGENSES.
BIBALI.
COELERNI.
EQVAESI.
INTERAMICI.
LIMICI.
AEBISOCI.
QVARQVERNI.
TAMAGANI.

Cui adſtipulatur Ambr. Morales, P. Ioan. Mariana, alijque non imi ſubſellij viri. Illud mirari ſubit, quid Franciſcum Tarapham mouerit, quòd hanc vrbem dicat à XIV. Germanorum legionibus exſtructam, quæ non vrbem aliquam, ſed or-

bem possent exstruere: idem ait olim *Regiam legiam* vocatam fuisse. Refert & Hieronymus Surita, auctores esse, qui ante CCCC. annos prodiderunt Legionem vij. geminam, *Floris* cognomen habuisse. Gerundensis verò Episcopus lib. iij. vrbem hanc primò à Pœnis ait conditam fuisse, & *Eleonam* dictam, à prouincia Eleona, Libyæ propinqua, in qua leonum magna copia: quam opinionẽ vnde hauserit, me prorsus fugit; sed ἀπροσδιόνυσα hæc mittamus.

Annorum verò decursu in Leouigildi Gothorum Regis honorem *Leon* vocari capta est, vt refert Isidorus libro ij. Chronicorum his verbis: *Leouigildus Lex Romanos milites apud Legionẽ vrbem bello exstinxit, & ipsam eorum vrbem cepit, quam ex suo nomine Leonem vocauit.* A qua postea vniuersi regni Legionensis nomen manauit. Anno DCC. XXII. Pelagius Rex, à Mauris illam sibi vindicauit.

Vrbs est hoc æuo nobilissima, & inter cetera templo pulcerrimo conspicua, teste Lucio Marineo; qui, ne Hispalense templum quidem magnitudine sua, nec Toletanum, diuitijs ornamentisque illud superare affirmat. Nam artificio, & concinna architectura illa longè vincit. Augustum sacrarium habet, in quo XXXVII. Reges, & vnus Hispaniæ Imperator sepulti sunt. Nullius pœnè rei indiga, sed incolis suis liberaliter omnia

nia ſuppeditat. Præcipuè autem Sanctorum meritis, & reliquijs opulenta, inter ceteras verò D. Iſidori Hiſpalenſis Epiſcopi, qui anno Chriſti DC. LVI. obijt, Hiſpali verò in Legionenſem vrbem à Ferdinando Magno translatus eſt. Dignitate Epiſcopali ornata vrbs, & ſingulari priuilegio, iam à Gothorum temporibus ſedi tantùm Apoſtolicæ obnoxia: nec Metropolitanum agnoſcit. Auctor eſt Iſidorus hac vrbe natos eſſe *S. Marcellum* Centurionẽ & *Nonam* vxorem eius, qui XII. filios Chriſti Martyres habuerunt.

CAP. LVIII.

Zamorram non eſſe Siſaponem *Ptolemæi. Minus* Orcelim *vel* Numantiam. Senticam *eſſe. Vnde illi nomen.*

NON obſcurum hoc æuo opidum eſt *Zamorra*, Maurorum verò tempeſtate celeberrimum fuit. de cuius priſco nomine diſcrepant auctores, conabor ſuccinctè variantes opiniones recenſere, vt illis euentilatis, probabiliori ſubſcribam. Villanouanus credit eſſe Ptolemęi *Siſaponem*, ſed cùm illa inter Oretanos collocetur, *Zamorra* inter Vaccæos potiùs ſita videatur, non quadra-

bit *Sisapones* situs, immò si Plinio, & Straboni fides, in Beturia *Sisapone* locanda erit (nisi aliam à Ptolemæi *Sisaponem* esse dixeris;) Antonius verò Nebrissensis *Orcelim* credit esse, sed & hæc vrbs inter Oretanos refertur, quam multi *Oriolam* putant, nec potest cum Zamorrensi situ conuenire. Non defuere, qui *Numantiã* illam celebrem fuisse suspicantur, sed nimis frigidè. Carolus verò Clusius, & Iosephus Moletius *Sarabrim* Ptolemæi dicunt; Ioannes Mariana, alijque *Senticam* Ptolemæi aiunt esse, in Vaccæis, non procul à Pintia, at cùm *Sarabrim* & *Senticam* Ptolemæus, vt vicinas recenset, non secus ac *Toro* & *Zamorra*, non facilè erit asserere, quænam illarum sit *Zamorra*. Ego plurium & doctiorum opinioni accedam, vt, si falli contingat, erroris patronos habeam. *Senticam* itaq. Ptolemæi esse cum Resendio alijsq. asseram: *Zamorræ* autem etymon refert Vasæus in Chronico ex Floriano Occampo, ab Arabibus olim *Medinam Zamorathi* appellatam, atque ea voce significasse ciuitatem *Turquesarum*. nam *Zamorathi* Pœnis lapis cyaneus, vulgò *Turquesa* dicitur. totus enim *Zamorrensis* tractus scatet diuite vena lapidis cyanei, quæ pasim in vicinis rupibus se frequentẽ ostendit. Postquàm ab Almanzore Rege funditus diruta fuit, ab Alphonso Magno, vel eius patre Ferdinando instauratam

ferunt,

ferunt, & propugnaculis ita egregiè munitam, vt omnem ferè hostilem impetum eluderet, nec nisi fame ad deditionem compelli posset. Vnde Hispani patrijs rythmis, epithetum illi *la bien cercada*, seu egregiè munitam addunt. Episcopo hæc vrbs circa annum cIↃ. cxix. donata fuit, à Callisto II. Pont. Max. vt refert Vasæus. Vetusta hîc inscriptio visitur, nec ex triuio, quam lubuit hîc adtexere:

DEO. MENIVM.
VIACO.
M. ATTILIVS.
SILONIS. F.
QVIR. SILO.
EX. VOTO.

CAP. LIX.

De Toleti conditoribus reiecta opinio. Carpetaniæ caput quando. Primatis Hispaniæ dignitas eò translata. Vrbs Regia *vocata. Fatale hîc palatium.*

VT Romanorum æuo *Toletum*, neque magna admodùm, neque clara vrbs fuit, ita Gotho-

rum sæculo, ad summum incrementum peruenit, vt nulli Hispaniarum vrbi inferior sit. Liuius certè lib. xxxv. paruam vrbem fuisse dicit, anno ab Vrbe Condita D. LVI. quando M. Fuluius Proconsul illam expugnauit, his verbis: *Ad Tagum ire pergit. Toletum ibi parua vrbs erat, sed loco munita. Eam cùm oppugnaret, Vettonum magnus exercitus Toletanis subsidio venit, cum his signis collatis, prosperè pugnauit, & fusis Vettonibus, operibus Toletum cepit.* Plinij verò tempore clarior fuit, nam & Carpetaniæ caput erat. Quo tempore condita fuit, non constat inter auctores: Rodericus enim Ximenius Toletanus Archiepiscopus lib. i. cap. iij. & ex eo Tarapha, alijque aiunt C. VIII. annis priusquã C. Iulius Cæsar rerum potiretur, Coss. Tolemone & Bruto exstructam fuisse: quorum nomina cùm nusquã in Fastis reperiantur, meritò pretereunda hęc est opinio. Episcopus Gerundensis lib. v. dicit à D. Iunio Bruto, qui ex deuicta Gallæcia, *Gallaici* nomen meruit, conditam esse; sed ex T. Liuij verbis constat, ante Bruti ætatem multo tempore conditam fuisse, proinde hęc vt incerta mittamus.

Sita est autem in *Carpetanis*, in totius pœnè Hispaniæ vmbilico, loco aspero & cliuoso, maiorique ex parte nobilissimo amne Tago ambitur, à reliqua verò parte muris validissimis, & CL. pro-

propugnaculis egregiè munita : cæli , agriq́ue insigni felicitate fruitur: lanificij , sericiq́ue commercio opulenta admodùm : equitũ nobiliumq́. virorum insignis frequentia, sacerdotum magna opulentia. Aquæductus hîc est mirandi operis. nam cùm vrbs editiori sit loco sita, quàm vt Tagi aquis commodè frui posset, qui humiliorem vrbis partem alluit, ingenio & arte Ianelli Turiani Cremonensis, celeberrimi Mathematici, facta est hydraulica machina, quæ magna versatili rota aquam, magno impetu per tubos ductiles & sillanos in editissimam vrbis partem pertrahit, vnde in multos riuulos vrbis commodo deriuatur.

Augustissimo & splendidissimo templo nobilitatur, quod reliquas Hispaniæ sacras ædes longè superat: Archiepiscopo paret, qui dignitate opibusq́. omnes Hispaniæ proceres antecedit, quem Vrbanus II. totius Hispaniæ Primatem constituit, XVII. illi opida stipendiaria, præter alia minoris famæ, quæ annuò plusquàm ducenta millia coronatorum pendent. Anno D. L. XXXIX. tempore Regis Flauij Reccaredi, III. Toletano Concilio vocata fuit *Vrbs Regia*, quia sub Leouigildo Reccaredi patre, Gothorum aula & regia sedes Toletum migrauit. qua de causa insequentes Reges varijs operibus exornarunt. Primus verò Rex VVamba pomœriũ eius dilatauit, am-

pliorīq. muro cinxit, varijſq. ædificijs illuſtrauit, quod teſtatur epigraphe vrbis portis inſcripta:

Erexit fautore Deo, Rex inclytus vrbem
VVamba, ſuæ celebrem protendens gentis honorem.

Extra muros ſeptemtrionem verſus, veſtigia magni olim theatri ſparſa viſuntur. Auctor eſt Rodericus Toletanus Archiepiſcopus, ante Arabum in Hiſpanias irruptionē, hîc fatale palatium fuiſſe, quod inuicti vectes, & æterna ferri robora claudebant. ne reſeratum Hiſpaniæ excidium adferret, quod in fatis non vulgus ſolùm, ſed & prudentiſsimi quique credebant: ſed Roderici vltimi Gothorum Regis animum infelix curioſitas ſubijt, ſciendi quid ſub tot vetitis clauſtris obſeruaretur: ingentes ibi ſuperiorum Regum opes, & arcanos theſauros ſeruari ratus. ſeras & peſſulos perfringi curat, inuitis omnibus: nihil præter arculam repertum, & in ea linteum, quo explicato nouæ & inſolentes hominum facies habituſque apparuere, cum inſcriptione Latina, *Hiſpaniæ excidium ab illa gente imminere*, vultus habituſque Maurorum erant. quamobrem ex Africa tantam cladem inſtare Regi ceteriſque perſuaſum; nec falsò, vt Hiſpaniȩ Annales etiamnum queruntur. Venit autem in Maurorum poteſtatem an. D.XV. Iudæorum proditione, dum Chriſtiani Dominica palmarum, pro veteri more ſecuri extra muros

ad

ad D.Leocadiæ ædes ſupplicāt. Ab Alphonſo verò VI.iugi obſidione, in Chriſtianorum poteſtatem redactum. Euangelica luce donatum fuit à D. Eugenio martyre, B.Dionyſij Areopagitæ ſocio, qui & primus vrbis Epiſcopus fuit. habuit & Archiepiſcopos vitæ ſanctimonia, & eruditione conſpicuos *S.Iulianum*, & *S. Illephonſum*, quorum hic à B. Virgine ipſo Annuntiationis feſto, ornamentis ad ſacrificandū donatus fuit: hodiernoq́. die altare in rei geſtæ memoriam oſtenditur. D. etiam Leocadiæ, martyrio ſub Deciano affectæ, magnus hîc cultus, cui tria diuerſa templa dicata ſunt. Illud certè memorabile XVII. hîc Concilia Toletana celebrata fuiſſe, quot alibi nuſquā. Non pigebit referre *Aloyſiam Sigæam* virginem Toletanam, quæ cum ſui æui doctiſſimis viris conferri poſſet, fuiſſeq. quinque linguarum adeò peritam, vt non immeritò Paulus III. Pont. Max. litteras illius ad ſe ſcriptas videns Latinè, Græcè, Hebraicè, Syriacè & Arabicè, admiratus fuerit in tenella hac & muſtea virgine tam multiplicem ingenij fructum, in viris etiam rarum. Mitto nunc Toletanos inſigniter doctos, linguarumq́ue in primis peritos, bina fratrū paria, *Ioannem* & *Franciſcum Vergaras*; *Didacum* & *Antonium Couarruuias*, Iureconſultos egregios. Duos item taceo *Aluaros Gomezios*, Poëtam alterum domi nobilem, alte-

M 5 rum

rum Hiſtoricum. Eleganti in marmore inſculpta hæc inſcriptio viſitur, quæ, quia refert antiquum nomen, non pigebit hîc adponere:

IMP. CÆS.
M. IVLIO. PHILIPPO.
PIO. FEL. AVG.
PARTHICO.
PONT. MAX. TRIB. POT.
P. P. CONSVLI.
TOLETANI. DEVOTISS.
NVMINI. MAIEST. QVE. EIVS.
D. D.

CAP. LX.

Segouia Plinio, eadem cum Ptolemæi Secubiæ. *Etymon reijcitur. Aquæductus à Traiano exſtructus.*

QVod pauciſſimis Hiſpaniæ vrbibus, id *Segobiæ* accidit, vt incorruptum nomen inter tot barbaras gentes poſteritati transmitteret. Plinius in Areuacis, cum Vxama, & Seguntia collocat, Ptole-

Ptolemæus *Secubiam* vocat; Iosephus Moletius camdem putat esse cum *Segortia Lactea* Ptolemæi, eodem in populo; sed Villanouanus dicit esse *Sepulueda*; Ant. Augustinus ex vetusto numismate, *Coloniam Latinam* cognominatã fuisse docet; Rodericus Archiepisc. Toletanus lib. i. cap. vij. ab Hispano Rege exstructam putat, iuxta promontorium, quod *Cobiam* vocat, ideoque vocasse *Secobiam* tamquam *secus Cobiam* sita. Sed ridiculum hoc etymon, & ἀγέλαςος ille Crassus rideret. Ioan. Vasæus auctor est, à Celtiberis, dum in Lusitaniam pars eorum patriæ grauis transiret, conditam esse, & in Segobrigę memoriã vocatam esse *Segouiam*.

Est & *Segouia* in Bætica ad Silicense flumen A. Hirtio auctore, non procul ab Astigi, quam hoc æuo vocari *Segouia la menor*, testatur Vasæus inter Hispalim & Cordubam.

Vrbs est nostro æuo non ignobilis, editiori in loco sita, turribus vndique & propugnaculis munita, lanificio præcipuè clara, nec nobilior tota Hispania pannus, quàm Segouiæ texitur, vnde incolis magnę opes. Quodque mirandum magis, refert Vasæus vix tota hac vrbe mendicum inueniri, nisi quem ętas aut morbus ab opere excusant. Atrium hîc est visendum in quo omnium pœne Hispaniæ Regum effigies conspiciuntur. Præcipuum verò vrbis ornamentum, aquæductus est miran-

mirãdi operis, quem Rodericus idem, & Alphonſus de Carthagena, ab Hiſpano Rege exſtructum ſomniant: ſed eruditioribus & antiquitatis peritis, Traiani Imp. opus perhibetur, in quo facilè, Romanæ architecturæ maieſtatem, & magnificentiam intueri licet, tantæque firmitatis eſt moles, vt, cùm ſæpè particula aliqua reficiatur, vix ad decennium illa perduret, cùm priſca ſtructura in hodiernum æuum illæſa ſeruetur: vrbi hinc de aquarum copia proſpicitur, non publicè ſolum, ſed & priuatim. Noſtrâ hîc memoriâ Germanorum ope, & aquarum, inuenta ratio eſt cudendæ monetæ, non malleis colliſo, ſed fuſo ac liquato, demumque impreſſo ductili ære, auro & argento. Priſcis ea res inuiſa ſæculis atque inaudita. Solum habet fecundum admodùm, nihil vt incolis deſit, quo commodè lauteque viuant: templa habet & cœnobia piè & egregiè inſtructa: quibus accedit Epiſcopatus ſplendidus & opimus, vtpote qui in annuos reditus plusquàm quatuordecim ducatorum millia numeret. Patronum agnoſcit *S. Fructuoſum* Confeſſorem.

CAP.

CAP. LXI.

D. Virgo ad aquas Lupias. Quando ſacra effigies huc delata. Miraculorum aliquot ſeries.

CVM hæc vrbs, ob imaginem D. Virginis toto orbe celeberrimam excitata ſit, operæ pretium me facturum arbitror, ſi paucis retulero, vnde primùm imago hæc allata, vbi poſtmodùm reperta, quando coli cæpta. Sæuiente per vniuerſam Europam circa annum Domini DC. grauiſſimâ peſte, regnante Riccaredo Hiſpaniarum Rege, Gregorius Magnus Pont. creatus, priùs quàm inaugurandus eſſet, ſolemni indictâ ſupplicatione, frequentem iuſſit clerum populumque adeſſe, vt Dei iram, patrocinante D. Virgine, (cuius peculiarem effigiem manu geſtabat) deprecaretur. nec mora, pijſsimi Pontificis precibus peſtis elanguit, & ſedata fuit. Hanc poſtmodùm effigiem D. Leandro Hiſpalenſi Præſuli, vnà cum Moralibus in Iob libris, alijſque reliquijs dono miſit. In Cathedrali templo ſummo cum honore ſeruata fuit, donec luxu libidineque eneruatam HISPANIAM, Pœni impunè vaſtarent, Chriſtianis

ſtianis vndique fugientibus. Hiſpalenſes aliquot ſacerdotes, infidelium manibus elapſi Toletum fugerunt, ablatis aliquot Sanctorũ reliquijs, vnà cum ſacra hac effigie, qui cuncta hæc prope amnem *Guadalupe*, barbarorum metu, in marmoreo ſepulcro, adiunctis litteris in rei geſtę memoriam, ingeſtâ tellure condidere. multis demum elapſis ſæculis, tempore Alphonſi XI. accidit, vt bubulcus amiſſum bouem aduerſò amne *Guadalupe* inueſtigaret, quem mortuum reperiens, dum parat corio nudare, reuixiſſe videt attonitus: cùm ſe illi D. Virgo auguſta ſpecie derepentè obtulit, imperans vt clero ſignificaret, vt eò loci occultam ſacram effigiem effoderent, ibique dedicatâ æde collocarent. Paſtor hic domum rediens, inuſitata in Deum flamma, & D. Virginem religione accenſus, vt cæleſtibus mandatis obtemperaret; ecce tibi familiam omnem luctu & mærore obſitam, ob filij mortem, ſed ipſe inſolita quadam in D. Virginem ſpe, preces tanto animi feruore fudit, vt iterum cunctis ſtupentibus vitalis cerneretur. Statimq. vniuerſo clero rei geſtæ ſeriem omnem retulit, recenti miraculo confirmatã. omnes ilicò ad indicatum locum conuolant, repertamq. imaginem, tumultuariâ excitatâ ædiculâ reponunt. Miraculi huius fama vniuerſam momento Hiſpaniam peruaſit: magnus eò ſtatim concurſus

fieri

fieri, frequentes se D. Virgini commendare, vniuersi opem auxiliumque ærumnis suis experiri. Rex ipse Alphons. XI. fama rei excitus huc venit, multumq. agri, Castri Iulij & Talabricæ, templo & cœnobio assignauit, vt Deo commodius obsequium præstarent: templum etiam maiori ambitu exstruxit, varijsque ornamentis decorauit. nec in cassum. Nam vix elapso triennio D. Virginis præsens numen sensit. Memorabile enim aduersus quinque potentissimos Pœnorum Reges, prælium commisit, prope Amnem Salsum, non procul à Tariffa, & adiuuante Alphonso Lusitaniæ Rege, socero suo, victor euasit. Circa annum cIↄ. CCC. XL. ipse Rex hostium spolia Deo obtulit, inter quæ adhuc magni ex ære tripodes templi parieti affixi visuntur.

Templũ vndique varijs donarijs, & frequenti anathemate septum est, columnæ votiuis tabellis tectæ. hæc inter conspicuus est cereus immensæ magnitudinis ex cera alba, quem Olisiponensis populus, sæua pestilentiæ lue D. Virginis ope liberatus, anno cIↄ. cccc. xc. offerendum curauit: nam vasa sacra, tam aurea quàm argentea recensere immensum foret. Argenteæ lampades XXX. perpetuo lumine visuntur, inter quas aliquæ opere & magnitudine conspicuæ. Inter multa Regum Principumq. donaria videre est maioris tormenti

bellici

bellici ferreum globum, quem Alphonſus Albuquercius, auorum memoria, Indiæ Prorex, in monumentum miraculi, quo eum D. Virgo in Goënſi obſidione tutata eſt, miſit: nam cum ſcapha flumen ſubiret, comes quidam eius ita tormenti globo diſcerptus fuit, vt illius cerebro fœdatus fuerit: quo ille periculo commotus, in D. Virginis Guadalupiæ ſe tutelam commendat. Vix orationem finierat, cùm tormento excuſſus globus pectus illi percuſsit, ſed innoxiè & ad pedes eius delapſus fuit, licèt vix à XL. paſsibus excuſſus fuiſſet, nunc argenteis incruſtratus bracteis hîc ſeruatur. cum quo monile miſit, multis gemmis & adamantibus ornatum. Effigies hæc D. Virginis ex ligno eſt, quod cum cariei obnoxium admodùm eſt, mira tamē Dei prouidentia, per DC. annos ſub terra incorruptum durauit. Fuſci verò coloris eſt, & vultui maieſtas ineſt tanta, vt referant æditui, ſe fixis oculis non poſſe illam intueri. reuerentia enim ſentiunt ſibi oculorū aciem præſtingui. Multa eſſent hoc loco de ſacra hac æde dicenda, quæ ſpatijs excluſus iniquis, prætetire cogor.

Opidum eſt exiguum, amœnum, fontiumque frequentia irriguum admodùm. Flumen *Guadalupe* (nam *Guada* Mauris aquam notat) muros eius præterfluit, cuius vtramque ripam, bicolores

vndique

vndique & proceræ populi obumbrāt, alicubi in tantam altitudinem enatæ, vt nauium malis inseruiant; nonnullis in locis luci instar ita densæ, vt vel flagrantissimi solis radios non admittāt. Ager suburbanus vini, mellisque, & cuiusque generis fructuum ferax, cetera copiosè à vicinis suppeditantur.

CAP. LXII.

Oretum Germanorum, num Calatraua. *Taraphæ crassus error. Inscriptio vetus. Origo Calatrauæ militum.*

CALATRAUA non obscuri nominis opidum, ad flumen Anam situm, & sacræ militiæ nomine præcipuè clarum. Ptolemæo *Oretum Germanorū* dictum, teste Car. Clusio, Ios. Moletio, & Trapha, inter Oretanos situm. Stephano verò Byzant. ὠρισία, quam cum Castulone inter Oretanos etiam recenset. num Strabonis *Oria* sit inter Oretanos, non abhorret animus: præcipuè cùm & Casaubonus, & Ortelius eò inclinent. Addit Tarapha nominis etymon: *Imp. Valeriani*, inquit, *temporibus, superiores Germani, abrasa potiti Hispania, à quibus, Oretum Germanorum, Estremaduræ opidum,*

hodie vero Calatraua, conditum. Sed ô Lucumonis acumen!

Bœotûm in crasso iurares aëre natum.

Cùm videat à Cl. Ptolemæo *Oreti Germanici* mentionem factam, qui teste Suida, M. Antonini temporibus scripsit: Plinius etiam, qui sub Vespasiano vixit, *Oretanos* hos cognomine *Germanos* vocat, vnde constat Tarapham nimis supino animo hęc scripto mandasse; cùm Valerianus multis pòst sæculis rerum potitus sit. Ambr. Morales *Calatrauam* negat *Oretum Germanorum* fuisse; sed non procul ab vrbe ædiculam esse, quam incolæ *Neustra Señora de Oreto* vocant, atque hîc antiquum Oretum fuisse. nam & templum illud Romanam architecturam præsefert, pontemque habet vicinum eiusdem operis. Indicat hoc vetus inscriptio, quæ ab hoc ponte in vicinam vrbem *Almargo* translata fuit:

P. BÆBIVS. VENVSTVS.
P. BÆBII. VENETI. F.
P. BÆSISCERIS. NEPOS.
ORETANVS.
PETENTE. ORDINE. ET. POP.
IN. HON. DOMVS. DIVINAE.
PONTEM. FECIT.
EX. HS. XXC. CIRCENS. EDITIS. D. D.

Vrbs

Vrbs hæc *Calatrauæ* militibus à Rege Sãctio III. cognomine *Desiderato*, data fuit, circa annum cIↄ. c. LVIIj. cuius militiæ primordia non pigebit ab ouo, quod aiunt, breuibus enarrare. Quo tempore Mauris erepta fuit *Calatraua*, Templarijs militibus (quorum magna tunc temporis erat virtutis opinio) munienda data est, vt firmum aduersus barbarorum insultus propugnaculum esset: illi, quòd Mauros magnis copijs eò venturos fama erat, opido diffisi, Regi id restituêre; nec erat inter proceres, qui se periculo exponeret. Aderant forte Toleti, duo Cistercienses monachi, Raimundus Fiterij ad Pisoracam Abbas, & Didacus Velascus, spectatæ olim virtutis miles (nunc Christo militabat) qui monendo, suadendoque Abbatem tandem impulit, vt opidi muniendi in se curam susciperet, gloriosum id illi, reip. verò christianæ vtilissimum futurum: consilium specie erat temerarium, annuit tamen. Regi Sanctio id gratissimũ fuit, Præsulique Toletano: qui quoniam eius ditionis esset, pecuniam de suo suppeditauit, & auctoritate sua orationeque, multos tum nobiles, tum populares exciuit, vt vnà cum Abbate pro christiana rep. discrimini se obijcerent. Multi vndique eò mortales confluxere, omnes lubenter difficultates subituri. diligentia hac opidum aduersus omnes hostium iniurias egregiè munitum

 fuit.

fuit. Mauri ſpe deiecti, an alijs difficultatibus implicati, obſidionem non tentarunt. id fauſtum militiæ eius omen fuit. Rex in laboris præmium, opidum Abbati cum ſubiecto agro & ordini Ciſtercienſi dono dedit. Is militibus ſuis veſtem rubra cruce inſignitam attribuit. Equitum Magiſtro quadraginta millia aureorum quotannis cedunt. his initijs ſacram hanc militiam in hoc, quod videre eſt, faſtigium excretam Alexander III. Pont. Max. ſuo diplomate confirmauit.

CAP. LXIII.

Talabricam non eſſe Talauera. *Ptolemæi* Libora, *&* *T. Liuij* Ebura *eædem cum* Talauera *ſunt.*

NON obſcurum *Talauera* municipium, niſi priſcum nomen in obſcuro eſſet. Cl. Marius Aretius, & Ant. Nebriſſenſis, nuda nominis ſimilitudine allecti *Talabricam* olim dictam credidere; ſed cùm Antonino Aug. in Itinerario *Talabrica* à Conimbrica diſtet L. M. P. qui ſunt paulo plus XII. leucis, quæ Conimbrica Caciam vſque numerantur, vnde diligentiſſimus Barrerius *Talabricam* Caciam eſſe non malè colligit. Plinius etiam

lib.

lib. iv. cap.xxi. clarè *Talabricam* in Lusitania collocet: *A Durio*, inquit, *Lusitania incipit, Turduli veteres, Pæsures, flumen Vacca, opidum Vacca, opidum Talabrica.* Cùm autem *Talauera* sit ad Tagum sita in Tarraconensi prouincia, non poterit *Talabrica* esse, quæ in Lusitania est. Rod. Ximenius Toletanus antiquitus *Aquis* nomen illi fuisse dicit; sed cùm apud classicum scriptorem hoc non constet, non potest probari eius opinio. Ioannes Mariana Societatis I E S V Theologus Hist. De rebus Hispaniæ lib.iv.cap.xiij. *Liborã* Ptolemæi & *T.Liuij Eburam* esse contendit. Qua in re suffragatur illi Ant. Beuterus, quæ tam Ptolemæo, quàm Liuio in *Carpetania* non procul à *Toleto* sita est, non secus atque *Talauera.* Quod verò idem Mariana, *Elboram* vocat, & Diuorum Vincentij, Sabinæ, & Christetidis Martyrum patriam asserit, omniq́ue ope adnitatur probare, parum efficit. Nam doctissimus Andr. Resendius, tamquam pro aris & focis, in Epistola ad Bartholomęum Kebedium, omnia eius argumenta refellit, atque *Eboræ* in Lusitaniæ hæc quadrare, & non *Talaueræ* docet. T. Liuij *Eburam* credamus esse, quæ cum Ptolemæi *Libora* eadem est. Auctor est Liuius, lib.xxx. anno ab Vrbe Cōndita D.LXXIII. Fuluium Flaccum Prætorem Celtiberos memorabili prælio ad *Eburam* Carpetaniæ vrbem fudisse. Diligentiores

Hiſpani prælij locum à Liuio explicatum, cum ſuburbano *Talaueræ* conuenire affirmant.

Vrbs ſita eſt loco plano, in valle, IV. M. P. ea in parte lata, ad amnem Tagum : mœnia ſunt opere firmiſſimo, altitudine & latitudine paucis cedunt. Pœnorum tempore aut Gothorum reſtaurata videntur, quod indicant lapides, Romanis inſcripti litteris, nullo ordine diſpoſiti. turribus egregiè & propugnaculis diſtincta. Contributus opido ager egregiè felix, vini, mellis, pecoriſque admodùm ferax : cœnobijs & templis ornatur: nobilitas ibi frequẽs. Vocatur autem *Talauera de la Reyna*, quia vna erat vrbium, quas reginæ in quotidianos ſumtus obtinebant: qua poſtea Gomeſius Toletanus Archiepiſcopus, ob egregiam nauatam operam reginæ, vxori Henrici II. Caſtellæ Regis, donatus eſt, & deinceps Toletano Præſuli attributa fuit.

CAP.

CAP. LXIV.

Castulo Oretanorum vrbs à Phocensibus condita. Appianus deprauatè Castaca *vocat. Variè à Plutarcho & Strabone vocata. Res ibi gestæ.*

COnstans est Scriptorum opinio, *Castulonem* olim fuisse, vbi nunc *Caslona*: nec multùm ab antiqua appellatione, licèt à splendore, & nobilitate, multùm deflexit. Ptolemæus illam inter *Oretanos* collocat. Stephanus Byzantinus deprauatus hocloco, vt alijs multis. ait enim: Κασάλων μεγίστη πόλις ῥητανίας: cùm ex Ptolemæo legendum sit ὠρητανίας, vt benè notauit Hieronymus Surita. Conuentus verò erat Carthaginensis, teste Plinio, qui addit Castulonenses populos, ex Colonia Salariensi, Latij veteris esse, qui Cęsari *Venales* appellantur. Olim valida vrbs erat & nobilis. condita fuit à Phocensibus, non quidem ab illis, qui Ioniam incolebant, sed qui Bæotiam, vnde & in fontis Castalij memoriam, *Castulonis* nomen impositum. Hinc Silius Italicus lib. III.

Fulget præcipuis Parnassia Castulo signis.

Nec immeritò, nam quo monte sita est, non

obſcuram Parnaſſi imaginem præfert. Siquidem & duplici vertice erat, quem vallis anguſta interſecabat, ab vno latere fons tenui ſcaturigine manabat, licèt hac in re Caſtalio fonti diſpar. Sed liceat

— *magnis componere parua.*

Originem hanc probant plurima argentea numiſmata, ante paucos annos hîc reperta; vt luculentus auctor eſt Ambr. Morales, quæ alatum Pegaſum ab vna parte oſtendebant; litteris iniuria temporis prorſus deletis. Olim etiam Municipium fuiſſe, antiqua inſcriptio oſtendit, quam Ambr. Morales non procul ab vrbe, loco dicto *Linares* conſpici auctor eſt, notatque aſpirationem præter omnium Scriptorũ mentem habere:

VALERIÆ. CIPATINÆ.
TVCCITANAE. SACRVM.
COL. PATRICIAE
CORDVBENSIS. FLAMINICAE.
COL. AVG. GEMELLAE.
TVCCITANAE. FLAMINICAE.
SIVE. SACERDOTI.
MVNICIPII. CHASTVLONENSIS.

Vrbs ipſa ingenio, & natura loci egregiè munita: ſiquidem & monte, & conuallibus profundis

dis ambitur, ita vt tantùm ab occidua parte commodus in vrbem ingreſſus pateret; ſed anguſtus admodùm, &, ſi ex priſcis veſtigijs conijcere licet muro, turribuſque egregiè tutus. Appianus Alex. deprauatè admodùm in Ibericis vocat hanc vrbem Κάςακα: nec me mouet patrocinium Stephani Byzantini, qui Καςάλονα, & Κάςακα, vt diuerſas vrbes enumerat. nam quæ circa Caſtacem Appianus refert accidiſſe, T. Liuius Caſtuloni adſcribit. Vt liquidò apparebit conferenti vtrumq. locum. Plutarchus verò in Sertorio *Caſlonē*, Græcorum more, qui vocalem ante Λ ſæpe elidunt, vt videre eſt in dictione Τυσκλὸν & Ασκλόν. Strabo verò ſæpe voce *Claſtonis*, & *Caſtaonis* vtitur, ſed mendoſè, vt monent Iſ. Caſaubonus, & Surita. Agrum habet non fecundum modò, ſed & diuitem: cùm propè hanc vrbē, teſte Polybio, Plinio, T. Liuio & Strabone, argenti fodinæ erant, quarum adhuc veſtigium exſtat; plumbi etiam fodinas habet in hodiernū æuum. Veſtigia hîc aquæductus exſtant, Romanæ munificentiæ. Auctor eſt T. Liuius lib. xxviij. hanc vrbem poſt cæſos Scipiones in Hiſpania, à Romanis ad Carthaginenſes defeciſſe, & ex prælio profugis portas vrbis occluſiſſe, motos tamen vicinæ Illiturgis excidio, ad priores dominos redijſſe, tradito etiam Punico præſidio.

Hac etiam vrbe oriunda erat *Imilcè* Hannibalis vxor, auctore T. Liuio lib. xxiv. *Castulo*, inquit, *vrbs Hispaniæ, nobilis & valida, & adeò coniuncta societate Pœnis, vt vxor inde Hannibalis esset.* Et Silio Italico his versibus:

— at contra Cyrrhæi sanguis Imilce,
Castalij, cui materno de nomine dicta
Castulo Phœbei seruat cognomina vatis.

Hoc opido citerioris Hispaniæ longitudinem finiri auctor est Plinius, quam à Pyrenęis mõtibus huc vsque dicit comprehendere DCC. VII. M.P. Episcopatu olim ornata fuit, qui tamen Toletano subiectus erat, vt ostendunt Annales Regis Alphonsi Prudentis. nunc, quæ rerum sunt vicissitudines, Episcopo caret.

CAP. LXV.

Murgim *non esse Murtiam ostenditur. Num* Oreola *vocata. Fabula de eius origine explosa.* Menlaria *Ptolemæi est Murtia. Regi Alphonso X. fidissima.*

OBscurum olim opidum, nunc regni caput *Murtia*, & magni nominis: quam Clusius, alijque *Murgim* esse opinati sunt, quamque Ptolemæus inter Turdulos in Bætica statuit, Plinius verò

verò Bæticæ finem esse dicit, ita vt vel hac sola ratione *Murtia* esse nequeat, vtpote quæ inter Carthaginem nouam & Valentiam, procul à Bæticæ limitibus sita. Rodericus Archiepisc. Toletanus lib. iij. cap. xxiij. qua tempestate Mauri vniuersam Hispaniam deuastabant, dictam fuisse *Oreolam*, postmodùm verò *Murtiam* affirmat; quod vnde hauserit, me quidem fugit. Scio Ptolemæum *Orcelis* in Bastetanis meminisse, quam hodie *Horiguela* vocãt, non procul à *Murtia*: Antonius verò Beuterus, ceteriq́ue fabularũm patroni, à *Morgetibus* populis deriuant, quos aiunt cum Atlantis filio Morgeto in Italiam primò traiecisse, dein reduces *Murtiam*, aliasq́ue eius nominis vrbes condidisse. Ego verò Ioan. Marietæ Dominicani, & Iosephi Moletij potiorem opinionem duco, qui *Menlariam* Ptolemæi hodiernam esse *Murtiam* asserunt: siquidem inter mediterraneas Contestanorum vrbes recensetur, non procul à Valentia, quo in loco Murtiæ Valẽtiæq́. regna sunt; & si Abrahami Ortelij Hispaniæ veteris descriptioni fides aliqua danda, nemini erit dubium eodem prorsus loco *Murtiam* nostram, quo *Menlaria* olim, sitam esse.

Alphonsus X. cognomento *Sapiens* hanc è Pœnorum manibus eripuit; qua de causa illi obnoxia admodùm & fidelissima, vel in maximo

illo

illo Hiſpania æſtu, quo vrbes omnes, Hiſpali vnà cum hac exceptâ, ad Sanctium Filium deſciuerāt; qua de cauſa illam ſeptem coronarum inſignibus, in fidei memoriam honeſtauit. Sita eſt in planicie, amœniſſima regione, quam *Staberum* amnis interfluit (alij *Setabim* vocant) & deriuatis hinc inde riuulis, agros irriguos facit: malis citreis conſiti campi: ſed bombycum præcipuus prouentus, & ſericæ veſtis copia.

CAP. LXVI.

Appiani error de Carthaginis nouæ auctore. Opinio Silij Italici reiecta. A Carthaginenſibus condita. Cur Spartaria *dicta. Vrbis ſitus. Argenti fodinæ celebres.*

INter principes olim Hiſpaniæ vrbes, *Carthago noua* locum tenuit, quæ & prouinciæ vni nomen dedit. nunc tenue tantùm clariſsimæ vrbis veſtigium ſupereſt; proinde conabor illam ex cinere & ruinis excitare. Appianus Alex. in Ibericis putat ab Hānibale, ex Saguntinæ vrbis reliquijs exſtructam eſſe. Sed mirum non eſt, Græcū in Hiſpanicis lapſum eſſe, cum & Romanis, quibus notior erat Hiſpania, non ſemel id acciderit. Silius Italicus ad Teucrum eius originem refert:

Dat Carthago viros Teucro fundata vetuſto.

Sed

Sed cum hiſtorica veritate pugnat. Nam vetus Carthago, à qua noua nomen ſumſit, teſte Velleio Paterculo, annis tantùm LXV. priùs quàm Roma conderetur, ab Elyſſa Tyria, quam & Didonem nominant, condita eſt: ita vt à capta Troia anno CCC. LXI. exſtructa fuerit. Nulla ergo erat Carthago, cùm Teucer Hiſpaniæ litoribus appulit. Iuſtinus certè non dicit Teucrũ condidiſſe Carthaginem, ſed Hiſpaniæ litoribus, vbi nunc *Carthago noua* eſt, appuliſſe, indeque in Gallæciam tranſijſſe. Polybius, Strabo, & Pomp. Mela ab Hasdrubale Hamilcaris genero, cui Hannibal in imperio ſucceſsit, exſtructam dicunt. Iſidorus lib. XV. Orig. cap. i, ab Hannibale conditam auctor eſt. Plinius verò Pœnorum opus eſſe, vt & Tarraconem Scipionũ: à Polybio lib. ij. καινὴ πόλις. i. *Noua vrbs*, ſimiliter & à Stephano Byzantino, non ſecus ac Libyca Carthago vocatur; ab alijs verò καρχηδὼν νέα; ab Antonino Auguſto, & Appiano, & Plinio lib. xxxi. *Spartaria* nominatur, ob inſignem, quem habet, ſparti copiam, inter Conteſtanos à Ptolemæo recenſetur. Iuridicum olim conuentum habebat, quo LXII. populi iura petebant, exceptis Inſularum incolis, auctore Plinio. nam teſte Strabone lib. iij. cùm murorum munitione, ſtructura, & pulcritudine, tum portus commoditate, & lacus amœnitate ornatiſsima: huius

vrbis

vrbis ſitum cùm T. Liuius lib. xxvi. graphicè admodùm deſcribat, non pigebit hîc adducere, vt hanc purpuram laciniæ meæ adnectã: *Sita*, inquit, *Carthago ſic eſt. Sinus eſt maris media ferme Hiſpaniæ ora, maximè Africo vento oppoſitus, & quingentos paſſus introrſus retractus, paululo plus paſſuum in latitudinem patens. huius in oſtio ſinus, parua inſula obiecta ab alto, portum ab omnibus ventis, præterquàm Africo tutum facit, ab intimo ſinu peninſula excurrit: tumulus is ipſe in quo condita vrbs eſt, ab ortu ſolis, & meridie, cinctus mari; ab occaſu claudit ſtagnum, paulum etiam ad ſeptemtrionem fuſum, incertæ altitudinis vtcumq. exæſtuat aut deficit mare. continenti vrbem iugum ducentos ferè & quinquaginta paſſus patens coniungit.* Polybius lib. x. tumulum illum, in quo vrbs condita eſt, *Cherroneſicum* vocat, totamq. ciuitatem in quinq. tumulos ait diuiſam: è quibus maximus ab oriente adiacet prominens in mare, in quo ſtructum eſt templum Aſclepij. E regione huius ab occidente alius eſt ſitu ſimilis, cui impoſita eſt regia, magno ſumtu ab Haſdrubale exſtructa. Ceteri tres minores colles ſeptemtrionale latus claudunt, quorum qui magis orienti obuerſus eſt ἡφαίςυ, ſeu *Vulcani* dicitur: huic vicinus *Aleti*, qui argenti fodinas detexiſſe videtur, quare diuinos honores illi decreuere: vltimus verò χρόνυ, ſeu *Saturni* vocatur. T. verò Liuius lib. xxvi. refert extra vrbem fuiſſe tumu-

tumulum quemdam, quem *Mercurium Theutatem* vocabant. Vbi forsan ad imitationem magnæ Carthaginis humanis hostijs litabant, non secus ac illi Saturno. vnde Lucanus:

Et quibus immitis placatur sanguine diro
Theutates, horrensque feris altaribus Esus.

Sed quàm graphicè vrbis situm exprimat Silius Italicus lib. xv. nunc videamus:

Carthago impenso naturæ adiuta fauore,
Excelsos tollit pelago circumflua muros,
Arctatas ponti fauces modica insula claudit,
Quà Titan ortu terras aspergit Eoo.
Et quà prospectat Phœbi iuga sera cadentis,
Pigram in planitiem stagnantes egerit vndas,
Quas auget veniens, refluusq; reciprocat æstus.
Sed gelidas à fronte sedet sublimis ad Arctos
Vrbs imposta iugo, pronumq; excurrit in æquor,
Et tuta æterno defendit mœnia fluctu.

Portus vrbis quantævis clasis capax; nec totà quidem Hispania tutiorem inuenias, & ex Liuij descriptione eumdem patet esse, quem Virgilius Maro I. Æneidos expresit:

Est in secessu longo locus, insula portum
Efficit obiectu laterum: quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese vnda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminiq; minantur
In cælum scopuli.

Hanc

Hanc vrbem cùm Carthaginenſes in belli ſedem & armamentariũ elegiſſent, atque huc vniuerſæ Hiſpaniæ obſides, pecunias, & quidquid ad vſus bellicos neceſſarium erat contuliſſent, vno die à P. Scipione per vim capta fuit, vt latiùs apud Polybium & Liuium legas licet.

Circa hanc vrbem plurimas argenti fodinas fuiſſe refert Strabo, quibus erant occupatæ quatuor hominum myriades, qui P.R. indies XXV. drachmarum millia referebant, ſeu ſecundùm Budæum lib. IV. De aſſe 2500. coronatos. Sed per barbarorum in Hiſpaniam inundationes, à Vandalis primò, mox verò à Gothis, ſolo æquata fuit, non totis ſexcentis annis decurſis, poſtquàm exſtructa fuit, atque inter miſerandas ruinas, multis ſæculis ſepulta iacuit. Donec eam Philippus II. Hiſpaniarum Rex potentiſsimus, parentum memoria, inſtaurandam curauit, ne Turcæ & Africani piratæ portus præſtantia allecti, eumdem occuparent. Quod à Veſpaſiano Gonzaga ſumma diligentia & induſtria curatum fuit, ita vt nunc egregiè munita ſit.

Epiſcopalis vrbs in hodiernum diem vſque, primum autem Epiſcopum habuit Sanctum *Eſicium* martyrem: habuit & Epiſcopos *D. Eugeniũ*, & *Fulgentium*, qui DD. Leandri & Iſidori, frater fuit. Etſi verò hæc vrbs totius Carthaginenſis

pro-

prouinciæ caput erat, cui etiam Toletum parebat, ipse tamē Episcopus Toletano subditus fuit: quæ res non paucos induxit, vt crederent Toletanum Archiepiscopatum primò Carthagine fuisse, pòst verò Toletum translatam esse sedem. Inter quos Ioannes Vasæus; sed errare eos crediderim, cùm nusquam apud probatæ fidei Scriptorē hoc reperias. Illud tantùm, iuridicum conuentum, post euersam Carthaginem, Toletum migrasse. qua de re plura apud Ambr. Moralem lib. xi. Annalium Hispaniæ cap. xix. videbit curiosus Lector.

Hac in vrbe laudatissimum olim garum parari solitum fuisse, refert Plinius lib. xxxi. cap. viij. *Nunc*, inquit, *laudatissimum ex scombro pisce in Carthaginis Spartariæ cetarijs: sociorum id appellatur, singulis millibus nummûm permutantibus congios pœnè binos*. Auctor est & Strabo circa Carthaginem nouam arborem esse, quæ de spina corticem emittat, ex quo telæ pulcerrimæ conficiantur.

CAP. LXVII.

Dianium & Hemeroſcopium *dictum. Dianæ fano nobile. A Phocenſibus exſtructum. Promontorium Ferrariæ, quod* & Tenebrium.

OPidum eſt *Denia*, priſcis temporibus Dianæ fano celeberrimum, à quo *Dianium* vocatum. Plinius ſtipendiarium eſſe dicit, & conuentus Carthaginenſis, Ptolemæus inter Edetanos recenſet. ad Balearicum mare ſitum, inter Carthaginem nouam, & Sucronem amnem. Strabo lib. iij. ἡμεροσκοπεῖον .i. *diurnam ſpeculam* dicit vocari. in extremitate habebat Dianæ Epheſiæ templum, frequenti religione cultum, vnde & *Artemiſium* dictum; & adhuc, teſte Antonio Beutero, promontorium vrbis huius, tribus leucis diſtans, *Artemus* vulgò dicitur. Stephanus Byzant. ex Artemidori ſententia Phocenſium Coloniam eſſe dicitat; Strabo verò à Maſſilienſibus conditam, qua in re exigua eſt diuerſitas. Nam & Maſſilienſes à Phocenſibus originem duxere, vt Phocenſes primò Maſsiliam appulerint, deinde verò aggrauante multitudine, in Hiſpaniam colonias deduxerint

xerint (quæ tamē ad Phocenses etiam referri possunt) vt Emporias, Hemeroscopium: vbique tamen auitæ religionis memores, Dianæ Ephesinæ templa erexere.

Opidum est ad rem maritimam peropportunum. Cùm enim in colle exstructum sit, speculam etiam habet mari imminentem; quæ longinquum nauigantibus prospectum præbet, qua de causa Q. Sertorius hoc opido ad res maritimas, vt receptaculo vsus est, teste Strabone, qui locus & ante pauca lustra, vulgò *Attalaia de Sertorio* dicebatur. Huc illa Ciceronis pertinent V. Verrinarum: *Quicumque accesserant ad Siciliam paulo pleniores, eos Sertorianos milites esse, atque à Dianio fugere dicebat.* Festus verò Auienus suo æuo dirutam vrbem dicit:

— Hemeroscopium quoque
Habitata pridem hîc ciuitas, nunc iam solum
Vacuum incolarum languido stagno madet.

Promontorium hoc à Pomponio Mela *Ferrariam* vocari putat Ioachimus Vadianus in Melam; & Florianus Occampo: cui suffragatur ipse Strabo, qui *Dianium* in propinquo habere ferrarias effossiones admodùm feraces scribit. Vnde verisimile est promontorio nomen inditum. Abrahamus verò Ortelius in veteris sua Hispaniæ descriptione idem promontorium, à Cl. Ptolemæo

Tenebrium vocari auctor est: miror ego quid Strabonem mouerit, quòd paulo inferiùs scribat Sertorium, postquàm ex Celtiberis eiectus esset, aduersa valetudine diem suum clausisse *Hemeroscopij*, cùm apud ceteros asiduos Auctores constet, à Perpenna esse interemtum, idque Oscæ, teste Velleio Paterculo. Episcopalis olim vrbs fuit, sed dignitate illa per Maurorum tempora spoliata fuit, nunc Marchionem habet.

CAP. LXVIII.

Setabis Augusta Valeria *dicta. Tenuißimum hic linum. Silius Italicus obiter correctus.*

SEtabis, quam nunc *Xatiua* vocant, vrbs est regni Valentiæ, non procul ab ipsa Valētia: inter Contestanos refert Ptolemæus, qui etiam fluminis eiusdem nominis meminit. conuentus Carthaginensis est Plinio. Hanc Franciscus Tarapha ab Augusto Cęsare cognominatam *Augustam Valeriam* tradit, quod ex Plinio colligere est, licèt ob distinctionem importunè interiectam aliter videatur. Habet enim sic Pliniana dictio: *Setabitani qui Augustani, Valerienses*, cùm citra interpunctionem legendum esset.

Sita

Sita est editiori in colle, & flumine Sucrone alluitur: fontibus saluberrimis, arborũ fructibus, & præcipuè malis punicis abundat: laudatissimi tenuissimique lini prouentu celebris, adeò vt Plinius lib. xix. cap. i. primam illi palmam deferre videatur his verbis: *Similiter & in Italia, ratione alia inter Padum Ticinumque amnes, vbi à Setabi, tertia in Europa lino palma: secundam enim in vicino capessunt Retouina, & in Æmilia via, Fauentina.* Silius etiam Italicus lib. iij. egregiam eius mentionem facit:

Sedentana cohors, quam Sucro rigentibus vndis,
Atque altrix celsa mittebat Setabis arce,
Setabis, & telas Arabum spreuisse superbas
Et Pelеusiaco filum componere lino.

Quo in loco obiter mihi notandum videtur, non esse legendum cum vulgo *Sedentana cohors*, sed *Sedetana*: siquidem *Sedetani* (qui Ptolemæo *Hedetani*) Tarraconẽsis erant prouinciæ; *Sedentani* verò nuspiam leguntur. Hoc in populo Silius Setabim statuit, licèt Ptolemęus inter Contestanos, illi vicinos locet. eadem etiam ratione, Catullus commendat sudaria Setaba hendecasyllabo illo in Asinium:

Nam sudaria Setaba ex Iberis
Miserunt mihi muneri Fabullus
Et Veranius.

Horum etiam Strabo meminisse videtur, licèt mendosè apud eum legatur (vt primus monuit Doctissimus Casaubonus) Σαλλιῆται: *Telarum*, inquit, *summa tenuitas atque copia, quas Setabitæ conficiunt*: nusquam enim gentium *Saltiatæ* sunt. Hinc & Poëta Gratius in Cynegetico suo circa initium,

Hispaniáq; alio spectantur Setabes vsu.

Nimis enim tenuia lina sunt, quàm vt retibus conuenire possint.

CAP. LXIX.

Valentia à D. Iunio Bruto condita. Cur Veterani *&* Veteres *dicti.* Colonia Iulia *appellata.*

HIspaniæ citerioris nobilissima, & amœnissima vrbs est *Valentia*, à mari, teste Plinio III. tantùm M. P. distans, quam inter Contestanos populos Ptolemæus; Plinius verò inter Edetanos recenset. hanc ab Hispaniæ Rege Romo, non solùm secundùm Annium Viterbiensem in Manethone, sed & præcipuos Hispaniæ Scriptores, conditam esse ferunt: dictámque ab illius nomine *Romam*, idque CCC. pœnè annis ante orbis caput Romam: postea verò nomen in *Valentiam* mutatum.

tum. Sed miror ego ineptum illum Annium cum ſpurio ſuo Manethone & Beroſo, multorum animis ita ſe inſinuaſſe, vt quidquid ille effutiat, tamquam ex tripode dictum putent. Manifeſtũ enim ex Liuij epitome lib. LV. Iunium Brutum circa annum V.C. DC. XVI. militibus, qui ſub Viriato militauerant, opidum dediſſe, quod *Valentia* nuncupatum eſt. Hieronymus verò Surita in Antonini Imp. Itinerarium credit, non hanc *Edetanorum Valentiam*, ſed illam, quæ in Luſitania prope Tagum, Viriati militibus à D. Iunio Bruto datam. ſed cùm apud claſsicos Scriptores huius *Valentiæ* ad Tagum, nuſquam mentio fiat, nulla ratio euincet, hanc à Viriati militibus habitatá. nullius etiam momenti eſt, quòd vrgent *Valentiam Edetanorum*, nimis à Luſitania diſtare (vbi bellũ cum Viriato geſtum) quàm vt eò Colonia mitteretur. non enim in ſola Luſitania, ſed & Carpetania, & Celtiberia, bellum circumtulit Viriatus, & vt refert Appianus in Ibericis, etiam poſt mortem Viriati, milites eius duce Tantalo, à Sagunto auſpicijs Q. Seruilij Cæpionis repulſi ſunt: & exiguo intercedente tempore, deditionem fecere, agrique illis aſsignati & ſedes, quibus habitarent: quæ certè omnia *Valentiæ* noſtræ fauent & Liuianę Epitomę conſonãt. Opinioni meæ ſubſcribit Andreas Reſendius, in D. Vincentio heroico ſanè poëmate:

— haud ita multis
Millibus à pelago seiuncta Valentia surgit,
Bruti opus, Hesperiam Viriati cæde madentem
Ille petens, acies palantes vrbis honore
Donauit, positisque diu victricibus armis,
Exauctorato compleuit milite.

Qua de causa forsan in antiquis inscriptionibus incolæ *Veterani* & *Veteres* nuncupantur, vt indiciũ facit illa, quæ Valentiæ spectatur:

C. VALENTI. HOSTILIANO.
MESSIO. QVINCTIO.
NOBILISSIMO. CÆS.
PRINCIPI. IVVENTVTIS.
VALENTINI.
VETERA. ET VETERES.

Eamdem verò Coloniam fuisse testatur Plinius. antiquus verò nummus à Goltzio productus, referente Ortelio, *Coloniam Iuliam Valentiam* vocat. Sed quo tempore Colonia effecta fuerit, in tanta antiquitatis caligine latere quis miretur?

Sita autem est ad amnem Turiam, licet Pomp. Mela lib. ij. *Duriam* vocet, tamen, monente doctissimo Hermolao Barbaro, *Turia* legendum; quam-

quamvis Gerundensis Episcopus dicat *Pallentiam* vocari flumen, quod per *Valentiam* decurrit, *Turiam* verò Saguntum præterfluere: sed crassior est error, quàm vt refelli postulet. Vrbs hæc cæli, solique miti temperie nulli cedit, nec felici, ac superbæ Campaniæ inferior. Toto hîc anno floribus abundant prata, hortique, vernante semper aura. Hiemis hîc rigor exulat: equitum splendore nobilis, mercimonijs opulenta, opificum numerosa turba instructa egregiè: lanificium hîc diligentissimè excolitur, vt panni Valentini & ipsa lana inter ceteras Hispaniæ palmam ferant. Incolæ elegantis, & festiui sunt ingenij, nec à Musis alieni. Auctor est Beuterus vrbem à Cn. Scipione maximis cloacis donatam, & publicis priuatisq. ædificijs excultã; sed more suo, citra testes. Bello Sertoriano à Cn. Pompeio deletam fuisse, auctor est Sallustius lib. iv. Historiarum in Epistola eiusdem Pompeij ad Senatũ his verbis: *Castra hostium apud Sucronem capta, prælium apud flumen Turiam, & dux hostium C. Herennius, cum vrbe Valentia & exercitu deleti, satis clara vobis sunt.* quam tamen postea à Sertorio restitutam dicunt. E Maurorum verò seruitute eam Rodericus Biuar, cognomine *Cid*, anno cIↃ. xxv. asseruit, rei bellicæ vir peritissimus qui cum maximis numerosissimisq. hostibus collatis signis, frequenter dimicauit, victor tamen

ſemper euaſit, in cuius memoriam *Valentia del Cid* vulgò dicitur: ſed illo vita functo, iterum à Pœnis occupata fuit, donec anno M. CC. XXXVIIJ. Iacobus I. Aragonum Rex eam iterum Chriſtianis reſtituerit.

Hac in vrbe *D. Vincentius* Diaconus ſub Diocletiano martyrio affectus eſt. Duos Pontifices Max. Eccleſiæ dedit, Calliſtum III. & Alexandrũ VI. vtrumq. ex ſtirpe Borgia. Archiepiſcopatum habet celebrem & opimum. Sed non vltimo loco duxerim ciuem habuiſſe *Ludouicum Viuem*, virum doctiſsimum, quem ingenij ſui fetus poſteritati faciunt intereſſe.

CAP. LXX.

Saguntus olim, vbi nunc Moruiedro. *à Zacynthijs, & Ardeatibus condita. Dianæ hic templum vetuſtiſsimum. Theatri reliquiæ.*

REliquias eſſe Saguntinæ cladis *Moruiedro*, nemo Hiſpanicarum rerum gnarus ignorat, quaſi *muri veteres* dicta. non procul enim à Valentia Edetanorum, vt & olim Saguntus, diſtat, à mari aliquantulum magis. Olim enim tantùm mille

mille pasſibus, nunc verò II. M. P. mare remotum habet: ſiue quòd olim tanta vrbis magnitudo fuerit, & eò vſque protenſa excurrerit, ſiue quòd pelagus arenarum adgeſtione in tantum receſſerit, ne tantæ vrbis calamitates ex propinquo adſpiceret. De origine eius & primo cõditore multa effutiunt Hiſpani, Franciſcus Tarapha à Saga filio Chus, nepote Cham, qui cum Tubale in Hiſpaniam venit, nomen habuiſſe aſſerit. Alij à Sagis Ibericis conditam eſſe fabulantur. T. Liuius lib. xxi. à Zacyntho inſula oriundos dicit, quibus etiam miſti ab Ardea, Rutulorum generis. Recentiores Hiſpaniæ Scriptores ad Herculis comitem Zacynthum originem referunt, auctore Silio Italico lib. I.

Haud procul, Herculei tollunt ſe litore muri,
Clementer creſcente iugo, queis nobile nomen
Conditus excelſo ſacrauit colle Zacynthus.
Hic comes Alcidæ remeabat in agmine Thebas
Geryone exſtincto.

Idem tamen Poëta mox ſubnectit & à Zacynthijs & Ardeatibus auctam vrbem, cuius non pigebit verſus producere:

Mox profugi, ducente noto, aduertêre coloni,
Inſula quos genuit Graio circumflua ponto,
Atque auxit quondam Laërtia regna Zacynthus,
Firmauit tenues ortus mox Daunia pubes

Sedis

Sedis inops, misit largo quem diues alumno
Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen.

Vrbs olim opulentissima, maritimis & terrestribus fructibus felix, sanctitate disciplinæ, & sociali fide imprimis illustris, quam vsque in perniciem suam pertinacissimè coluit. Potiùs enim quàm à Romanis ad victorem Hannibalem desciscerent, communi rogo sese ciues superiecere, cuiùs excidio secundum bellum Punicum excitatum, & innumeris cædibus illi parentatum est. Octauo demum anno quàm à Pœnis capta est, à Cn. Scipione, depulso Punico præsidio recepta, & antiquis cultoribus, quos belli vis reliquerat, est restituta, teste Liuio lib. xxiv. vnde manifestò Appianum Alexandr. in Ibericis lapsum videre est, qui Spartariam Carthaginem ex Saguntinis ruinis excitatam crediderit. Templum hîc erat Dianæ sacrum, magna religione, quod & ad Plinij ætatem perdurauit, eodem teste lib. xvi. cap. xl. his verbis: *In Hispania, Sagunti aiunt templum Dianæ à Zacyntho aduectæ, cum conditoribus, annis ducentis ante Troiæ excidium, vt auctor est Bocchus, infraq. opidum id haberi, cui pepercit religione inductus Hannibal, iuniperi trabibus etiam nunc durātibus.* Hoc verò æuo ruinæ eius indicio sunt, qualis olim vrbs fuerit; inter quas Amphitheatri vestigia spectantur. Huius hemicycli ambitus est pedum

dum Rom. CCC. LIV. latitudo parietis obuersi pedum cc. vomitoriorum crassitudo pedum xij. cum dimidio in L. gradus etiam consurgebat. Laudatissimos olim calices parabat *Saguntus*, teste Plinio lib.xxxv.cap.xij.vnde & Martialis lib.xiv.

Quæ non sollicitus teneat, seruetque minister
Sume Saguntino pocula ficta luto.

Exstat etiam hac in vrbe vetusta admodùm Claudio Cæsari, Galieni successori dicata inscriptio:

SENATVS. POPVLVSQVE.
SAGVNTINORVM.
CLAVDIO.
INVICTO. PIO. FEL. IMP.
CÆS. PONT. MAX.
TRIB. POT. P.P.
PROCOS.

CAP. LXXI.

Mantua Carpetanorum Madritium *est* *Escuriacum moles regia.*

INter Carpetanos, non procul à Toleto, Ptolemæus *Mantuam* vrbem collocat. *Viseriam* etiam dictam referunt Moletius & Tarapha; sed ab illis

tan-

tantum. hodie *Madritium* esse in confesso est, licet nonnulli non hoc loco, sed vbi vicus est *Villamanta* dictus, olim *Mantuam* fuisse dicant. *Mantuæ* conditorem dicit Tarapha, Ocnum Tiberini Latinorum Regis filium, qui à nomine matris *Mantus*, Tiresiæ vatis filiæ, aliamque in Italia vrbem appellauit, sed huic Palæphato, quis aurem præbeat?

Hodie opidum est ex totius Toletanæ diœcesis felicissimum: situm est editiori in cliuo, & septemtrioni maiori ex parte expositum, cuius radices alluit modicus amnis, vulgò *Guadarrama* dictus, qui saxeo ponte transitur: non procul à Madritio oritur, & Tago se admiscet. Situs amœnitate, aëris insigni salubritate, & soli egregia fecunditate, inter primas totius Hispanię vrbes, non iniuriâ potest adnumerari. Aiunt Imp. Carolum V. diuturna quartana affectum, sola aëris huius clementia, breui molestissimo morbo liberatum. Saltus habet vmbrosos, & frequentes, siluas Regum venationibus dedicatas. In Madritij etymo multa & insulsa vulgò feruntur, quæ cum inepta sunt, silentio premam. Ioannes de Meña Cordubensis, Poëta vernaculus, sed non insulsi ingenij, *Madritium* igne cinctum suis rythmis prædicat, quia tam murorum fundamenta, quàm priuatorum ædes pleræque pyrite lapide constant, cuius copio-

copiosus toto territorio prouentus est. Frequens hic recessus & habitatio Regũ, præsertim Philippi II. qui varijs illud operibus exornauit, vt nunc in splendidissimum opidum euaserit: siquidem toto regno huc excita nobilitas, sumtuosa sibi ædificia exstruxit. Nefas duxerim, si Madritio relicto, de vicino illi sexto inde lapide *Escuriaco*, Hieronymianorum monasterio ad S. Laurentium tacerem. Visitur ibi mirandi operis egregia moles, & plane Regia, quam maximus HISPANIAE Regum Philippus II. regio sumtu dedicauit. Celeberrimo enim illo prælio ad opidũ S. Quintini Veromanduorum caput, D. Laurentio ædem vouit, cuius die anniuersario & tutelari patrono, florem Gallicæ nobilitatis fudit, & firmissimam vrbem expugnauit, anno Christi Seruatoris M. D. LVII. Iactitet Roma licèt Amphitheatra sua, Pantheion, Capitolium, palatia, & vanis numinibus sacrata templa: dum sese Hispania hac mole cetera orbis miracula non iniuriâ superare contendat. nam præter templum, & monasterium rarissimæ structuræ, Bibliothecam habet omnis generis librorum, & præcipuè manuscriptorum copia instructissimam: vt vnicâ Vaticanâ exceptâ, inter ceteras palmam ferat; qua in re cum Ptolemæo Philadelpho certare videtur. De regio vero palatio, quid attinet dicere, nisi quòd

Ars ibi materia vincitur ipsa sua.

An architecturam requires? ne Vitruuius quidem aliam. an marmora & nobiles lapides? nuspiam rariores. Nam hortorum nitore, fontium amœnitate, siluularū vmbraculis nec ipsa Antiochiæ Daphne huic se comparauerit. magnitudo eius tanta, vt vel in quatuor Regum vsus commodè sufficiat. qui singula huius molis scire desiderat, Abrah. Ortelij parergon editionis vltimæ adeat.

CAP. LXXII.

Complutum hodie Alcala de Henares. *Olim &* Alcala S. Iusti. *Academia hic illustris.*

VIcinum Toleto etiam inter Carpetanos est *Complutum*, Cæsaraugustani olim conuentus teste Plinio, hoc æuo *Alcala de Henares*, ab amne *Henares*, qui vrbis muros præterfluit. Elapsis sęculis trans flumen sita erat, teste Barrerio, vbi adhuc priscæ vrbis vestigia. Tempore Regis Alphonsi Sapientis vocabatur *Alcala S. Iusti*, quia is Sanctus vnà cum fratre suo S. Pastore, sub Daciano Præside extra vrbis pomœrium martyrio affecti sunt: quorum his versibus memoriam celebrat Poëta Prudentius:

San-

Sanguinem Iusti, cui Pastor hæret
Ferculum duplex, geminumque donum
Ferre Complutum gremio iuuabit
Membra duorum.

Vrbs est in planicie sita, figura ouali, concinnis ædificijs, agro feracissimo: vnde nescio quis sciolus *Complutum*, tamquam *complementum* dictum somniat, sed

Res est ridicula & nimis iocosa.

Plateam habet insignem, in longitudinem porrectam, porticibus vtrimque ornatam, sub quibus frequentes, ditesque mercatorum tabernæ sunt. Sed præcipuè se iactat insigni Academia, quæ meritò Hispaniarum Athenæ dici posset, ex qua tamquam ex Durateo illo equo, præclarissima ingeniorum lumina prodierunt, quæ doctrina sua totam Hispaniam, depulsa barbarie illustrarunt: debet hoc insigni heroi Francisco Ximenio Cisnerio, Præsuli Toletano, & S. R. E. Cardinali, instituti S. Francisci, qui Liceum hoc excitauit, & magnis præmijs viros doctos vndique euocauit: atque ibidem multa collegia (vnum verò augustissimum) & cœnobia & templa excitauit. sacra Biblia hîc Hebraicè, Chaldaicè, Græcè, Latinè, accuratissimè & proprio ære excudenda curauit; qui præter doctrinam, vitæque sanctimoniam, consilio prudentiaque incomparabili fuit: vt non

immeritò à Ferdinando rege, Hiſpaniæ gubernandæ præfectus ſit, dum nepos eius Carolus V. adoleſceret: qua de cauſſa inter præcipua HISPANIAE lumina meritò adnumerandus. Cuius tumulo Compluti hi verſus inſcripti leguntur:

Condideram Muſis Franciſcus grande Liceum:
Condor in exiguo nunc ego ſarcophago.
Prætextam iunxi ſacco, galeamque galero,
Frater, Dux, Præſul, Cardineuſque pater.
Quin virtute mea iunctum eſt diadema cucullo:
Quum mihi regnanti paruit Heſperia.

Vrbs hæc Archiepiſcoporum Toleti eſt: tempore enim Alphonſi VI. Caſtellæ Regis, & Legionis, poſt ereptum Pœnis Toletum, Bernardo cuidam inculpatæ vitæ, Archiepiſcopatus à Rege delatus fuit, qui poſtmodùm coacto milite *Complutum* diuturna obſidione fatigatum, ad deditionem compulit, vnde in hoc æuum Toletanæ eſt diœceſeos. olim tamen florenti Gothorum imperio, Epiſcopalis ſedes fuit, vt ex Toletanis Concilijs docet Vaſæus. Ciuem habuit inter ceteros *Chriſtophorum à Vega* medicum præſtantiſsimum, vt eius teſtantur opera.

CAP.

CAP. LXXIII.

Carraca eadem cum Antonini Arriacā Guadalaiara *hodie. Tagonius amnis, Sertorij stratagema.*

NON procul Compluto vrbs est *Guadalaiara* vulgò dicta, Punico sermone flumen lapidum signare, plerisque Hispaniæ Scriptoribus persuasum, vt Lucio Marineo Siculo, & Mario Aretio. Sed fœdè illos hallucinari ostendit Gaspar Barrerius, qui vnà cum Ambr. Morales Ptolemæi *Carracam*, & Antonini Imp. in Itinerario *Arriacam* esse asserunt (licet Iosias Smilerus *Atriacam* legendum suspicetur) vnde Pœni primò *Guadariaca* deflexere, posterior verò ætas, magis corruptè, *Guadalaiara*, quasi *flumen Arriacæ* dixerunt. moris enim illis dictionem *Guada* frequenter præponere, vt *Guadalupe, Guadiana*, alijsque sexcentis. *Arriacam* verò, vel *Carracam* esse, suadet passuum numerus, quo Antoninus Compluto Arriacam XXII. M. P. distare dicit, qui V. cum dimidia leucas conficiunt, licèt Compluto nunc *Guadalaiara* tantùm IV. sed maximas incolæ numerant: rarò enim exæquantur milliaria cum

leucarum numero. Sed ſcrupulum omnem adi-
mit,æquari diſtantiam,quam Arriaca vſque Ceſ-
ſatam Antoninus numerat, cum ea quam *Guada-
laiara* Hitam vſque (ea enim *Ceſſata* eſt) XXIV.
M. P. ſex leucis reſpondent.

Sita eſt modicè accliui in tumulo ad ripas *He-
nares* amnis, quem Ambr. Morales à Plutarcho
Tagonium olim dictum putat. modica, ſed non
ſpernenda vrbs, ſedes olim præcipua Mendozæ
familiæ,& Ducum *de Infantado*, quorum ſplendi-
dis ædibus & amœniſsimis hortis egregiè ornata.
Præcipuè verò nobili Q. Sertorij ſtratagemate
celebris. refert enim Plutarchus in eius vita, pul-
ſum à Metello Sertorium,non procul à Characi-
tanis (ita enim vocat) ad amnem Tagonium ca-
ſtra habuiſſe, qui vt ſæculi illa barbaries erat, non
opida colere, nec per vicos habitare, ſed antra &
ſpeluncas adiacentis montis incolere norant, &
naturæ hoc munimine freti, Sertorium vt victum
deſpicere: ille ægrè contumeliam ferre, excidium
ipſis minitari;ſed fruſtra: obſeruat interim ſpelun-
cas omnes in Boream obuerſas patere, vicinumq.
latè ſolum puluereum eſſe, ilicò iubet milites ad-
iacentem terram ſuffodere, quaſi aggerem admo-
turus. Barbari conatus eius riſere: ſequenti die
ſpirante valido Aquilone, iubet milites aggerem
quatere, equiteſque magis tellurem concutere,
quò

quò ventus excitati pulueris nubes in ipſorum ora oculoſque volueret, quibus cùm nullum effugium pateret, repletis faucibus, ſpirituſque meatibus præcluſis, tertia ſe illi die tradidere: magna Sertorij fama & gloria, quod non tam hoſtium, quàm naturæ victor eſſet.

CAP. LXXIV.

Seguntia hodie Siguenza. *Variè olim vocata. Reijciuntur qui à Sagunto ortam dicunt.*

SEguntia olim Celtiberorum vrbs non obſcura, nunc leuiter deflexo nomine, *Siguenza* vocatur, Plinio *Saguntia*, Ptolemæo *Segobriga*, Antonino in Itinerario *Segoncia*, T. verò Liuio *Seguntia* dicta eſt. Eſt & altera *Segoncia* verſus fretum Herculeum, à Plinio nominata. Cuius veſtigia hodie circa Guadelete fluminis ripam conſpici, & *Giſgonca* locum vocari, auctor eſt Ambroſius Morales. Antoninus etiam præter has inter Nertobricam & Cæſaream Auguſtam, *Secontiam* vrbem recenſet, quam Gaſpar Barrerius *Muellam* dictam ſcribit, non dubijs coniecturis fretus: lubuit has ita ſtrictim vrbes recenſere, ne nominis affinitas

Lectori erroris ansam prębeat. Statuit autem Antoninus *Segontiam*, inter Complutum & Bilbilim, & à Cessata M.P. XXIV. distare ait, qui sunt septem leucæ ab Hita (quę Cessata est) *Siguenzã* vsq. licèt hic parũ exactè M.P. leucis respondeant, sed hoc mirari subijt, nonnullos, nullâ mensuræ habitâ ratione, in mera meridie ita cæcutijsse, vt crediderint hanc vrbem, *Saguntum* olim fuisse, nobilem illam memoria seruatæ in Romanos fidei. Sed magno à se mutuo interuallo distare quis ignorat? Ad Iberum enim *Saguntus* est, vt apud Liuium ceterosq́. Geographos videre est, à quo *Seguntia* plusquàm XXX. leucarum interuallo dissita est; alij verò à Saguntinis reliquijs conditam ferunt, inter quos est Ioannes Gillius Zamorrensis, sed citra probati alicuius Scriptoris suffragium. Nam & T. Liuius in bello Macedonico *Seguntiæ* meminit, quod exstincto secundo bello Punico statim enatum est: dubio procul originis *Seguntiæ* meminisset, cùm recens apud omnes miserandæ illius cladis memoria vigeret. Ambr. Morales auctor est veterem *Seguntiam* non eò loci fuisse, vbi nunc *Siguenza*, sed media ab hinc leuca, loco vulgò dicto *villa veja*, vbi multa circumiacentia rudera vrbem olim fuisse testantur.

Sita hæc vrbs est in cliuo, muris egregiè vallata, & adiuncta arce, collis pedem flumen *Henares* alluit:

alluit: Episcopali dignitate ornata est iam pridẽ, vt frequẽtes in prouincialibus Hispaniæ Concilijs subscriptiones *Seguntinensis Episcopi* testantur. templum habet non vulgaris operis, binis turribus conspicuum: multa hîc marmorea sepulcra Præsulum, & illustrium virorum se offerunt spectantibus, inter cetera *S. Liberatæ* affabrè ornatum visitur, quod ibi magna in religione habetur. Episcopo in annuos vsus supra XX. aureorum millia cedunt. Habet etiam *Seguntia* liberalioris disciplinæ, & Theologiæ Collegium non spernendum.

CAP. LXXV.

Bilbilim non esse Calatajud. *Municipium fuit. Cognominata* Augusta. *Salone amne clara & ferri temperie. Plinius emendatus.*

Sita est *Calatajud* in Celtiberis, quam plerique festiuissimi Poëtæ Martialis (quem Ælius Verus Imperator *suum* appellabat *Virgilium*) credidere patriam, Bilbilim inquam; sed refellit receptam hanc opinionem diligẽtissimus Gaspar Barrerius. potissima illi ratio à situ petita: *Calatajud* enim in conualle; *Bilbilis* verò in monte posita

erat, vt non ſemel teſtatur. Martialis ita enim ad Licianum:

Videbis altam Liciane Bilbilim
Æquis, & armis nobilem.

Ita enim feliciſsimè emendauit primus Hieronymus Surita Cæſarauguſtanus, homo doctiſsimus, cùm paſsim legeretur, *Equis & armis nobilem.* Bilbilitanos enim equos, magno in pretio fuiſſe non vidi qui ſcriberet: non enim eſt

Aptus equis Ithacæ locus,

dicebat ille, cùm in aſpero monte ſit: aquis verò nobilitatam eſſe Salonis amnis, quibus optimum hodieque armis ferrum temperetur, & incolæ teſtantur, & Trogus Pompeius, ac Plinius auctores. clariùs verò *Bilbilis* ſitum exprimit S. Paulinus ad Auſoniũ præceptorẽ hiſce verſibus:

Montanamq. mihi Calagurim, & Bilbilim acutis
Pendentem ſcopulis, collemque iacentis Ilerdæ
Exprobras.

Idem verò Martialis patriæ ſuæ ſitum alibi clariùs explicat:

Municipes Auguſta mihi, quos Bilbilis acri
Monte creat, rapidis quos Salo cingit aquis

Ita enim legit ibidem doctiſsimus Surita, & Ant. Auguſtinus, cùm antea paſsim legeretur *Agri*, loco *Æcri*, quæ verè agreſtis, & inſulſa erat lectio. cùm itaque *Bilbilim* editiori loco ſitam fuiſſe

fuiſſe conſtet, non poterit eſſe *Calatajud*, quæ humiliori loco eſt. Adde *Bilbilim* vniuerſam pœnè Salone cinctam fuiſſe, vt ex verſu ſuperiori conſtat, *Calatajud* verò Salone tantùm alluitur. mons etiam, vbi olim *Bilbilis* fuit, nunc corrupto nomine *Baubula* vocatur ab incolis, media leuca diſtans à *Calatajud*, vbi multa antiquarum ædium veſtigia viſuntur. Frequentia hîc etiam Romanorum numiſmata eruuntur, quæ, quia rudi plebi ignota, mille figmentorum occaſionem præbent. Illud pro rato ſaltem habent, his in locis quondam inclytam, & populoſam vrbem fuiſſe. Minimè etiam prætereundum, *Bilbilim* olim municipium fuiſſe, & *Auguſtam* cognominatam: cuius rei licèt à Plinio non fiat mentio, innuere ſatis clarè videtur Martialis ſupra citato verſu:

Municipes Auguſta mihi quos Bibilis acri
Monte creat.

Idem antiqua numiſmata oſtendunt, quorum vnum adducit Ant. Auguſtinus cum hac inſcriptione, in medio inſcriptum habet: II. VIR. & circumcirca: M. AVGVSTÆ. BILBILIS. M. SEMP. TIB. L. LICI. VARO. Amne autem Salone olim inclyta, cuius mirifica vis in durando ferro eſt, vt diximus, & non ſemel innuit Martialis, præcipuè hoc verſu lib. IV. Epig. V.

Grato non pudeat referre versu
Sæuo Bilbilin optimam metallo:
Quæ vincit Chalybasque, Noricosque,
Et ferro Plateam suo sonantem:
Quam fluctu tenui, sed inquieto
Armorum Salo temperator ambit.

Locus hic me monet, Plinium à mendo aut à Scriptoris potiùs incuria vindicandum lib. xxxiv. cap. xiv. de ferro agentem: *Alicubi*, inquit, *vena bonitatem hanc præstat, vt in Noricis, alicubi factura, vt Sulmone aqua: vt diximus*: Sed quis quæso *Sulmonem aquam* ferro bonitatem præstare scribit? non licuit vidisse hactenus. Et quod mirum, ipse Sulmonensis Poëta nihil hac de re, solùm ait:

Sulmo mihi patria est, gelidisque vberrimus vndis.

Quare secundo Delio legerem, *Salone aqua*. ipse hoc auctor ostendit, cum ait *Vti diximus*: nusquam enim toto hoc capite de *Sulmone* verbũ, de *Salone* satis clarè: paulo enim superiùs dixerat: *Summa autem differentia est in aqua, cui subinde candens immergitur, hæc alibi atque alibi vtilior, nobilitauit loca gloria ferri, sicuti Bilbilim in Hispania, & Turiassonem; Comum in Italia*. Sed quæ aqua *Bilbilim* nobilitat, præter Salonem? cur *Sulmonem*, si idem faceret, præterijsset Plinius, in Italiæ alioquin laudes satis effusus? tanta autem temperaturæ illius erat gloria, vt teste Iustino ex Trogo Pompeio, inter Hispa-

Hiſpanos nulla arma in pretio fuerint, præter ea quæ Bilbilis aut Chalybis aquis erant temperata. Sed præter ferri gloriam, auro etiam gloriabatur olim, teſte Martiale lib. xij. Epigr. xviij.

Auro Bilbilis, & ſuperba ferro.

Sed ſatis extra carceres euagatus ſum; Manibus hoc optimi Poëtæ datum ſit, ne patria eius hominum memoria exſularet. *Calatajud* verò ex Bilbilitanis ruinis accreuiſſe vicinitas loci facit vt credam. Dimidia enim leuca tantùm ab illa diſtat. Ex pręcipuis Aragoniæ hoc æuo vrbibus eſt, ſubdita Turiaſſonenſi Epiſcopo: ſolum habet fecundum, frumenti, vini, olei, frugiferarumque arborum patiens; omnis generis opifices alit. Quod ad nominis originem ſpectat. Beuterus auctor eſt, quemdam è Punicis Regibus nomine *Aiub*, Bilbilim bellis dirutam reſtituiſſe, & nomine ſuo vocaſſe *Calatajub.* Veritas ſit penes auctorem. Incolæ quoque etiamnum hodie armorum ſe ferriq. præſtantia, & gloria iactant.

CAP. LXXVI.

Turiasso hodie Tarazona. *Ferri temperie clarus. Mons Caunus. Martialis emendatus.*

NON incelebris est *Tarazona*, in Aragoniæ, & Castellæ limitibus sita, quam Ptolemæus inter Celtiberos, *Turiassonis* nomine collocat; Plinius Cæsaraugustani illam conuētus facit. Vrbis huius incunabula Lucius Marineus, Rodericus Toletanus, alijque Hispaniæ Scriptores ad *Tyrios* & *Ausonios* referunt, qui cum Hercule secundò in Hispaniam venerunt. Beuterus, Ioannes Marieta, alijque non ad *Tyrios*, sed ad *Thurios* Italiæ populos in Tarentino sinu (quo loci Herodotum suam scripsisse historiam auctor est Plinius) originem referunt: sed quia hæc nullius classici auctoris sunt firmata suffragijs, penes Lectorem sit iudicium. Romano æuo non obscuri nominis vrbs: siquidem egregia ferri temperies, quam aquę illi subministrant (non secus ac Bilbili, vt modò diximus) tenebris illam exemit, vt auctor est Plinius lib. xxxiv. cap. xiv. loquitur autem de aquis: *Hæc alibi atque alibi vtilior nobilitauit loca gloria ferri,*

sicuti

ſicuti Bilbilim in Hiſpania & Turiaſſonem, Comum in Italia: cùm ferraria metalla in his locis non ſint. Hanc Alphonſus VII. vnà cum *Calatajud* alijſque vrbibus Mauris eripuit circa annum cIɔ.cx.

Sita eſt vrbs non procul à monte Cauno, quem incolæ *Moncayo*, recentiores verò montem *Caci* vocant, à Caco illo Vulcani filio, qui ab Hercule poſtea in Italia cęſus fuit, nomẽ obtinuiſſe ferunt: ſed meras nugas effundere hos, qui T. Liuium obiter legerit, deprehendet: qui lib. xlix. refert, Gracchum cum Celtiberis à prima luce ad ſextam horam diei ſignis collatis ad montem Caunum, incerta victoria pugnaſſe. An verò hic mons *Caunus* idem ſit cum monte *Cano*, vel *Cato*, (variant enim exemplaria) apud Martialem, lib. i. Epigr. ad Licianum:

Sterilemque Canum niuibus & fractis ſacrum
Vadaueronem montibus.

non abhorret animus vt credam, & *Caunum* potiùs legendum. nam *Cani* vel *Cati* montis, in Celtiberia non vidi qui meminerit.

Camporum glebis feliciſsima, & annonæ copia abundans: Epiſcopali dignitate à multis ſæculis ornata, atque inter ſuos Præſules *B. Prudentium* habuit, imperante Gratiano, vt refert Tarapha, qui à Poëta Prudentio diuerſus fuit, ſcripſit non pauca aduerſus Sabellianos, & Iudæos, quo etiam tem-

tempore claruisse Rufum Festum Auienum, eruditum Poëtam Hispanum, auctor est Ioannes Vasæus in Chronico

CAP. LXXVII.

Clunia hodie Crunna del Conde. *Municipium olim.* Sulpitia *dicta. Plutarchus emendatus.*

ROmanorum tempestate, præclarum fuisse opidum *Cluniam*, nemo vel leuiter in historijs versatus negabit; vtpote in quo iuridicus Conuentus agebatur, vt auctor est Plinius, qui in Areuacis illud esse, & Celtiberiæ finem ait. vt & Ptolemæus, qui & *Coloniam Cluniam* vocat. Ant. Augustinus Dialogo VIII. ex Tiberij Cæsaris nummo docet olim etiam Municipium fuisse *Cluniam.* Cl. vir Læuinus Torrentius in Suetonium ex antiquo numismate, *Cluniam Sulpitiam* dictam refert. In Antonini Itinerario mendosè legebatur hoc nomen, *Raudacluniam* coniunctim, cùm duæ sint mansiones, & separatim legendæ, vt monet Hieronymus Surita. Apud Plutarchum etiam in Galba deprauatè legitur Κολουνία pro Κλουνία, cuius hæc sunt verba: αὗτις δὲ μετὰ τῶν φίλων εἰς Κολουνίαν

Ἰβη-

Ἰβηρικὴν πόλιν ἀναχώρησας .i. *Rursus verò cum amicis in Coloniam Hispaniæ vrbem recessit.* Ex Suetonio enim in Galba *Cluniam* esse legendũ in aperto est, vbi loquitur, quòd secundissimis auspicijs ad imperium capessendum confirmaretur Galba: *Tantò magis*, inquit, *quòd illa carmina sacerdos Iouis Cluniæ, ex penetrali, somnio monitus eruerat: ante ducentos annos similiter à fatidica puella pronuntiata.* Auctor est Dion lib. xxxix. Metellum Nepotẽ à Vaccæis, oppugnantem *Cluniam*, superatum fuisse, & vrbem obsidione liberatam.

Hoc æuo *Ciudad real* esse antiquam *Cluniam* credit Iosephus Moletius, sed perperam: siquidem *Ciudad real* prope Alcantaram est, quæ procul admodùm ab Areuacis distat; Antonio verò Nebrissensi, Floriano Occampio & Ioan. Vasæo *Crunna del conde* vocatur (ad differentiam *Crunnæ*, quæ est in Gallæcia) quæ ab Vxama, seu Osma sex leucis differt, nec abludente multùm vocabulo. Facilis enim lapsus est à *Clunia* in *Crunnam*, licèt nonnulli suspicentur locum vrbi vicinum, vbi nunc D. Virginis ædicula est, & *Castro* vocatur, *Cluniam* olim fuisse. Fidem faciunt dirutæ vrbis vestigia, & sparsæ quædã amphitheatri, aliæque non spernendæ antiquitatis reliquiæ. Auctor est Ioannes Vasæus, hoc in loco repertum fuisse ante paucos annos sigillum conuentus Cluniensis: qui penes

opidi

opidi comitem adseruatur. Non procul ab hac vrbe feruntur laudatissimi iaspidis feraces esse latumiæ.

CAP. LXXVIII.

Numantia diutissimè Romanis restitit. Gerundensis Episc. duplex error. Ridicula opinio de etymo. Non esse Zamorram, *sed* Soriam. *Pomponius Mela defensus.*

OCcurrit nunc summum illud Hispaniæ decus, & vrbium, si viros spectes, princeps *Numantia*; quæ licèt multis Hispaniæ vrbibus, murorum ambitu, opibusq. inferior fuerit, bellica tamē gloria, & vera virtute cunctis superior. nam sine muro & turribus, ciues patriæ erant propugnaculo, non secus ac prisci Spartani. Et cùm tantùm quatuor armatorum millia essent, teste L. Floro; seu vt Appiano placet, octo millia, maximos exercitus P. Romani, non solùm per viginti annos, Strabone teste, sustinuit fortissimè, sed magnis cladibus, & pudendis fœderibus frequenter affecit: ita vt Numantini viri, non vocem, non conspectum ferret Romanus miles. Sed tandem à fatali vrbium euersore Scipione Africano victa fuit, si victa dici posset, quæ nullum de se hostibus gau-

gaudiū, nec spolia quidem reliquit. Vnde Florus: *Vnus enim vir Numantinus non fuit, qui in catenis duceretur: præda, vt de pauperibus, nulla arma cremauerant: triumphus fuit tantùm de nomine.* Græci tamen Scriptores à Romanis hac in re dissentiūt: Strabo paucos superfuisse dicit, qui cedentes murum dediderunt, Appianus verò, se suaque Scipionis arbitrio permisisse, eumq́. quinquaginta triumpho reseruasse, ceteros sub hasta vendidisse. mulieres verò etiam libertatis retinendæ adeò pertinaces fuere, vt referat Petronius Arbiter in Satyrico: *Inuentas esse matres capta vrbe, quæ liberorum suorum semesa corpora in sinu tenerent.* Sed satis extra orbitam.

Sita erat in Pelendonibus Celtiberiæ populis, teste Plinio, non procul ab amnis Durij exortu, modicè edito in tumulo: Ptolemæus in vicinis Areuacis statuit. Ambitu suo, teste Appiano in Ibericis, complectebatur M. P. bis mille octingenta & octuaginta; Orosius ad tria millia extendit. Non possum non mirari Io. Margarinū Epis. Gerundensem, hominem Hispanum, tam soluto animo fuisse, vt asserat, *Numantiam* ad oram Iberi fluminis sitam, & vrbis radices ab hoc amne rigari, repugnātibus omnibus classicis auctoribus. Idem asserit à Numidis conditam, quæ opinio ne scintillam quidem veritatis præsefert, præter no-

minis aliquam affinitatem; cuius farinæ eſt, quod ab Ant. Geuara Imp. Caroli V. Hiſtoriographo dicitur, à Numa Pompilio II. Rege Romanorum conditam.

Numantiam olim fuiſſe, vbi nunc Soria eſt, melior Scriptorum pars aſſerit: licèt nonnulli credant fuiſſe, vbi nunc ignobilis vicus eſt *Garay* dictus, ibiq́ue perantiqui pontis veſtigia adhuc ſeruantur, vt adſtruit Ambr. Morales; ſed cùm exigua ſit admodùm diſtantia, nolim de re nauci anxiè rixari. Sufficiat in Soriano agro fuiſſe nobilem illam vrbem. Nam quod Lucas Tudenſis alijq́ue imi ſubſellij auctores aſſerant, *Zamorram* eo loci nunc eſſe, quo priſcis ſæculis *Numantia*, præterquàm quod Plinio nimis clarè repugnet, qui dicit prope Durij exortum illam fuiſſe, à quo *Zamorra* procul admodùm diſſita eſt, refellit hos diligentiſſimè Ant. Nebriſſenſis Decadis I. lib. v. cap. iv. Non poſſum, quin hoc loco Pomp. Melam optimè de Hiſpania meritũ à ſtigmate malè illi ab Epiſcopo Gerundenſi iniuſto vindicem, ait enim lib. i. Paralipomenon, Melam aſſerere, Cæſarauguſtam nunc eſſe, quæ olim *Numantia*; cùm ne per ſomnium hoc illi exciderit, ſed lubet tabulis reſignatis agere: ſic enim hic lib. ij. cap. vi. *In Tarraconenſi vrbes clariſsimæ fuerunt Pallentia & Numantia. Nunc eſt Cæſarauguſta.* Non dicit Cæſarau-

faraugustam esse *Numantiam*, sed suo æuo clarissimam esse vrbium Tarraconensis prouinciæ, vt olim fuere *Numantia* & *Pallentia*. Quis ferat tantam oscitantiam in tam graui auctore reprehendendo. Paulus quoque Orosius, *Numantiam* Metropolim olim vniuersæ Gallæciæ fuisse asserit. Zamorrenses testimonium hoc Hispani scriptoris sibi patrocinari credunt, sed toto cælo aberrare eos facit diuisio Hispaniæ, tempore Orosij, quo Gallæciæ termini Numantiam vsque extensi erant: vt bene obseruauere Hieronymus Surita, & Ambr. Morales.

CAP. LXXIX.

Flauiobriga nunc Bilbao. *Olim hic Amanum portus. Situs eius & descriptio.*

QVÆ vernaculè *Bilbao*, antiquorũ *Flauiobrigam* credũt esse, Moletius & Tarapha: quam Ptolemæus inter Autrigones recenset. Io. Marieta carpit Ant. Nebrissensem, quòd *Bilbao* putarit *Flauiobrigã* olim dictam; dicitq. non antiquam esse, vtpote exstructam à Didaco Lopez de Haro, Cantabriæ Domino, an. M.CCC. eo loci, vbi olim Amanum portus fuit, nescius à Plinio statui

Flauiobrigam, vbi Amanum portus olim fuit lib.iv. cap.xx. auctor est Tarapha, in Vespasiani honorem prænomen *Flauij* inditum. non defuere qui hanc vrbem Martialis patriam *Bilbilim* nimis impudenter asseruerint: sed hos somniare clarum est; quare hos ad Atlantes religandos auctor sim, vbi memorantur somnia non videri.

Vrbs est Cantabriæ præcipua, non solùm ob situs opportunitatem, sed & ob vberem annonæ copiam, & mercatorum insignem concursum. Sita est loco plano: à mari distat duobus milliaribus, loco egregiè portuoso: aëre vtitur temperato & salubri admodùm, qua parte continentem spectat. Magnos habet obiectos montes, vt nec frigori nimio obnoxia sit, nec calori: annonam hîc tanta affluere copia aiunt, vt nulla pœnè in Hispania vrbs sit hac in re illi comparanda. Piscium omne genus vicinum mare larga manu suppeditat. Lanæ hîc commercium summopere viget, vt quotannis circiter quinquaginta naues; in varias partes hîc onerentur: puellæ hîc passim incedunt capite nudo, & tonso capillitio, nec virginibus fas est, antequam nuptæ sint, aut capillum alere, aut caput peplo velare; Lacedæmoniorum pœnè more, quæ intecto corpore, donec nupserant, incedebant.

CAP. XXC.

Pompelon à Pompeio exstructa. Diuersa à Pompeij trophæis. Vbi hæc exstant. Occupatur à Ferdinando Rege.

SVblato per domesticas insidias Q. Sertorio, sedatisque Hispaniæ motibus, Cn. Pompeius ad optatum triumphum festinans, *Pompelonem* vrbem inter Vascones condidit, quasi *Pompeiopolim* vocans, teste Strabone lib. iij. quam etiam à Ptolemæo putant quidam *Martuam* dictam, hodie regni Nauarræ metropolis est. ridiculum est Lucæ Tudensis figmentum, de vrbis etymo. refert enim *Pompelonam* dici, quasi *Bambæ Lunam*, quòd Rex Bamba ciuitatem ampliauit, nomenq. antiquum *Martuæ* oblitteratū. Conuentus erat olim Cæsaraugustani, teste Plinio, qui cùm initio capitis iij. lib. iij. dixerat Pompeium in Pyrenæo trophæa statuisse, quibus testabatur D. CCC. XLVI. opida ab Alpibus, ad fines vlterioris Hispaniæ in ditionem à se redacta, credidit Pet. Antonius Beuterus, hęc trophæa Pompeij nihil aliud fuisse, quàm à Pompeio exstructam vrbem *Pompelonam*, in memoriam rerum ab se gestarum: sed commentitium hoc esse quis non videat? cùm eodem modo

constet, Augusto Cæsari victis Alpinis gentibus, in ipsis Alpibus erecta trophæa: cuius inscriptionem videre est apud Plinium lib.iij.cap. xx. Addo Pompeij trophæorum adhuc hodie non obscura vestigia exstare. Refert enim Ioannes Mariana lib.iij. cap. xvi. & Ambr. Morales lib. viij. cap. xxij. in *Andorre*, & *Altauaca* Pyrenæi conuallibus, exstare circulos ferreos, liquato plumbo rupibus affixos, decem ampliùs pedum ambitu, quibus affigi trophæa solent: cui rei fauent triumphalium fornicum imagines, vt Emeritæ conspiciuntur. qua de caussa diligentissimus Abr. Ortelius in antiquæ sua Hispaniæ descriptione, *Pompelonem* inter Vascones, trophæa verò Pompeij, prope Ruscinonem & Salsulas collocat; Strabo trophæa Pompeij prope Iuncarium campum statuit, qui non procul à Ruscinone est.

Sita autem est vrbs, non procul à Pyrenæi radicibus, in fertilissimis Nauarræ campis, ad flumen Argam vocatum: ciuitas est magna, & opulenta. Auctor est Beuterus, & Ioannes Vasæus vrbem hanc Christi religione, in ipsius Ecclesiæ primordijs imbutam esse, idque à *S. Saturnino*, qui à D. Petro Roma missus, XL. amplius hominum millia, septem dierum spatio, ad Christum traduxit, & in his *S. Firminum*, ciuem Pompelonensem, quem & Ecclesiæ præfecisse, & Ambianensi in

vrbe

vrbe postea martyrio affectum ferunt sacræ Martyrum tabulæ. In hunc vsque diem Episcopalis dignitas permansit. Vrbs hæc cum vniuerso Nauarræ regno, anno cIↃ. D. XII. à Ferdinando Castellæ & Aragoniæ Rege occupatur; Ioanne primùm Rege à Iulio II. Pont. Max. habito pro schismatico.

CAP. XXCI.

Duplex Calaguris. Taraphæ error. Fidissima suis ducibus. Egregia inscriptio.

DVas in Hispania citeriore *Calaguris* nomine fuisse vrbes, auctor est Plinius; quarum vna *Nascica* cognominata, inter Nascicos populos collocata, prope Oscam, quam & *Municipium Calagurim Iuliam Nascicam* ex antiquo nummo dicunt vocari, Amb. Morales, & Hieronymus Surita: cuius hodie ne vestigia quidem supersunt. Altera verò *Calaguris fibularia* vocata, *Calagorina* verò Ptolemæo; nostro æuo *Calahorra* dicta. Conuentus erat olim Cæsaraugustani: Franciscus Tarapha hoc nomen à C. Caligula illi inditum putat. non credidissem Tarapham, tam obesæ naris fuisse, vt tales tricas adstrueret: cùm legerit apud

Iulium Cæſarem, bello quod aduerſus Petreium & Afranium geſsit, *Calaguris* mentionem. T. Liuius etiam lib. xxx. meminit magni prælij prope Calagurim commiſsi, inter Celtiberos & Romanos, duce L. Manlio Acidino Prætore citerioris Hiſpaniæ: in quo ad XII. Celtiberorum millia cæſa, capta ad duo M. fuere. quæ ſanè omnia multis luſtris ante Caligulam geſta fuere.

Sita autem eſt vrbs ad Iberi amnis ripas, & quidem in monte, vnde Paulinus ad Auſonium:

Montanamque mihi Calagurim, & Bilbilim acutis
Pendentem ſcopulis, collemque iacentis Ilerdæ
Exprobras?

Rara in primis in duces ſuos fide, ſed in Q. Sertorium clara admodùm, quæ nec morte eius interrupta fuit. qui, vt auctor eſt Val. Maximus lib. vij. cap. vi. *Quo perſeuerantiùs interemti Sertorij cineribus, obſidionem Cn. Pompeij fruſtrantes, fidem præſtarent, quia nullum iam aliud in vrbe eorum ſupererat animal, vxores ſuas, natoſque ad vſum nefariæ dapis verterunt, quoque diutiùs armata iuuentus, viſcera ſua viſceribus ſuis aleret, infelices cadauerum reliquias ſalire non dubitauit.* Hoc etiam Iuuenalis Satyra xv. innuit his verſibus:

Vaſcones, vt fama eſt, alimentis talibus vſi
Produxêre animas: ſed res diuerſa: ſed illic
Fortunæ

Fortunæ inuidia, bellorumque vltima, casus
Extremi, longæ dira obsidionis egestas.

Iugi tandem obsidione eam Afranius Cn. Pompeij legatus occupatam, cæde incendioq. deleuit. publicum illud & infelix fidei exemplum, & cum quovis prisci æui comparandum, peculiare Bebricij Calaguritani confirmat: quòd prope Lauronam (*Logronno* hodie) antiquus cippus, referente Ambrosio Morales, ostendit:

DIIS. MANIBVS.
Q. SERTORII.
ME. BEBRICIVS. CALAGVRITANVS.
DEVOVI.
ARBITRATVS.
RELIGIONEM. ESSE.
EO. SVBLATO.
QVI. OMNIA.
CVM. DIIS. IMMORTALIBVS.
COMMVNIA. HABEBAT.
ME. INCOLVMEM.
RETINERE. ANIMAM.
VALE. VIATOR. QVI. HÆC. LEGIS.
ET. MEO. DISCE. EXEMPLO.

FIDEM. SERVARE.
IPSA. FIDES.
ETIAM. MORTVIS. PLACET.
CORPORE. HVMANO. EXVTIS.

Cuius fidelitatis memor Aug. Cæſar *Cohortem Calaguritanorum*, in corporis ſibi cuſtodes delegit, vt auctor eſt Suetonius in Auguſto.

Fabij Quintiliani Rhetoris præſtantiſſimi natalibus nobilitata; qui ſub Nerone, à Galba Romam fuit adhuc adoleſcens perductus. Is cùm cauſsis agendis magnum ſibi nomen comparaſſet, primus Romæ publicam ſcholam inſtituit, atque ex fiſco ſalarium accepit, vt teſtatur D. Hieronymus ad Euſebij Chronicon his verbis: *Quintilianus ex Hiſpania Calaguritanus, primus Romæ publicam ſcholam tenuit, & ſalario cohoneſtatus publico claruit.* Vnde & Auſonius in Commemoratione Rhetorum Burdigalenſium:

Aſſerat vſque licèt Fabium Calaguris alumnum,
Non ſit Burdigalæ dum cathedra inferior.

Epiſcopatum habuit non incelebrem olim, nec hodie eo caret. Non defuere, qui crederent *Calagurim*, B. Dominici patriam, vocum affinitate decepti: nempe *Callaroge* illius patriam, & *Calahorre* eadem

eadem opida putantes. Martyres patronos habuit *SS. Emetrium* & *Chelidonium*, milites legionarios, Marcelli centurionis filios, quos Aurelius Prudentius Hymno peculiari prosequitur.

CAP. XXCII.

Cæsaraugusta Colonia immunis. Salduba *vocata. Variæ opiniones & fabulæ de prisco nomine refelluntur. Colonia huc ab Augusto deducta.*

INter nobilissimas totius Hispaniæ vrbes, iure referetur *Cæsaraugusta*, Aragoniæ Metropolis: quam Ptolemæus in Edetania collocat, vt & Plinius; qui etiam Coloniam immunem, & primò *Saldubam* vocatam dicit. Pomponius verò Mela, suo tempore nobilissimã Tarraconensis prouinciæ vrbem, ex mediterraneis dicit fuisse. De antiqua eius appellatione multa neoterici comminiscuntur, quæ libet breuiter refellere, ne alijs offucias diutiùs faciant. Lucius Marineus, quia apud Plinium legerat, *Saldubam* olim vocatam, dicit à Rege Mauritaniæ Iuba exstructam fuisse, vnde illi nomen *Salduba*, tamquam *Iubæ domus*. Sed nullius hæc opinio momenti est. Nam cùm duos tan-

tùm

tùm Iubas constet fuisse, patrem scilicet, qui à C. Iulio Cæsare vnà cum Corn. Scipione, fusus fugatusque seipsum interemit: & filium eius, qui Romanis litteris ita liberaliter initiatus fuit, vt clarissimus apud Afros sui æui scriptor sit habitus, & ab Augusto Cæsare in auitum regnum restitutus. quorum neutrum in Hispania quidquam possedisse constat, quo sublato totum Marinæi commentum in auras euanescit. Io. Margarinus Episcopus Gerundēsis hanc vrbem primò *Agrippam* à conditore suo dictam asserit, & in suam sententiam vocat vel inuitos, Strabonem & Plinium, apud quos tamen ne verbum quidem hac de re. Rodericus verò Ximenius Toletanus Archiepisc. lib. i. cap. iij. Cæsaraugustā primò *Auripam* vocatam fuisse autumat. Sed pari in errore cum Gerundensi versatur. Io. Annius Viterbiensis *Saldubam* principem vrbem fuisse tradit, quam Tubal in Hispania exstruxit. Addit etiam in Bætica ab eodem vrbem exstructam, quam Pomponius Mela *Dubal* vocauit. Non tam anxiè ab Hercule quæsitus Hylas, quàm mihi hic locus; sed frustra. nam passim *Salduba* legitur. Quamobrem credo Annio Viterbiensi glaucomā ob oculos obiectam fuisse, vt quod non viderit, id se vidisse putarit. nisi forsan deprauato codice vsus fuerit. Gaspar Barrerius eliminatis hisce fabulis, potiùs à salinis frequen-

quentibus nomen fluxiſſe credit. montes enim ſalis fecundos, non procul ab hac vrbe diſtare in confeſſo eſt: D. verò Iſidorus à Cæſare Auguſto exſtructam & nominatam dicit. Vero tamen propiùs eſt, ante Auguſti tẽpora ignobile opidum fuiſſe, & poſtea Coloniam huc deductam. Probat hoc æreus Auguſti nummus, in quo vexillum erectum, haſta in baſe adfixa viſitur (quod ſignum erat deducendæ Coloniæ) ab vna parte Auguſti effigies, cum hoc titulo: AVGVSTVS. D. F. auerſa verò parte: CÆSARAVGVSTA. M. POR. CN. FAB. II. VIR.

Sita eſt ad amnem *Iberum* (à quo vniuerſa prouincia nomen ſumſit) loco campeſtri, & patenti, in qua ſiue ſoli vbertatem, ſiue ſitus amœnitatem, vrbis nitorem, & ornamenta requiras nihil in ea deeſſe comperies, ædium ſplendore, nulli Hiſpaniarum vrbi ſecunda, quam tamen Barcino audet æmulari, è laterculo coctili plurimùm ſunt: vicos, plateaſque latas, & apertas, ac pontem habet egregij operis, quo Iberus tranſitur. inter multa templa, quæ XVII. maiora numerantur, præter XIV. monaſteria, & alia minora fana, & ſacella, celeberrimum eſt & magnæ religionis, quod D. Virgini ad columnam, incolæ, *Nueſtra Señora del pilar* vocant. Poſteris tranſmiſſum eſt, ædem hanc ſacram primam eſſe, quę in orbe in Seruatoris noſtri hono-

honorem exſtructa fuit, idque quo tempore D. Iacobus Hiſpanias obibat, cui ferunt D. Virginem hac in vrbe apparuiſſe, cæleſti fulgore cinctam, dediſſeque Apoſtolo ex iaſpide columnam, vnà cum ſacrata effigie, vtque hoc in templo locaretur mandaſſe. Conſpicitur hîc imago exigua Deiparę Virginis, vndique cancellis inauratis ſepta; coram verò quindecim argenteæ lampades perpetuis lucent ignibus. frequentia hîc edita miracula loci pietatem auxere: hac in vrbe martyrum frequentia tanta, quanta vix alibi integris in prouincijs, vt innumerabilium maſſa, & eius nominis monaſterium oſtendit. Diocletiani enim & Maximiniani temporibus, Pręſes Dacianus, vt funditus Chriſtianorum in Hiſpania nomen deleret, per præconem denuntiauit, vt qui vellent Chriſtiani, Cæſarauguſta ſtata hora excedere, tutò & illæſos diſceſſuros: qui cùm ſummo gaudio continuò ſe portis effunderent, repentè militum copijs cincti, ad vnum omnes pro Chriſto obtruncati ſunt. Credebat nimirum immanis ille Dei hoſtis hoc Chriſtiani ſanguinis torrente, nouæ ardorem fidei ſe exſtincturum. at fruſtra fuit tyrannus. Celebrati enim hi martyres innumerabiles, quos Prudentius libro De Coronis decorandos putauit Hymno, quo Cæſarauguſtæ vrbis ſit meminit:

Sola

Sola in occurſum numeroſiores
Martyrum turbas Domino paraſti,
Sola prædiues pietate multa
Luce fruêris.
Omnibus portis ſacer immolatus
Sanguis, excluſit genus inuidorum
Dæmonum, & nigras pepulit tenebras
Vrbe piata.

Hac etiam vrbe *D. Encratis* (vulgò *Engratia*) Dynaſtæ cuiuſdam Luſitaniæ filia, & duci limitaneo Rhodani, prouinciæ Narbonēſis Galliæ deſponſa, cum XIIX. comitibus, ab eodem Daciano martyrio affecta fuit: quorum etiam omnium ibidem meminit Prudentius, poſtea verò ita ſubdit de S. Encratide:

Hîc & Encrati recubant tuarum
Oſſa virtutum, quibus efferati
Spiritum mundi violenta virgo
Dedecoraſti.

D. etiam *Lambertus* indigena, hîc martyrio affectus fuit. Epiſcopatus eſt antiquiſſimus, tempore verò Alphonſi XI. à Ioanne XXII. Pont Max. in Metropolitanam dignitatem mutatus: cui quatuor ſubditi parent Epiſcopi, *Oſcenſis, Turiaſſonenſis, Pompelonenſis, Calaguritanus.* Inter Epiſcopos habuit *S. Braulionem*, cui Iſidorus libros viginti Originum eruditum ſane opus inſcripſit: doctrina

verò

verò conſpicuos viros protulit *Antonium Auguſtinum* Archiepiſcopum Tarraconenſem, de Hiſpania omniq́ue adeò antiquitate optimè meritum, & *Hieronymum Suritam*, qui Antonini Itinerarium emẽdauit, & Aragoniæ Hiſtoriam patrio idiomate libris XXX. totidemq́. annis conſcripſit. Latinè quoque indices Aragoniæ concinnauit. D. verò Vincentij martyris natalibus præcipuè ſe tollit hæc vrbs, licèt aliqui Oſcæ natum volũt, qui & ſub Daciano Abulæ martyrio affectus. clarè enim Prudẽtius & ipſe Cæſarauguſtanus eum pro ciue agnoſcit hymno citato·

Noſter eſt, quamvis procul hinc in vrbe
Paſſus ignota, dederit ſepulcri
Gloriam victor prope litus altæ
Forte Sagunti.

CAP. XXCIII.

Oſca Victrix *cognominata. A Sertorio hic ſcholæ inſtitutæ. Velleius Paterculus correctus.*

QVÆ priſcis grographis *Oſca*, recentioribus *Hueſca* leuiter flexo nomine dicitur: vrbs erat olim regionis Veſcitaniæ (Surita verò *Vaſcitania*

taniæ vult legi, Notis ad Antonini Itinerarium) Conuentus verò Cæsaraugustani, teste Plinio: Ptolemæus autem Illergetū esse, Franciscus Tarapha ex Manethone, dicit ab Osco Vetulonensi, qui Italiæ imperabat, exstructam fuisse: Episc. verò Gerundensis lib. ij. Paralipomenon à Caco conditam credit, & *Oscam* vocatam, tamquam *Os caci*, multo ante Herculis in Hispanias aduentum eumdemq. asserit Cacum, qui ab Hercule interfectus sit in Italia,

Spectatum admissi risum teneatis amici.

Sed cùm de illius origine nihil liquidò mihi constet, satiùs de illa tacere putem, quàm nugas asserere. Antonius Aug. & Hieronymus Surita ex antiquis nummis aiunt vrbem *Victricem* cognominari. Hac in vrbe olim Q. Sertorius Latinæ, Græcæq. linguæ Academiam erexit, teste Plutarcho in vita Sertorij, quò nobilissimos Hispaniæ adolescentes, eruditionis caussa euocauerat; reipsa verò vt obsides haberet, erudiendi prætextu, quasi cùm maturuisset ætas, in partem administrationis, & imperij eos admissurus: qui eadem in vrbe inter epulas à Perpenna alijsq. coniuratis occisus, teste Velleio Paterculo lib. ij. *Tum M. Perpenna prætorius, è proscriptis, generis clarioris, quàm animi, Sertorium inter cœnam Ætoscæ interemit, Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissi-*

mam mortem pessimo auctorauit facinore. quo loco *Oscæ* legendum clarum est. Nusquam enim *Ætosca* mentio; licèt Plutarchus, Appianus, & Sallustius in Historiarum Fragmentis vrbis nomen præteteant, vbi Sertorius interfectus fuit. Claudius Puteanus, quo loco Strabo dicit Sertorium morbo exstinctum, ἐτέλευτα καὶ νόσῳ, feliciter ex Velleio emendat ἐτέλευτα δ' ἐν ὄσκῃ. i. *Exstinctus est Oscæ.* apud Strabonem etiam lib. iij. corruptè *Ileosca* legitur, loco *Oscæ*, his verbis, loquitur de Iaccetania: *Hæc à Pyrenæis radicibus inchoans, in campos vsque latiùs extenditur, & Ilerdæ ac Ileoscæ, Illergetarum locis adiungitur, non procul ab Ibero.* Nusquam enim apud Ptolemæum, aliumve classicum scriptorem, *Ileoscæ* mentio inter Illergetas, sed *Oscæ* passim. Hoc æuo, ex Cataloniæ præcipuis vrbibus, Episcopali dignitate prædita, Tarraconensi Præsuli, ex Constantini diuisione subiacet. Academiam etiam habet antiquam, & à Sertorio, vt dixi, institutam: sed nulla re magis gloriantur incolæ, quàm *D. Laurentium* ciuem habuisse, inuictum illum Christi Athletam, qui Romę sub Decio Imp. martyrio affectus fuit. *D.* etiam *Orontium*, D. Laurentij fratrē.

CAP.

CAP. XXCIV.

Ilerda hodie Lerida. *Sardones vbi. De origine Ilerdæ. Sicani nomen à Sicori amne traxerunt. Antiqua hic Academia.*

ILerda non ignota vrbs, ob res maximas circa illam à C. Iulio Cæſare, contra Afranium & Petreium Pompeij duces geſtas. Ptolemæus inter Illergetes annumerat, quos Fuluius Vrſinus apud Abr. Ortelium, eoſdem eſſe cum Illurgauonenſibus Cæſaris facit. Sed exactiùs rimanti, non ſubſiſtit Fuluij coniectura; dicit enim Cæſar Illurgauonenſes flumen Iberum attingere, quo Illergetes non pertingunt, vt ex Ptolemæo liquet, potiùs credo hos *Illurgauonenſes* eoſdem eſſe, cum Ptolemæi Illercaonibus, qui ad Iberi oſtia ſunt. Plinius lib. iij. cap. iij. *Ilerdenſes*, ait, *Surdaonum gentis, iuxta quos Sicoris fluuius*. Sed quo loco Surdaones? aut quis illorum præter Plinium meminit? Feliciter Gaſpar Barrerius mendoſum hunc locum ſanat, ab Hermolao Barbaro, & Ferdinando Nonio Pintiano maximis viris præteritum, & *Sardonum* legendum cenſet. Erant enim *Sardones*, Ruſcinonéſis comitatus incolę, qui haſce in partes

forte se effuderant: vt etiam monet Beuterus. Pomponius sanè Mela horum meminit lib. ii. cap. v. *Inde est*, inquit, *ora Sardonum, & parua flumina Thelis, & Thicis, vbi accreuere perseua: Colonia Ruscino*. Plinius etiam lib. iij. cap. iv. his verbis: *In ora regio Sardonum, intusque Consuarnorum, flumina Thelis, & Obris*: quorũ regionem etiam hodie, *Campos de Cerdania* nuncupari idem auctor est Barrerius: huius vrbis originem Ioannes Gerundensis Episc. lib. ij. ad Illyricos refert, satis herculè remotè, & more suo ineptè. Nonnulli ex Stephani Byzantini obscuris verbis, ad Troianos referunt, quòd addat, *Ileus autem Troianis Apollo dicitur*. Vibius Sequester ab *Ilerda* amne vrbi nomẽ inditum dicit, sed vbi gentium hic amnis? vel quis Sicorim *Ilerdam* vocatum scribit? viderint alij.

Sita verò est, modico in colle, qui paulatim in vallẽ desinit, ad Sicoris amnis ripas, ob auriferas, quas vehit arenas, celeberrimi, vt ferunt Tarapha, & Lucius Marineus lib. xv. sed quia graphicè eius situm Lucanus exprimit, non pigebit eius versus ex lib. iv. adducere:

Colle tumet modico, leniq́ue excreuit in altum
Pingue solum tumulo, super hunc fundata vetusta
Surgit Ilerda manu, placidis prælabitur vndis
Hesperios inter Sicoris non vltimus amnes.

Saxeus

Saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu;
Hybernas passurus aquas.

Ausonius etiam ad Paulinum *Ilerdæ* sic meminit:

Aut quæ deiectis iuga per scruposa ruinis,
Arida torrentem Sicorim despectat Ilerda.

A quo amne nonnulli credunt Siculos primùm *Sicanos* appellatos, testis est Thucydides lib. vi. qui amnem hunc *Sicanum* appellat.

Vrbis muri ex viuo saxo structi: ædes non contemnẽdæ: suburbano agro Bacchus, Ceres & Pomona mirum in modum fauent; nec Pallas fecundam oleam inuidet: Cathedrale templum affabrè exstructum, editiori vrbis loco situm. Vnde iucundus in subiectos campos prospectus patet. Episcopali dignitate à multis sæculis ornata fuit, & sub Sergio huius vrbis Episcopo an. D. XXVIIJ. prouinciale Concilium celebratũ fuit, sub Theodorico rege. Antiqua etiam Academia hìc excitata an. CIↃ. CCC. quæ licèt nec opulentis reditibus tumeat, nec splendidis ædificijs superbiat, vberes tamen hinc ingeniorum riuuli emanant, qui vniuersam Cataloniam fecundant. Et licèt vrbs felici satis sit solo, vberes etiam quæstus ex salsamentis, & salitis piscibus, qui vndique huc aduehebantur, percipit, vnde Horatius librum suum alloquens:

Aut fugies Vticam, aut vinctus mitteris Ilerdam,

quasi diceret, vbi neglectui habebitur, folia eius

cessura in piscium aut salsamentorum tectoria, non secus ac Persius alibi scribit:

Linquere nec scombros metuentia carmina nec thus,

Refert Lucius Marineus lib. x. Ilerdenses Valentiæ pondera, mensuras, & monetam dedisse; idq́. quo tempore Iacobus I. Aragonum Rex anno cIɔ.cc.xxxviij. Valentiam obsedisset, sanciens vt cuius ciuitatis ciues primò vrbem irrupissent, illorum moneta ponderibusq́. Valentini vterentur. Ilerdenses ante omnes in vrbem irruentes eò Coloniam deduxere, vnde in hodiernum diem Valentia publicis in litteris *Ilerdam* matrem vocat.

CAP. XXCV.

De Tarraconis origine. Scipionũ opus. Dicta Colonia Iulia Victrix Tyrrhenica. *Strabonis lapsus. Circi vestigia. Inscriptiones veteres. Vino linoq́ nobilis.*

NObilissima est Hispaniȩ Citerioris vrbs *Tarracon*, à quà & vniuersa prouincia Tarraconensis vocata: de cuius primordijs, & conditore variè sentiunt Hispanicarum rerum Scriptores. Annius Viterbiensis, alijque triuiales ex opinione Berosi, a Tubale, filio Iaphet, conditam

fuisse

fuisse asseuerant, & lingua Aramea dictam fuisse *Tharacoam* quod pastorum congregationem illis significat: quorum ego opinionem nauci non fecerim, cùm apud doctiores adulterina esse Berosi scripta hęc in confesso sit, & nugatoris Annij suppositicium partum, vt Ioannes Goropius Becanus in Hispanicis, & in Originibus non semel ostendit. Gaspar etiam Barrerius, peculiari libello, Berosum, Manethonem, Metasthenem, ceterosque eius farinæ, quibus Annius tantopere innititur, ita excussit, vt imposturam, & laruam cuivis detractam ostenderit: Franciscus Tarapha Ægyptios, duce quodam *Tarracone*, in Hispanias venisse, atque ibi vrbem in illius memoriam condidisse refert: Episcopus verò Gerundensis ad Herculem eius originem refert, atque à Phœniciæ populis, quos *Aconitas* vocat (qui nuspiam sunt) conditam, dictamque *Tarraconem*, quasi *terram Acon*; sed mittamus hos nugivendulos, & secundioris famæ Scriptoribus innitamur,

Queis meliore luto finxit præcordia Phœbus.

Plinius itaque, Solinus, & Martianus Capella, vnanimi voce, Scipionum opus esse *Tarraconem*, sicut Carthaginem Pœnorum asserunt, non quòd prima vrbis fundamina iecerint. Constat enim ante Scipionum aduentum ex T. Liuio vrbem fuisse, sed quòd ex obscura in clarissimam ciuita-

tem illorum opera euaſerit: nam de primis eius initijs apud fide dignos auctores altum ſilentium. Colonia igitur fuit Scipionum *Tarraco*, cognominata *Iulia victrix Tyrrhenica*, vt oſtendit doctiſſimus Ant. Auguſtinus, Antiquitatũ dialogo VII. ex antiquis inſcriptionibus tum Tarracone, tum Barcinone repertis. Tarraconenſis huiuſmodi eſt:

GENIO.
COL. I. V. T. TARRAC.
L. MVNATIVS. APRONIANVS.
II. VIR.
Q. Q. TESTAMENTO.
EX. ARG. LIB. XV.
PONI. IVSSIT.

Barcinone verò pluribus in locis hæc conſpicitur inſcriptio:

IIIIII. VIR. AVG.
COL. I. V. T. TARRACON.
ET. COL. F. I. A. BARCIN.

Id eſt. *Seuir Auguſtalis Coloniæ Iuliæ victricis Tyrrhenicæ Tarraconis, & Coloniæ Fauentiæ Iuliæ Auguſtæ Barcinonis.* Scio nonnullos legere *Coloniæ Iuliæ Vlpiæ Traianæ*, vel *togatæ*, ſed ἀπροσδιόνυσον, eſt prǽſertim cùm & Auſonio *Tyrrhenica* dicatur. Epiſtola eſt apud Paulinum:

Cæſareæ

Cæsareæ Augustæque domus, Tyrrhenica propter Tarraco.

Pomponius Mela opulentissimam esse dicit, inter illius oræ maritimas vrbes, *quam Thulcis modicus amnis super, ingens Iberus deorsum attingit.* quam Strabo ad principum peregrinationes excipiendas commodissimam, & natam esse, sitamque in sinu quodam maris, sed portu carere. reclamat tamen T. Liuius, qui lib. xxij. Scipionem magna classe portum *Tarraconis* ex alto tenuisse, militemque ibi exposuisse scribit. Hodierna certè die multa indicia antiquitus portum fuisse ostēdunt. rudera enim non pauca obiectæ molis, quò à ventis tutiores essent naues, visuntur; & hoc æuo, non raro triremes hinc soluere compertum est.

Locus hic est (quem incolæ *placa de la fuente* vocant (amplitudine, & latitudine insignis, qui ex non obscuris vestigijs Circus olim fuisse creditur, quod vt facilius credam, faciunt binæ inscriptiones antiquæ, Aurigis nobilioribus dedicatæ: quarum prior in templo D. Virginis dictæ *del Milagro* conspicitur. quas lubet attexere:

D. M.

Factionis Venetæ Fusco sacrauimus aram
De nostro: certè studiosi, & bene amantes.
Vt scirent cuncti monimentum & pignus amoris.
Integra fama tibi, laudem cursus meruisti,

Certasti multis, nullum pauper timuisti,
Inuidiam passus, semper fortis tacuisti,
Pulcrè vixisti, fato mortalis obîsti.
Quisquis homo es, quærens talem subsiste viator,
Perlege si memor es, si nosti quis fuerit vir.
Fortunam metuant omnes, dices tamen vnum:
Fuscus habet titulos, mortis habet tumulum.
Contegit ossa lapis, bene habet, fortuna valebis.
Fundimus insonti lacrymas, nunc vina precamur,
Vt iaceas placidè nemo tui similis.
Τοὺς σοὺς ἀγῶνας αἰὼν λαλήσει.

Id est: *Tua certamina æuum loquetur.*

Altera inscripta est statuæ, quæ sinistra manu palmam, in victorię signum continet, quę in hortis exstat doctissimi Ant. Augustini Archiepiscopi Tarraconensis:

D. M.
EVTYCHETI. AVRIGÆ. ANN.
XXII. FL. RVFINVS. ET. SEMP.
DIOFANS. SERVO. B. M. F.

Hoc rudis aurigæ requiescunt ossa sepulcro,
Nec tamen ignari flectere lora manu.
Iam qui quadrijugos auderem scandere currus,
Et tamen à bijugis non remouerer equis.
Inuidêre meis annis crudelia fata,
Fata quibus nequeas opposuisse manus.

Nec

Nec mihi concessa est morituro gloria circi,
Donaret lacrymas ne pia turba mihi.
Vssère ardentes intus mea viscera morbi,
Vincere quos medicæ non valuere manus.
Sparge precor flores super mea busta, viator,
Fauisti viuo forsitan ipse mihi.

Et nequid vrbanis delicijs splendoriq́ue deesset, Theatrum olim egregij operis habuit, vt ruinæ testantur, eo loci, vbi nunc templum est D. Virginis dictæ *del Milagro*, licèt nunc deforme, & incultum sit: siquidem in templi structuram pulcerrimi lapides sunt ablati, eratq́ue ab vna parte in viua rupe excisum, vnde & sedilia & gradus. Suburbanus ager frumenti, olei, pecorisq́. abundans admodùm, vini laudatissimi ferax, vt testis Silius Italicus lib. iij. belli Punici:

— dat Tarraco pubem
Vitifera, & Latio tantùm cessura Lyæo.

Et Martialis etiam lib. xiij. Epigr. xviij.

Tarraco Campano tantùm cessura Lyæo,
Hæc genuit Thuscis æmula vina cadis.

Laudatissimi etiam lini ager est patiens, cui torrens, qui Tarraconē alluit, eximium splendorem conciliat, teste Plinio lib. xix. cap. i. *Et citerior Hispania habet spendorem lini præcipuum torrentis, in quo politur, natura, qui Tarraconem alluit, & tenuitas mira: ibi primùm carbasis repertis.*

Archie-

Archiepiſcopatum habet hæc vrbs percelebrem,& vetuſtum, & ſi Gerundenſi Epiſcopo fides habenda, Toletano prior eſt. Illud certè non minimum eſt, non agnouiſſe vnquam huius vrbis Præſules, Toletanum Archiepiſcopum pro ſuperiore,& primate: vt ceteræ omnes Hiſpaniæ vrbes, & ab illius ſe iurisdictione ſemper exemiſſe, vt nec iter facienti Toletano Præſuli per diœceſim ſuam, erectã ferre crucem permiſerint.

Auguſto Cæſari olim dedita fuit, ob beneficia multa illi collata, dum bellum in Cantabros pararet.cuius memoriam & poſt mortem ita proſecuti ſunt,vt teſte Corn. Tacito, à Tiberio Cæſare obtinuerint, vt Tarracone templum illi exſtruerẽt. Plurimis hæc vrbs SS.Martyribus abundat,inter ceteros verò habuit *S. Fructuoſum*, *Augurium*,& *Eulogium* Epiſcopum Tarraconenſem, quorum abunde meminit Poëta Prudentius, hymno illis dedicato:

Felix Tarraco,Fructuoſe,veſtris
Attollit caput ignibus coruſcans.

Hac pręterea vrbe oriundus fuit *Paulus Oroſius*, D.Auguſtini diſcipulus, doctrina & eloquentia ſingulari, qui ab orbe condito Chronicon ad ſua vſque tempora eleganti filo contexuit.

CAP.

CAP. XXCVI.

Emporiæ hodie Ampurias. *A Phocensibus condita. Incolæ diuersi. Inscriptio vetus.*

MAritima est Indigetorum vrbs, inter Tarraconem & Pyrenæos montes sita. Portu commodo ornata. Clari olim nominis fuisse præter historias, testantur non spernendæ ruinæ. A Phocensibus Græciæ populis condita, vt nonnullæ aliæ illo in tractu: vnde Silius Italicus lib. iij. vocat *Phocaicas*:

Phocaicæ dant Emporiæ, dat Tarraco pubem.

Stephanus *Emporias* κελτικὴν πόλιν, esse dicit, contra omnem rationem. nam etsi Massilienses, qui illam condiderãt, in Celtica seu Gallia erant, non tamen Celtas fuisse dicendum. Ptolemæus *Emporias* inter duo flumina collocat, Sambrocam videlicet, & Clodianum. Pomponius Mela Clodiani tãtùm meminit: Plinius verò lib. iij. cap. iij. pro Clodiano flumen Albam refert. Priùs tamen exiguam insulam vrbi oppositam, teste Strabone lib. iij. incoluere, quam Παλαιόπολιν vocat, hanc Gerundensis Episc. nunc *Medam* vocari auctor est. Quâ tandem relictâ in continentem traiecere.

Vrbs

Vrbs ipſa primò in duas partes diuiſa, & duo opida, quorum vnum Græci, alterum indigenæ Hiſpani habitant; poſt deuictos verò Pompeij liberos, deductis Romanis Colonis à Iulio Cęſare, triplex effectum eſt. quæ quia diſertè & graphicè à T. Liuio lib. xxxiv. deſcripta ſunt, lubuit hîc verba eius inſerere; loquitur autem de Catonis in Hiſpaniam aduentu: *Iam tunc Emporiæ, duo opida erant, muro diuiſa, vnum Græci habebant à Phocea, vnde & Maſſilienſes oriundi, alterum Hiſpani: ſed Græcum opidum, in mare expoſitum, totum orbem muri, minùs CCCC. paſſus patentem habebat. Hiſpanis retractior à mari, trium M. P. in circuitu murus erat. Tertium genus, Romani Coloni ab Diuo Iulio poſt deuictos Pompeij liberos adiecti, nunc in corpus vnum cõfuſi omnes, Hiſpanis priùs, poſtremo Græcis in ciuitatem Romanam aſcitis. miraretur quis cùm cerneret aperto mari, ab altera parte, ab altera Hiſpanis tam feræ & bellicoſæ genti obiectos, quæ res eos tutaretur? Diſciplina erat cuſtos infirmitatis, quam inter validiores optimè timor continet, partem muri verſam in agros egregiè munitam habebant. Vna tantùm in eam regionem porta impoſita, cuius aſsiduus cuſtos ſemper aliquis ex magiſtratibus erat. Nocte pars tertia ciuium in muris excubabat, neque moris tantùm aut legis cauſſa, ſed quanta ſi hoſtis ad portas eſſet, obſeruabant vigilias, & circumibant cura. Hiſpanum neminem in vrbem recipiebant, ne ipſi quidem temerè*

temerè vrbe excedebant: ad mare patebat omnibus exitus. Porta ad Hispanorum opidum versa, numquam nisi frequentes, pars tertiâ ferè, cuius proxima nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. Caussa exeundi hæc erat, commercio eorum Hispani imprudentes maris gaudebãt, mercarique & ipsi ea, quæ externa nauibus inueherentur, & agrorum exhibere fructus volebant: huius mutui vsus desiderium, vt Hispana vrbs Græcis pateret, faciebat. erant etiam eò tutiores quòd sub vmbra Romanæ amicitiæ latebant, quam sicut minoribus viribus quàm Massilienses, ita pari colebant fide. Hactenus Liuius.

Inter antiquas verò Emporitanorum ruinas cippus repertus non inelegans, qui docet Græcos, nec Hispanorum moribus linguaque pollutos, in Romanorum tandem ditionem cessisse; quam inscriptionem Ambrosio Morales de *Hispania* optimè merito acceptam fero:

EMPORITANI. POPVLI. GRÆCI. HOC. TEMPLVM. SVB. NOMINE. DIANÆ. EPHESIÆ. EO. SAECVLO. CONDIDERE. QVO. NEC. RELICTA. GRAECORVM. LINGVA. NEC. IDIOMATE. PATRIAE. IBERAE. RECEPTO.

IN.

IN. MORES. IN. LINGVAM,
IN. IVRA. IN. DITIONEM,
CESSERE. ROMANAM.
M. CETHEGO.
ET. L. APRONIO. COSS.

Non procul ab Emporijs M. Cato Hiſpanos pugna memorabili deuicit, cæſis quadraginta hoſtium millibus. Cuius abunde Appianus & T. Liuius meminere. Incolæ, teſte Strabone, colligendo lino opus agebant: interior ager ſparti erat ferax, inutilior verò agri pars iuncum producit, qua de cauſſa *Iuncarium campum* vocant, à quo crediderim opido *Iuncariæ* nomen inditum. Hac in vrbe olim Epiſcopalis ſedes fuit, nunc verò Gerundenſi paret.

CAP. XXCVII.

Montis Serrati deſcriptio. Quando D. Virgini hic exſtructum templum.

CVM non inter poſtrema naturæ miracula, hunc montem reponi putem; non omittam, quin ſitum eius tenui colore, pro ingenij mei captu

ptu adumbrē. Nam si exactè graphiceq. eum describerem, nec naturæ maiestati satisfacerem, nec infantia mea permitteret, & licèt mons hic crebris vndique rupibus ambiatur, ipse tamen longè super omnes eminet, vt procul visentibus egregiè turritæ arcis, monti impositæ speciem præbeat: taliq́ue ordine rupes hæ dispositæ videntur, vt natura religioso quodam horrore intuentium oculos in se conuertere videatur. Ambitu suo IV. leucas complectitur, nubibusq́ue se condere ob eximiam altitudinem creditur: vertice eius despectantibus vicini montes camporum imaginem præbent: raræ hîc conualles, plerumq́ue solidæ rupes, & immensæ altitudinis aspreta, atque vbi in rupis verticē magno labore te euasisse putas, statim se offert alia multo altior, in quam vbi per ligneos gradus enixus es, crescere adhuc rupis altitudo videtur: interdum in vastæ magnitudinis murum excurrunt, varijs hinc inde quasi castellis prominentibus: interdum seorsum collocatæ, ceterisq́ue auulsæ montibus, turrium imaginem præbent, & licèt horrēdæ procul appareant, frequenti tamen, & viridante arbore consitæ Thessala tempe referūt: & cùm prorsus inaccessæ videantur, humanæ tamen industriæ hîc natura victa cessit. Nam inuijs in locis, summa arte subliceas scalas durissimis scopulis affixêre, quæ

cùm multa fronde ſunt tectæ, aduenis gratiſsimas vmbras aduerſus ſolis æſtum præbent. aiunt à montis iugo, ſudo cælo, Baleares inſulas (vulgò *Mallorca* & *Menorca*) quæ ſexaginta hinc leucis diſtant, poſſe conſpici. Montis radices alluit amnis, vulgò dictus *Lobregat*; Ptolemæo verò *Rubricatum*: quod ſanè nomen potiori ratione illi impoſitum fuiſſe puto, quam Arabico ſinui, mare rubrum. Fluctus enim toto anni tempore maximè rubent, colorem ab arenis, quas pertranſit, mutuatur: amnis eſt inglorius nulliuſque pœnè vtilitatis: nam hybernis aquis ſummopere exæſtuat, æſtate verò agris inutilis, & areſcēte pœnè alueo, iners voluitur. Reſtat vt paucis D. Virginis Cœnobij, illis in locis exſtructi originem referam. Quo tempore Barcinonæ Guifrius Piloſus cognomine, III. Comes imperabat anno D. CCC. LXXX. opiliones qui his in rupibus gregem paſcebant, frequenter animaduerterunt diebus ſabathi, poſt meridiem, in rupem vnam frequens lumen cęlo deſcendere, vnà cum iucundiſsimo muſices concentu. Hoc oſtentum vbi parentibus retulerunt, & reipſa illis compertum eſſet, villæ illius parocho, & Epiſcopo Manreſæ rem totam ſignificarunt: qui cùm eadem oculis vidiſſent, frequenti clero, ſupplicatione indicta, deducente eos inſolito quodā & fragranti odore, ad rupem per-

peruenere, vbi D. Virginis imago, in antro reperta fuit (nunc in cœnobio visitur) quã Episcopus vnà cum clero, Manresam versus magno honore deferebant: cùm vix eò loci ventum, vbi nunc Cœnobium est, non potuere imaginem loco mouere, sed ibi fixa permansit: quo conspecto Episcopus ibi ædem vouit Diuæ Virgini, dedicauitq. Cœnobium in medio montis situm est, sub inaccessa rupe, vt è propinquo spectantibus, ruinam minari videatur. nec immeritò. Nam ante paucos annos, pars præcipitis scopuli diuulsa decidit, vt nosocomiũ protriuerit multósque in illo ægros afflixerit. templum est exiguum & obscurius paulo: frequentibus vndiq. votiuis tabellis ornatum: spectantur supra XC. argenteæ lampades: imago D. Virginis colore est subfusco, & intuentium oculos cælesti quadam maiestate præstinguens. His in rupibus XII. sunt anachoretarum casæ: nec admiratione caret, videre inter confragosas, & asperrimas rupes, domunculam quamdã, tamquam hirundinis nidum, scopulo affixam, & quia pensiles sunt, videntur quovis vento casum minitari: & quod captum pœnè omnem superat, vbi eo perueneris, videas vno in tuguriolo conclaue, triclinium, musæum, sacrarium, atrium, hortum, & quidquid demum concinnis ædibus conuenit, omnia affabrè facta: nec modicis impensis his in

locis casula vna exstrui potest. Multa de hoc mõte dicenda supersunt, quæ vt orationis satietatem effugiam silentio inuoluo, si hoc vnum instar colophonis addidero. montem hunc natum videri ad solitariam vitam degendam: nullæ hîc turbæ, nulli importuni strepitus, qui mentem à diuina contemplatione possint auocare, solùm hic audire est iucundos auicularum garritus, ipsásque aues videre Anachoretarum manibus intrepidè alludere, & cibum capere: miraculorum seriem enarrare non est huius instituti, neque paucis ea complecti possem.

CAP. XXCVIII.

De Barcinonis origine reiectæ fabulæ. A Carthaginensibus condita. Barcinus *&* Barcilona *dicta.* Fauentia Iulia Augusta *cognominata. Vrbis descriptio.*

DE nobilissimæ huius vrbis exordijs varia, incertaque, & magna ex parte fabulosa circumferuntur: quibus barbarorum Scriptorum libri ad nauseam vsque referti sunt. Nonnulli enim quibus gnarum, Iberos, Persas, & Phœnices relictâ Asiâ in Hispaniam commigrasse, cùm legissent

ſent in maculato codice, eſſe in Caria vrbem *Barcillam* (quæ Plinio *Bargyla*, Ptolemæo verò *Barg ylia* vocatur) calidè nimis, & incallidè, nec ratione, nec auctoritate vllâ adhibitâ, à *Barcilla* illa *Barcilonã* originẽ dixerunt trahere. alij neſcio quas duodecim cymbas (vulgò *Barcas* vocant) ſibi finxerunt, ex quibus nonam cymbam, quia illa Hercules aduectus fuerat, vrbi nomẽ dediſſe. Qua in re non vulgus ſolùm, ſed etiam Rex Alphonſus, *Prudens* licèt cognomento, imprudenter lapſus fuit, in ſuis Hiſpaniæ Annalibus. tantumque hæc putida fabella apud rudem bonarum artium populum valuit, vt publicis vrbis nummis ridicula hæc inſcriptio adderetur: BARCA NONA. in Herculis æternam memoriam. Mihi de vrbis initijs hactenus nihil certi liquet, niſi illam Carthaginenſibus debere primordia, vt teſtatur Auſonius ad Paulinum his verſibus:

Quid queror? Eoique inſector crimina monſtri,
Occidui me ripa Tagi, me Punica lædit
Barcino, me bimaris iuga ninguida Pyrenæi.

Non abſurdè quidam hariolantur Hamilcarem Barchinum, Hannibalis fratrem exſtruxiſſe *Barcinonem*, cui rei aliquantulum fauere videtur Martianus Capella, his verbis lib. vi. *Nam Pœni qui fundauere Carthaginem, conditas vbicumque vrbes, amico ſibi nomine præſignarũt*. Hæc ſufficiant de *Bar-*

cinonis origine in tam ſpiſſa caligine, exiguo coniecturæ lumine detexiſſe. Vocatur etiam *Barcinus* à Paulino Epiſtola ad Auſonium hoc verſu:

Cæſarea eſt Auguſta tui Barcinus amœna.

Paulus Oroſius lib. i. cap. iij. & Æthicus *Barcilonam* vocant. Eamdem verò Romanorum Coloniam fuiſſe, teſtis eſt Plinius lib. iij. his verbis: *In ora autem Colonia eſt Barcino, cognominata Fauentia.*

Florianus Occampius, non parum hîc lapſus, dum ait Romanos, *Barcinonis* nomen in *Fauentiam* mutaſſe, neſcius cognomen non abolere nomen, ſed potiùs adaugere. Ant. Auguſtinus Dialogo VII. è nummis antiquis, dicit vocari *Coloniam Fauentiam Iuliam Auguſtam Barcinonem*: hoc pacto COL. F. I. A. BAR. Vrbs hæc Pomponij Melæ ætate exigui nominis aut famæ fuit: *Inde*, inquit, *ad Tarraconem parua ſunt opida Blanda, Illuro, Betullo, Barcino.* Hodie verò ex totius Hiſpaniæ nobiliſſimis vrbibus eſt, & rerum geſtarum magnitudine nullis inferior, paucis æqualis. Omnibus enim bellis, quæ in Sicilia, & Italia latè per Aragoniæ Reges, feliciter geſta ſunt, naualibus maximè prelijs, magnis copijs interfuere Barcinonenſes. Quin etiã cum ceteris Catalanis (quorum Metropolis *Barcino* eſt) felices in Africam & Orientem expeditiones aliquot fecere. & cum terrore Catalanorum ibi vulgatum nomen. Co-

mites

mites habuit, à tempore Caroli Magni, qui Maurorum illam iugo exemit, circa annum D. CCCI. constituto Bernardo quodam Comite, quo exstincto suffectus à Ludouico Pio Imp. Iamfredus (alij *Guifrium* vocāt) à quo series continua Comitum fluxit, donec an. M. CLXII. Aragoniæ regno Barcinonēsis Comitatus coniunctus fuit. Sita autem est in agro Laletano, quà mediterranea respicit, loco campestri, multis hinc inde villis conspicua, quæ amœnissimum oculis prospectum præbent, ideoque meritò à Festo Auieno *amœna* vocatur:

Et Barcinonum amœnas sedes ditium.
Nam pandit illic tuta portus brachia
Vuetque semper dulcibus tellus aquis.

Muro cingitur ex laterculo coctili, quem turres opportunis locis dispositæ interstinguunt: fossam habet latam & profundam. Domus sunt passim ex viuo saxo exstructæ, quas hortorum amœnitas egregiè exornat. horti ipsi, frequenti myrto, & lauro ornati, iasminio, citreisque intercurrentibus. Plateas habet latas & apertas, & quod in Hispania rarum est, cloacarum beneficio mundas. Templa affabrè exstructa, picturis & altaribus exculta. Mercimonijs in primis floret, & opificum industria. vitri cōflandi adeò periti, vt Venetis vix cedant. Bellica olim laude, dum sub Co-

mitibus fuit, egregiè floruit. Vini, leguminum, & horariorum fructuum ferax admodùm; frumenti, oleique indiga, sed defectum vicini abundè supplent. inter geminos amnes sita est, qui sub incolarũ pœnè oculis, mari se infundunt: ab oriente est Betullo, à Mela sic vocatus, hodie truncatâ voce *Besons* dicitur, ab occidua parte Rubricatum. Non procul ab vrbe mons se extollit præruptè altus, vulgò *Monjui*, ab antiquis verò, auctore Gaspare Barrerio, *Mons Iouis*, quo in loco (quod C. Plinius inter Italiæ miracula recenset) inexhausta & perennis est lapicidina, & licèt ad vrbis muros, & ad complures nobilium domus, assiduò hinc materia petatur, adimplet tamen liberalis natura montis illa vlcera, & cicatricem obducit, vt tot annorum decursu, nihil pœnè excisum videatur. Hac in vrbe palmam martyrij adeptus est sanctus *Cucufas*, natione Arabs, attestante Prudentio his verbis:

Barcinon claro Cucufate freta.

Sublatus est hîc per insidias, Gothorum Rex Ataulphus, vnà cum sex filijs, teste Paulo Orosio. Cuius adhuc aliqua sepulcri vestigia exstant, vnà cum hoc Epitaphio, licèt imperitæ plebi, vel Herculis vel Regis Hispani esse persuasum sit:

Bellipotens valida natus de gente Gothorum
Hìc cum sex natis, Rex Ataulphe iaces.

Ausus

Ausus es Hispanas primus descendere in oras,
Quem comitabantur millia multa virûm
Gens tua tunc natos, & te inuidiosa peremit,
Quem pòst amplexa est Barcino magna gemens.

CAP. XXCIX.

De Gerundæ origine varia. Hodie Girona *dicta. Situs eius & descriptio.*

QVam vulgò *Gironam* vocant, Plinio, Ptolemæo, Antonino, & Prudentio *Gerunda* est; Florianus Occampius, alijque apud me sublestæ fidei Annalium consarcinatores, à Geryone exstructam credunt, ab eo scilicet primùm *Geryonā*, & mutato leuiter nomine *Gironā* dictam esse. Decepti procul dubio à Geryone, qui olim aliquo Bęticæ in angulo imperauit: interim meridiana in luce cæcutientes, non vident corruptum esse à *Gerunda*, nec apud vllum spectatæ fidei scriptorem antiquum hoc legi, nisi forsan Annales aliqui Hispaniarum nuper nati hoc prodant, vt & Franciscus Tarapha: quorum apud me diluta nimium est auctoritas; nec dubito quin Florianus ex Ioanne Annio Viterbiensi hæc hauserit, qui mihi instar alterius Palæphati est, ita meras nugas & ger-

ras Siculas blaterat. Is Commentarijs in Berosum *Gerundam* à Geryone conditam fuisse contendit: qua auctoritate innixus, ignoro: nisi, vt passim solet, nudo similitudinis præstigio allectus, neglectis interim peritissimorum Geographorum rationibus. Assurgit *Gerunda* leui tumulo, antiquo muro circumdata, triquetra forma; quod in Geryonis memoriam factum esse fabulantur. Gerundensis ait, in vnoquoque angulo arcem fuisse singulis fratribus atributam: sed quis est tam ἀγέλαστος, cui hæc non moueant risum? quasi verò ab Herculis aut Geryonis ætate, non dicam vrbs aliqua, sed murorum rudera aliqua, in hodiernam diem exstare potuissent, in Hispania præsertim, tot bellis lacerata, & barbarorum inundationibus vastata: quod si Romanorũ opera, multis sęculis Geryone posteriora, quæ & architecturæ peritia, & materiæ firmitate, aduersus quasvis æui iniurias firmissima videbantur, ita vt nec ipsa

Posset diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum:

funditus pœnè perierunt, & citra historias ex hominum memoria sublata essent, quid de antiquioribus dicemus? Hanc vrbem Ptolemęus, inter Tarraconensis prouincię populos *Authetanos* collocat. Alluitur flumine *Vnda* vocato, vulgò verò *Onhar*: immiscet se alteri flumini ab incolis voca-

to

to *Ter*, cuius etymologiam deducunt etiam à trigemino Geryone. Mihi videtur hic esse amnis, qui Pomponio Melæ *Thicis* dicitur, à quo corruptè *Ter* nunc dicitur. Cuius verba sunt: *Aceruaria est proxima rupes, quæ in altum Pyrenæum extrudit, dein Thicis flumen ad Rhodam, Clodianum ad Emporias.* Et licèt vrbs parua sit, opificum tamen, mercatorumque numero est locuples: spectatur hîc in Cathedrali ecclesia altare, vnà cum imagine ex argento fusili, varijs vtriusque testamenti emblematis insculptis: frontispicium verò lateraque altaris auro, multisque gemmis coruscant. D. Felicis corpus hac in vrbe spectatur, vt testatur Prudentius:

Parua Felicis decus exhibebit
Artubus sacris locuples Gerunda.

D. etiam Narcisi martyris hîc reliquiæ seruantur in cuius honorē plurima miracula Deus fecit. sufficiet vnum, sed memorabile, adduxisse. Quo tempore Petrus IX. Aragonū Rex & Cataloniæ Comes rerum potiebatur, Galli, auspicijs Philippi III. Regis (Marineus Siculus lib. xi. sub Carolo Sicilię Rege hoc accidisse refert) Gerundam vi occupant, qua victoria elati, humana pariter & diuina spernentes, eò impietatis venerant, vt templum stabuli loco ducerent. Qua de caussa, Deo vindice, magna copia muscarum ex viridi candi-

canti-

cantibus alis, ex ſepulcro D. Narciſsi erupit, quæ lethali aculeo Gallos, multo celerius ipſa peſte necabat. Quamobrem amiſſâ magnâ copiarum parte, coacti fuere vrbem deſerere. Rex ipſe æger Emporijs diem clauſit, alij verò Perpiniani obijſſe tradunt. Sedem habet Epiſcopalem, cui olim præfuit Ioannes Margarinus, vnde paſsim Gerundenſis Epiſcopus vocatur. Anno Domini D.xvij. celebratum hîc Concilium VII. Epiſcoporum, ſub illius vrbis Præſule Fortuniano, vt auctor eſt Ioannes Vaſæus in Chronico.

CAP. XXC.

Pyrenæi montes. De etymo varia.

GAlliam ab Hiſpania Pyrenæi montes dirimunt, geminis promontorijs, in duo maria procurrentibus: in mediterraneum quidem *Templo Veneris*, priſcis Geographis vocato, vulgò *Cabo de Creus* : in oceanum verò Gallicum *Olearſone*, hodie corrupto nomine *Oiarco* : frequentes hinc inde, in Hiſpaniam & Galliam montes hi ramos ſpargunt; inter vtrumque mare LXXX. circiter leucarum ſpatium occupant. Hac in parte Hiſpania ſeipſa anguſtior eſt multo, hinc verò, quò magis in ſeptemtrioné, & occidentem, ad oceanum

& à meridie in mediterraneum mare excurrit, eò latior euadit; insultante hinc inde pelago, præterquàm quà Pyrenæi Hispaniam claudunt. qua de caussà Paulo Orosio *Peninsula* vocatur, Straboni verò quam optimè bubulo corio assimilatur, ita vt quà Pyrenæos spectat, caput referat, reliqua verò corpus, qua se inter duo maria exporrigit. nonnulli, inter quos Beuterus, opinati sunt hanc montiũ seriem vniuersam non deberi Pyrenæos appellari, sed diuidi in Antipyreneos, & Pyreneos; sed non ita facile à recepta priscorum Geographorum opinione recedendum. Nomen autem Pyrenæi à Græco nomine πῦρ videtur deriuatũ, quòd olim iniecto ibi ab armentarijs igne conflagrarunt, teste Diodoro Siculo lib. v. alijsq. Geographis, & Aristotele libro De mirandis auscultationibus: *In Iberia*, inquit, *combustis aliquando à pastoribus syluis, calenteque ignibus terra, manifestum argentum defluxisse, cumque postmodùm terræmotus superuenisset, eruptis hiatibus, magnam copiam argenti collectam, atque inde Massiliensibus prouentus non vulgares obtigisse.* Alij verò dicunt nomen fluxisse à Pyrena virgine, ab Hercule vitiata, cuius ita meminit Silius Italicus:

Pyrene celsa nimbosi verticis arce
Diuisos Celtis, latè prospectat Iberos;
Atque æterna tenet magnis diuortia terris:

Hospitis

Hospitis Alcidæ crimen; qui sorte laborum,
Geryonis peteret cùm longa tricorporis arma,
Possessus Baccho, sæua Bæbrycis in aula
Lugendam formæ sine virginitate reliquit
Pyrenem.
Defletumque tenent montes per sæcula nomen.

Sed hoc à Plinio pro fabuloso reijcitur: ridiculum verò est, quod Annales Regis Alphonsi circa Pyrenæi nomenclaturam adducunt. Aiunt enim à *Pyrrho* Hispaniarũ rege Pyrenæos vocatos fuisse, cùm primo *Cetubales* à Tubale vocarentur. sed præ vetustate putida est hæc opinio, proinde nugatoribus hanc relinquamus, quibus ne mica quibus salis est, vt hanc conseruent. Isidorus Orig. lib. xiv. cap. viij. Pyrenæum dicit nuncupatum à crebris fulminum ignibus: quod ferè celsi montes fulgure petantur, vnde & aptissimè Claudianus lib. de laudibus Serenæ:

— Pyrenæique sub antris,
Ignea fulmineis legêre Ceraunia nymphæ.

Aiunt enim naturæ sagaciores indagatores gemmam Cerauniam, locis fulmine ictis tantùm reperiri (quales Pyrenæi montes feruntur) vnde & illi nomen. hinc Marbodeus lib. De gemmis.

Illis quippe locis, quos constat fulmine tactos,
Iste lapis tantùm reperiri posse putatur.
Vnde Κεραύνιος *est Græco sermone vocatus.*

Refert

Refert Strabo lib. iij. Pyrenes latus, quod in Hispaniam vergit frequentibus arboribus consitum esse, quod verò Galliam spectat, nudum pœnè aridumque spectari.

CAP. XCI.

Rhuscinò olim Galliæ annexa. Perpinianum veteribus ignotum. Opinio Annij Viterbiensis explosa. Descriptio eius.

QVI Hispaniæ terminus, potuisset & operis mei esse Pyrenæus: quidquid enim terrarum est citra illum, Gallijs olim annumerabatur. Sed quia Rhuscinonēsis comitatus, ab aliquot sæculis Hispaniæ annexus, & non ignobilis est: iure videbor extra ordinem pauca de illo dicere. Functo Gerardo Comite Rhuscinonensi, absque herede anno M. C. LXVIII. ad Alphonsum Nonum Aragoniæ regem deuolutus est. Cœpitq́. tum primùm in publicis monumentis vocari Rex Aragoniæ, Rhuscinonis Comes, & Prouinciȩ Marchio. Sed Ioan. II. Arag. Rex ærarij inopia compulsus, Ludouico XI. Gallorum Regi trecentis aureorum millibus hunc comitatū oppignorauit: quem Carolus VIII. anno M. CCCC. XCIV. Ferdinando

do Regi iterum restituit. Nomen autem illi dedit antiqua Romanorum Colonia, quæ *Rhuscino Latinorum* vocabatur, quam Athenæus, & Geographi, in Gallia Narbonensi collocant, licèt nunc à multis sæculis Cataloniæ sit annexa: Pomponius Mela describens Gallias à flumine Rheno ad Pyrenæos vsque, hæc de Rhuscinone prædicat: *Inde est ora Sardonum, & parua flumina Thelis & Thicis; vbi accreuere persæua: Colonia Rhuscino, vicus Illiberis, magnæ quondam vrbis, & magnarum opum tenue vestigium.* Strabo pœnè eadem, mutatis vrbis: *E Pyrene quidem Rhuscino & Illiberis amnes exeunt, è quibus vterque eiusdem nominis vrbem habet.*

Solebat hæc vrbs esse, vbi nunc castellum quoddam est, media leuca à Perpiniano, circa quod, multa rudera, & ædium priscarum passim disiecta vestigia videre est. Vnde & hodierno æuo arx Rhuscinonensis vocatur. Incolæ etiam opinantur, eo loci quondam non incelebrē vrbem fuisse, in cuius locum *Perpinianum* succesisse putant. Nomen recens, nec penes Geographos celebratum; quæ res nonnullos mouit (inter quos Pet. Oliuarius Valentinus) *Perpinianum* olim *Rhuscinonem* fuisse. Ioanni verò Margarino Gerundensi Episcopo, longè aliter visum: quippe cùm nomen *Perpiniani* nusquam apud exploratæ fidei Geographum

graphum reperiſſet, in eum impegit ſcôpulum, vt *Perpinianum* credat vrbem eſſe,quam in Itinerario Antoninus *Stabulum* vocat, ego ſanè crediderim eum, dum hæc ſcriberet, aliud egiſſe Antonini locum legendo, nullâ ſcilicet diſtantiæ habitâ ratione:ſiquidem is numerat à Salſulis Stabulum vſque XXXVIII. M.P.qui XII. leucas conficiunt, cùm Salſulis *Perpinianum* tres tantùm ſint. Caſtellum verò eò loci eſſe, vbi olim *Rhuſcino*, docet manifeſtè Antoninus: ſiquidem Narbone *Rhuſcinonem* XL. M.P. numerat, qui X.leucę ſunt, quot Narbone ad *Rhuſcinonis* caſtellum numeramus. Refert P.Ioannes Mariana lib. ix.an. M. LXVIII. opera Guinardi Ruſcinonenſis Comitis, conditum eſſe Perpinianum.

Vrbs hæc tribus leucis trans Pyrenæos montes ſita eſt, loco plano, niſi quòd meridiem verſus in cliuum leuiter aſſurgat,cui arx imminet. Alluitur amne Theli, cuius pars intra muros recepta eſt. Poſt vltimam Gallorum obſidionem, anno cIↄ. Iↄ. xLiij. muros egregiè communierunt incolæ, additis nonnullis propugnaculis. Lanificij hîc frequentes opifices: vrbs ipſa citra iniuriam inter amœniſsimas totius Hiſpaniæ reponenda; licèt aura minima de cauſſa maximas mutationes patiatur,& vt vniuerſa Narbonenſis prouincia, ſæuis ventorum turbinibus obnoxia. Magna in ve-

T nera.

neratione hîc habentur D. Honorati Episcopi Arelattensis reliquiæ, in Carmelitarũ monasterio repositæ, tum etiam corpora SS. Iuliani & Basilissæ. Hoc in Comitatu Episcopalis est vnica vrbs *Helna* nomine, Diuo Hieronymo verò in appendice ad Chronicon Eusebij Cæsariensis, *Helena* vocatur: vbi de Imperatore Constante loquitur: *Constans non longè ab Hispania, in castro, cui Helenæ nomen est, interficitur.* Eutropio etiam eodem nomine appellatur, his verbis: *Obijt Constans, non longè ab Hispanijs, in castro, cui Helenæ nomen est, anno imperij* XVII. *Ætatis verò suæ* XXX. Episcopus idem Gerundensis putat reginam Helenam, Magni Constantini matrem hanc vrbem exstruxisse, aut nepotem eius Constantem in eius memoriam; sed vt solet, sine auctore id asserit.

Ad Perpinianum redeo: Beuterus ita dictum putat à πῦρ, incendio scilicet in Pyrenæis montibus à pastoribus excitato, ductus in errorem à Ioanne Annio Viterbiensi, qui incendium illud auspicatum fuisse ab illa parte fingit; sed iuuabit eius nugas in medium adducere: *Regio*, inquit, *proxima his mõtibus, corrupta nunc Perpiniana dicitur, cùm scribenda sit & dicenda Pyrepiniana, id est, incendij & conflagrationis ostium, quia ibi cæpere pastores ignem arboribus inijcere. nam πῦρ ignis; Pini verò, os originis dicunt etiã Phœnices, vt testãtur Talmudistæ: quin etiam*

hos

hoc addunt, vt Pi, os & origo dicatur, Ni verò & No, magni nominis & famæ interpretetur. hinc Pyripini, combustionis origo magni nominis, à quo Pyrepiniana regio scribi debet, nisi forsan quod vsitatissimum est in compositione illa, per synæresim & syncopam E littera abijciatur, & dicatur rectè Pyrpiniana. Hactenus ille, dum deliramenta sua vult rata esse, Phœnices, Hebræos, & Græcos in subsidium non solùm vocat; sed inuitos obtorto collo trahit, vt scilicet

Desinat in piscem mulier formosa supernè.

Auctor est L. Marineus Siculus, dum Ludouicus XII. Galliæ Rex, *Perpinianum* obsidione premeret arctissima, ciues ad extremam compulsos penuriam, consumtis etiam immundis animalibus, primò hostium corporibus, tandem & suorum pro dapibus vsos esse. quid illis, si acerbitatem casus intuearis, miserius? si constantiam respicias, fidelius? qui ne à Rege suo desciscerent, extrema pati voluerunt potiùs, quàm honestè se victori tradere.

CAP. XCII.

Salſulæ hodie Salſas. *Fontis ibi deſcriptio. De piſcibus foſsilibus multa.*

ARX hæc hodierno die *Salſas*, antiquitus *Salſulæ* vocabatur: meminit eius in Itinerario Antoninus, is ſiquidem Narbone *Salſulas* XXX. M. P. numerat, qui ſeptem magnis leucis reſpondent, quæ hodie numerantur. Pomponius Mela in Galliȩ Narbonenſis deſcriptione fontis meminit, quem *Salſulas* vocat, qui leuca tantùm ab hac arce diſtat: priſcis ſcriptoribus non incelebris, noſtris vero recentioribus omnino præteritus, & quia res eſt admiratione digna, nollem etiam mihi obliuionis notam, vt ceteris, iniuri: proinde fuſiùs paulò de illo in præſentiarum agam. De eo ſic Pomponius Mela: *Vltra Leotata litoris nomẽ, & Salſulæ fons, non dulcibus, ſed ſalſioribus, quam marinæ ſint aquis defluens, iuxta campus minuta arundine graciliq́ue peruiridis, ceterùm ſtagno ſubeunte ſuſpenſus, id manifeſtat media pars eius quæ abſciſſa proximis, velut inſula natat, pelliq́ue ſe atque attrahi patitur, quin & ex ijs quæ ad imum perfoſſa ſunt, ſuffuſum mare oſtenditur, vnde Graijs noſtriſq́ue auctoribus, veri ne ignorantia, an prudenti-*

dentibus etiam, mendacij libidine visum est tradere posteris, in ea regione piscem è terra penitus erui, qui vbi ex alto hucusque penetrauerit, per eius foramina ictu captantium interfectus extrahitur. Athenæus verò lib. viij. ex Polybij opinione eadem pœnè refert, licèt alijs verbis: *Polybius,* inquit, *XXXIV. Historiarum libro, vltra Pyrenem ad Narbonem fluuium, campum pertinere ait, quem Illiberis, & Rhuscino intersecant, eiusdem nominis vrbis præterfluentes, quas incolunt Celtæ, in hoc campo pisces eos, qui fossiles vocantur, erui tradit. Campus ipse exilis parumque fecundus est, multo tamen gramine lætus, subtus verò cùm arenosa duorum vel trium cubitorum altitudine ea terra sit, ex proximis fluminibus aqua influit, cùius tortuosos atque multiplices cursus cùm pisces cibi gratia sectentur (auidissimè enim graminis radices dicuntur appetere) effecerunt, vt vniuersus ille ager, subterraneis piscibus sit refertus.* Aristoteles verò his omnibus antiquior, libro De mirandis auscultationibus, circa locum, vbi fons hic erumpit, non solùm longè à verò deuiauit, sed alia etiam de hac piscatura diuersa tradit: *In finibus Massiliensium,* inquit, *circa Ligusticam lacus esse fertur, qui ebulliens effususque, piscium multitudinem immensam, verique fidem superantem eijciat; ceterùm flantibus Etesijs, tantum puluerem concitari, vt coacernata in lacum humo sicca, superficiem obtegat, in formamque areæ redigat, vnde indigenis licet, pertusa sic-*

 citate,

citate, in triuijs quoscumq. pisces citra negotium eximere. Strabo etiam lib. iv. idem manifestè asserit, his verbis: *Iuxta Ruscinonem*, inquit, *lacus est & ager quem alluit paulum supra mare refertus salinis; habet & effossiles Cestrias pisces. nam si quis duos aut tres fodiat pedes, & in limosam aquam fuscinam demiserit, piscem eximiæ magnitudinis fixum penetrat.* Quod ne cui forte mirum videatur; non vno id loco accidere testatur Theophrastus libello De piscibus. refert enim circa Heracleam, & alibi in Ponto & circa Tium Ponti, Milesiorum Coloniam, fossiles reperiri pisces. nascuntur verò illi circa fluuios & aquosa loca, quæ cùm siccantur paulatim, pisces subinde humorē sectando terram subeunt. Quod verò in Paphlagonia contingit, peculiarem & abditã rationē habet. Illic enim multos & bonos pisces effodi aiunt, cùm neque restagnent ijs in locis amnes, miraturq. & ipse gigni sine coitu. Eadem pœnè ex Theophrasto narrat Plinius lib. ix. cap. lvij. Lepidè hac de re Seneca lib. iij. Quest. Nat. ad Lucilium: *Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis erui. Multa hoc in loco tibi in mentem venêre, quæ vrbanè in re incredibili fabulosaque dicas; non cum retibus aliquem aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Exspecta vt aliquis in mari versetur, quid est autem quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus?* T. Liuius prodigij loco narrat lib. lij. in Gallico

lico agro, quà induceretur aratrum, sub existentibus glebis emersisse pisces. Iuuenalis idem vt valdè rarum, & instar portẽti Satyra XIII. esse dicit:

— miranti iam sub aratro
Piscibus inuentis, & fetæ compare mulæ.

Sed nihil æquè mirandum duco quàm quod Appuleius Apologia pro se prima dicat, in Getuliæ mediterraneis mõtibus pisces, per Deucalionis diluuia reperiri. Fossiles verò pisces & hoc æuo quandoque inueniri referunt Rondeletius lib. De piscibus, & Georgius Agricola lib. De animantibus subterraneis: sed ad carceres redeo.

Fontem hunc à *Salsulis* non tota leuca distare, oculatus testis refert Gaspar Barrerius: cuius aqua salsa est, hyberno tempore percalida, æstiuo verò gelida; adiacet huic fonti campus multa humiliq. arundine & aquaticis herbis frequens (vt notauit Mela) & continua aquarum ex hoc fonte emanantium illuuie vdus, hinc verò per canales quosdam in vicinum lacum aqua omnis se exonerat. Fons verò piscosus admodùm est. nam & hyberno tempore aquæ calore, æstiuo verò grato eius frigore allecti; gregatim huc pisces confluunt. Arx verò loco campestri sita est, egregiè munita, & propugnaculis instructa, vt hostiles impetus contemnere videatur. Tali verò arte propugnacula hæc disposita sunt, vt non vna, sed plures ar-

ces videantur. Sublicijs enim pontibus ita ſunt diſtincta, vt vno capto nihil damni hinc reliqua percipiant.

CAP. XCIII.

Caßiterides ſtanno nobiles. De ſitu illarum diſquiſitio. Plinij lectio controuerſa. Oeſtrymnides *Feſto.* Heſperides *Dionyſio Alex. dictæ. Feſtus Auienus correctus. Vbinam hodie ſint.*

ILluſtrata hactenus Hiſpaniæ continentis potiſſima pars: nunc æquum eſt, inter fluenta emergentes terras, (quæ quòd *in ſalo* ſunt, *inſulæ* vocantur) illuſtrare; ſed cum delectu, & nobiliores tantùm, quas præterire iniquum eſſet. *Caſſiterides* primò occurrunt, ſtanno plumboque nobiles, vnde & illis nomen (κασσίτερος enim *ſtannum* eſt.) Cl. Ptolemæus in occiduo illas Oceano ſtatuit, numero decem; Plinius verò lib. iv. cap. xxij. *Ex aduerſo*, inquit, *Celtiberiæ, complures ſunt inſulæ, Caſſiterides Græcis dictæ, à fertilitate plumbi.* Sed quo pacto ex aduerſo Celtiberiæ? ſi illa non ſolùm mediterranea eſt, ſed etiam in orientem porrecta, nimis diuerſo ſitu à Ptolemæi mente. Vero proprior Pomponij Melæ opinio, lib iij. cap. vi. *In Celticis,*

Celticis, inquit, *aliquot sunt insulæ, quas, quia plumbo abundant, vno omnes nomine, Cassiterides appellant.*

Celtici enim populi cognomine Nerię, vel au-ctore Plinio lib.iv. cap. xx. circa promontorium *Celticum* habitãt, quod *Artabrũ* & *Nerium* dictum, & in Occiduum Oceanum procurrit: vnde Ferdinandus Nonius Pintianus, non *Celtiberiæ*, sed *Celticorum Neriarum* apud Plinium legendum monet. Sed cùm Iulius Solinus Plinio adstipuletur, qui has insulas aduersus Celtiberiæ latus spectare dicat, nihil contra fidem omnium librorum innouare ausim: nisi quis dicat vtrobiq. mendum esse. Pręsertim cùm & Diodorus Siculus lib. vi. cap. ix. à Ptolemæo & Mela parum dissentiat: *Supra*, inquit, *Lusitaniam plurimum stannum effoditur in insulis Oceani Iberiæ proximis, quæ à stanno Cassiterides nominantur.* Adde Strabonem lib. ij. & iij. qui has insulas Artabris opponi scribit, nemo verò Celtiberiæ. Insulæ hæ à Festo Auieno *Oestrymnides* vocantur, vt etiam suspicatur Ortelius, quas stanni plumbique diuites facit his versibus:

In quo insulæ sese exerunt Oestrymnides
Laxè iacentes, & metallo diuites
Stanni, atque plumbi, multa vis hîc gentis est,
Superbus animus, efficax solertia,
Negotiandi cura iugis omnibus.
Notisque cumbis; turbidum latè fretum

Et belluosi gurgitem Oceani secant.
Non hi carinas quippe pinu texere
Facere morem, non abiete vt vsus est
Curuant faselo. Sed rei ad miraculum
Nauigia iunctis semper aptant pellibus,
Corioque vastum sæpe percurrunt salum.

Sed vnde dictæ *Oestrymnides* hæ insulæ, mihi æquè ignotum, ac pleraque alia nomina, quæ solus hic Poëta vsurpat. Sed emaculandus mihi hîc obiter est. vbi enim habet, *Nolusque cumbis*, legendum

Nullisque cymbis turbidum latè fretum.

Nam quod Guilelmus Camdenus legit

Non vsque nauibus,

& præter auctoris mentem est, & nimis violenta & à vero aliena est lectio. Poëta enim innuit, illos omnes esse negotiandi studiosos, nec nauibus vti, quæ hac Camdeni lectione tolluntur. Emendandus etiam videtur, vbi habet:

Non hi carinas quippe pinu texere
Facere morem, non abiete vt vsus est
Curuant faselo.

Atque ita legendum puto:

Non hi carinas quippe pinu texere
Aceréve norunt, non abiete vt vsus est
Curuant faselos.

Innuit enim illos ignorare naues ex pinu, acere,

aut

aut abiete texere, ſeu faſelum curuare, ſed ex pellibus aptare nauigia. Vnde nec Camdeni lectio probari poteſt, quæ habet:

Fecere remos, non abiete vt vſus eſt.

Siquidem *pinu texere*, & *fecere remos* incongruum ſenſum efficere, cuius erudito patere putem. De coriacis verò nauigijs loquitur Plinius lib. vij. cap. lvi. his verbis: *Etiam nunc in Britannico Oceano vitiles naues corio circumſutæ fiunt.*

Dionyſius Alex. in περιηγήσει has inſulas vocat *Heſperidas*, quas ſtatuit non procul à promontorio ſacro, ab aliquibus vocato *caput Europæ*:

Νήσους δ' ἑσπερίδας τόθι κασσιτέροιο γενέθλη
Ἀφνειοὶ ναίουσιν ἀγαυῶν παῖδες Ἰβήρων.
Subter & Heſperidum ſtanni felicibus oris
Magnanimi dites nati dominantur Iberum

Euſtathius certè Scholiaſtes confirmat has eſſe inſulas *Caſsiteridas*, à Poëta vocatas *Heſperidas*, ſtanno fertiles. Soli olim Phœnices has nouerant, teſte Strabone, ceteros mortales celabant, lucri cauſſa, quod ex ſtanno plumboque illis veniebat: vnde cùm Romani ſummo ſtudio illarũ notitiam indagarent, curſum naucleri cuiuſdam obſeruarunt, qui, ne inſulas detegeret, nauem in limoſa loca & breuia ſponte impegit, vbi & Romani naufragium fecerunt, ipſe verò incolumis enatauit, & ex publico ærario amiſſi oneris pretium illi ſolutum

lutum fuit. ſed frequenti tandem nauigatione inſulas adiere. Miſſuſque aduerſus incolas P. Craſſus, ſed cùm miti illos ingenio, pacique deditos reperiſſet, effodiendi ipſis metalla induſtriam aperuit. Plinius lib. vij. cap. lvij. refert Midacritum quemdam, primũ ex Caſsiteride inſula plumbum aſportaſſe. Strabo ſub finem lib. iij. & in Dionyſium Alex. Euſtathius, incolas eſſe μελαγχλαίνȣς aiunt, indutos talaribus tunicis, cum baculis ambulantes, perſimiles tragicarum furiarum, & Nomadum inſtar, ex armentis victum quærere. Sed lubet inquirere, quo loco noſtra tempeſtate *Caſsiterides* ſint, præſertim cùm de hoc egregiè variant auctorum ſententiæ. Abrahamus Ortelius ſuſpicatur eſſe *Britannias*, plumbo ſtannoque hodie nobiles. Sed non placet vel eo nomine, quod *Caſsiterides*, inter Britanniam & Hiſpaniam auctores pœnè omnes ſtatuant, & ipſe Dionyſius Alex. ſtatim poſt *Caſsiterides*, fuſè proſequitur Britanniæ deſcriptionem: adde non decem has eſſe, vt ait Ptolemæus, ſed geminas tantũ. Guilielmus Camdenus credit eſſe inſulas *Sylly*, quas & nautarum vulgus vocat *Sorlinges*, tum quòd Artabris, ſeu Gallæciæ ſint oppoſitæ, vergantq. in Aquilonem; tum quòd ſtanni venis abundent, quæ vt omnia *Caſsiteridibus* congruunt, ita etiam numerus negat illas eſſe. refert enim illas eſſe CXL. numero, cùm

Caſsi-

Casiterides decem tantum sint, ex quibus etiam incultæ aliquot, teste Strabone, præterquam quòd *Sylly* insulę propiores multo sint Britannię, quàm Hispaniæ. Ego hac in re, lubens Ortelij opinioni subscribam, qui insulas *Sylly* esse Iulij Solini *Silurum* insulas affirmat: quarum & Corn. Tacitus in Iulij Agricolæ vita sic meminit: *Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines, & positu contra Hispaniam, Iberos veteres traiecisse, easque sedes occupasse fidem faciunt.* Gemma verò Frisius mari obrutas latere credidit *Cassiterides*, & nomen tantùm posteris trāsmissum. sed quia faciliùs est singulorū opiniones conuellere, quàm quid certi, in re tam ancipiti statuere, dicam cum Herodoto in Thalia, mihi *Cassiterides* ignotas esse, vel illas esse, quæ non procul à Flauio Brigantio, seu *la Crunna* distant, quarum præcipua *Cyzarga* vocatur, teste Ioanne Oliuario in Pomponium Melam, quæ hodie incultæ & neglectæ iacent, vel quòd stanni vena defecit, vel quòd copia tot ditissimarum insularum, ab Hispanis vt viliores spernantur.

CAP.

CAP. XCIV.

Pityusæ insulæ, Ebusus & Ophiusa. *Serpentibus infesta* Ebusus. *Eiusdem nominis vrbs. Colonia Carthaginensium. Isidorus emendatus. Plinij lectio defensa contra Suritam.*

MEditerraneum mare intrantibus, geminæ se offerunt insulæ, à frequenti pineo frutice dictæ *Pityusæ*, postea *Ebusus* vtraque vocata: dehinc vna vocata est *Ebusus*, altera verò *Ophiusa*, quæ & *Colubraria*. Distant à Balearibus CCC. stadijs, vt Antonini fert Itinerarium, vt verò Plinius lib. iij. cap. v. septingentis : subiacet verò *Ebusus* Maiori insulæ Balearidum, vt refert in Cosmographia sua Æthicus. De vtraque verò insula sic Strabo lib. iij. *Pityusæ*, inquit, *longiùs in pelago existentes quàm Gymnesiæ, declinantur in occasum, è quibus vna quidem vocatur Ebusus, vrbem eiusdem nominis continens, circuitus insulæ stadiorum* CCCC. *latitudo inæqualis, vti & longitudo: prope iacet insula Ophiusa longè minor & deserta.* Cur verò deserta sit, serpentum facit copia, adeuntibus perniciosa, nisi, vt Mela sub finem lib. iij. *Ingressis eam, intra id spatium, quod Ebusitana humo circumsignauerunt, sine pernicie tuta est; iisdem illis serpenti-*

pentibus, qui solent obuios appetere, aspectum eius pulueris, aliúdve, quod verius, procul & cum pauore fugientibus. Vnde & Plinius lib. iij. cap. v. *Ebusi terra serpentes fugat, Colubrariæ parit: ideo infesta omnibus, nisi Ebusitanam terram inferentibus.* Vocatur autem hodie *Moncolobrer*, vt auctor est Ambrosius Morales, qui ait illos falli, qui vicinam illi insulam *Dragoneram Ophiusam* credunt. *Ebusus* verò, interfluente tantùm freto, ab *Ophiusa* separata; quæ à Dionysio Alexandrino, & ab Eustathio eius Commentatore βοῦσος vocatur, prorsus contrarijs dotibus exornata: siquidem teste Pomponio Mela citato loco, *Frumentis tantùm non fecunda, ad alia largior, & omnium quæ nocent animalium adeò expers, vt nec ea quidem, quæ de agrestibus mitia fiunt, aut generet, aut si inuecta sunt sustineat.*

Plinius etiam, *Nec cuniculos*, inquit, *Ebusus gignit populantes Balearium messes.* idem asserit lib. viij. cap. lviij. Diodorus verò Siculus lib. vi. cap. v. vites ibi & lanam prouenire, palmisque fertilem esse refert. Plinius autem & ficus ferre lib. xv. cap. xix. dicit: *Honos laudatas seruat* [*ficus*] *in capsis, in Ebuso insula præstantissimas amplissimasque, mox in Marrucinis.*

Saccarum etiam, rarum olim felicitatis donum tulisse innuit Statius Papinius Siluarum lib. i. hoc Hendecasyllabo:

Quod

Quod ramis pia germinat Damascus
Et quas præcoquit Ebosia cannas
Largis gratuitum cadit rapinis.

Nihil enim moror illos, qui contra omnium librorum consensum, *Hypasita*, substituunt. Compascuam verò pecori etiam fuisse, ostendit Festus Auienus in sua orbis terrarum descriptione:

Ac dilecta vago pecori consurgit Ebusus.

Vrbem habuit cognominem, & Carthaginensium Coloniam, quæ CLX. annis post conditam Carthaginem, teste Diodoro Siculo deducta fuit; vnde Silius Italicus lib. iij. *Phœnissam* vocat:

Iamq; Ebusus Phœnissa mouet, mouet Artabrus arma.

Liuius etiam lib. xxviij. Magonem tota Hispania pulsum, *Ebusum*, vt ad sociam vrbem traiecisse dicit: *Inde nauibus ad Pityusam insulam, centum millia fermè à continenti (Pœni tunc eam incolebant) traiecit, itaque classis bona cum pace accepta est: nec commeatus modò benignè præbiti, sed in classis supplementum, iuuentus, armaque data.* Firmam autem & validam fuisse vrbem idem asserit lib. xxij. Plinius verò fœderatam ciuitatem fuisse auctor est. Distat autem à Dianio Ebusus, teste Plinio D. CC. stadijs, licèt Hieronymus Surita, ex Isidoro lib. xiv. Originum cap. vi. septuaginta vult substituere, nixus etiam ms. Plinij exemplari, sed à vero deuiare palam est. Nam præterquàm quòd Iulius Solinus

cap. xxvi. Plinio ſubſcribat. accedit T. Liuius, qui lib. xxvij. dicit fermè centum millia paſſuum à continenti diſtare: & bene, nam huic numero explendo centum tantum ſtadia deſunt. Adde his Diodorum Siculum, qui diei vnius tantùm nauigatione ab Iberia abeſſe dicit. quare retinendam puto Plinianam lectionē, & Iſidori locum emendandum, & *Septingenta* ſtadia, pro LXX. ſubſtituendum. nam cum LXX. ſtadia vix X. M. P. explent, ipſe viſus longius à continenti diſtare iudicabit. Proinde ita legendum cenſeo in Iſidoro: *Ebuſus inſula Hiſpaniæ dicta, quòd à Dianio non procul ſit quaſi Ebozos, nam ſeptingentis ſtadijs ab eo diſtat.* Sed quid ſibi vult etymon illud *quaſi Ebozos?* Delio opus habet natatore: niſi placeat legere, quaſi ἑπιοῦσα, quòd videlicet Dianium ſtatim excipiat & ſubſequatur, nam Græcam vocem ætatis lapſu corruptam eſſe: & in *Ebozos*, aut, vt alij Codices præferunt, *Abozos* migraſſe, nihil certius eſt. Sed Lectorum iudicio coniecturam hanc expono. Inſula hæc hodie *Yuiza* vocatur, clara inexhauſta & perenni ſalis copia, quæ non ſolùm Hiſpaniæ, ſed & vicinis prouincijs ſufficit. Hac in inſula antiqua hæc reperta eſt inſcriptio:

IMP. CÆS.
M. AVRELIO. CARO.
PIO. FELICI. INVICTO. AVG.
PONT. MAX. TRIB. POT.
P. P. COS. II. PROCOS.
ORDO. EBVSII.
D. N. MER.

CAP. XCV.

Baleares insulæ cur Gymnesiæ *dictæ. Antonini lectio stabilita contra Smilerum. Vnde nomen. Funditores optimi. Laticlauo primi vsi. Mores & ritus.*

IN Mediterraneo mari, inter Tarraconis & Sucronis maritima, geminæ iacent insulæ *Baleares*, vel *Balearides* olim dictæ, nunc *Mallorca* & *Menorca*, à Græcis verò γυμνήσιαι vocatæ. Vel quòd æstate nudi incederent incolæ; vel quòd facto naufragio Bæotorum aliqui nudi huc appulerint, vt

vt Tzetzes in Lycophronẽ, & Euſtathius in Dionyſium Alexandrinum innuunt. Harum vna *Maior*, altera *Minor* dicebatur. Illa teſte Plinio lib. iij. cap. v. *C. M. P. longitudine, circuitu verò* ccc. LXXX. *patebat: opida habebat Ciuium Romanorum, Palmam & Pollentiam, Iatina, Cinium & Cunici, & fœderatum Bochri fuit, ab ea* XXX. *M. P. diſtat minor, longitudine* LX. *circuitu verò* CL. *M. P. ciuitates habet Iamnonem, Ianiſeram, Magonem.* Hactenus Plinius: à quo tamen diuerſi ſunt Ptolemæus, Strabo, & Pomponius Mela lib. I. qui tantùm in *Maiori* inſula, Palmam & Pollentiam, in *Minori*, Iamnam & Magonem collocant. Antonini Itinerarium, cur *Maiorem* Balearium *Columbam* vocet, *Minorem* verò *Nuram*, me fugit. Vnde & Smilerum in Annotationibus ſuis credo reieciſſe priſcam lectionem, & velle legere *Inſula Colubraria*, & poſtea ſeparatim, *Inſula Balearis Maior.* Sed non perſuadet. debuiſſet enim hoc pacto etiam emendaſſe ſequentia: *Inſula Nura Balearis Minor.* Adde in Smileri lectione deeſſe ſtadiorum numerum, quem nefas eſt in Itinerario prætermiſſe, quare retinendam veterem lectionem puto. T. Liuius lib. xxviij. auctor eſt maiorem Balearidum armis viriſque copioſiorem, Strabo verò magnitudine tantùm à ſe mutuo differre, virtute autem incolarum, & ſoli bonitate æquales eſſe; portus habet

capaces & satis tutos, nisi breuia aliqua ostijs vicina essent, seu, vt auctoris verbo vtar, χοιραδώδεις essent. Vnde & Lycophronē χοιράδεις vocasse has insulas crediderim. Vocatæ autem sunt *Baleares*, vel à Baleo Herculis comite, vt auctor est L. Florus Liuianæ Epitomes lib. lx. vel potiùs à βάλλειν, id est, *Iacere*, quòd optimi funditores ab omni æuo fuerint, adeò vt Vegetius lib. i. cap. xvi. *Primos illos fundis vsos fuisse* scribat. Strabo tamen à Phœnicibus hanc artem edoctos scribit, cùm insularū potiti essent, qui teste Plinio lib. vij. cap. lvi. funda primi inuenere. *Certos esse quis miretur ictus?* (inquit Florus lib. iij. cap. viij.) *cùm hæc sola genti arma sint, & vnum ab infantia studium. Cibum puer à matre non accipit, nisi quem ipsa monstrante percussit.* Quod & Lycophron in Cassandra his versibus explicat:

Οὐ γάρ τις αὐτῶν ψίσελαι πύρνον γνάθῳ,
Πρὶν ἂν κρατήσει ιασον εὐςόχῳ λίθῳ
Ὑπὲρ τράφηκος, σῆμα κείμενον σκοποῦ.

Non enim aliquis illorum edet panem maxilla,
Priusquàm obtineat panem bene iaculato lapide
Super lignum, signum iacentis scopi.

Incolarum verò originem Strabo lib. xiv. secundùm plurimorum opinionem, à Rhodijs fluxisse dicit, qui euersâ Troiâ, huc nauigarunt. Silius verò

rò Italicus lib. iij. ad Tlepolemum, & ad Lindum Rhodiorum vrbem refert:

Iam cui Tlepolemus ſator, & cui Lindus origo,
Feruida bella ferens Balearis, & alite plumbo.

Iſacius verò Tzetzes in Lycophronē refert Tlepolemi ſocios in Cretam, expugnato Ilio veniſſe: deinde ventis pulſos, in Ibericas perueniſſe inſulas, ibíque habitaſſe. Vtraque inſula egregiè felix, & fecunda eſt, & omnis generis armenta ferens. Generoſi etiam vini, olim feraces fuiſſe refert Plinius lib. xiv. cap. vi. *Balearica*, inquit, [*vina*] *ex inſulis conferuntur Italiæ primis.* Oleo carebant olim, quare teſte Ariſtotele lib. De mirandis auditionibus, oleum ex terebintho parabant, ſed miteſcente ſolo aſsidua cultura hodie eo abundant: præter agrum fertilem, non facilè his in locis eſt reperire noxium vllum animal; immò refert Plinius lib. xxxv. cap. xix. terram Balearem non ſecus ac Ebuſitanam ſerpentes necare; nec cuniculos quidem indigenas fuiſſe multi aſſerunt, ſed ex vicina inſula maſculum & femellam aduectos, tanta ſobole ſuccreuiſſe, vt populatis meſſibus, fame periclitati fuerint, & ab Auguſto Cæſare militare præſidium aduerſus illos coacti petere. teſte Plinio lib. viij. cap. lv. Auro nec argento olim vſos fuiſſe teſtatur Diodorus Siculus lib. vi.

& Ariſtoteles lib. De mirandis auditionibus, nec in inſulā inferri paſsos fuiſſe, memores, Geryonē Chryſaoris filium, ob diuitias ab Hercule interfectum. Cumq. olim Carthaginenſibus militaſſent, ex ſtipendio debito, vinum & mulieres, quarū impenſè cupidi, ſecum attulere; rati ſeſe omnes vitæ inſidias facile euaſuros, ſi auro argētoq. caruiſſent. Memorat & Strabo lib. iij. primos omnium mortalium Baleares, Laticlauum induiſſe, quod & ab Euſtathio in Dionyſiū Alexandrinum, notatū video: mirorq. apud rudes & incultos homines, ſenatoriæ dignitatis ornamentum primò repertum fuiſſe. num verò hinc ad Romanos tunica laticlauia peruenerit, nulla mihi ratio ſuadet vt credam: præſertim cùm Plinius lib. ix. cap. xxxix. refert latiore clauo Tullum Hoſtilium primū è regbus, deuictis Hetruſcis, vſum fuiſſe, multis annis, priuſquam Baleares P. R. noti eſſent. Cl. Iuſtus Lipſius vnicū rei litterariæ (heu quondā) decus, ſuis ad me litteris credit Baleares πλατυσείμοις χιτῶσι vſos primùm; quas Romani paulò aliter vſurparunt, in lino nempe illi, non in lana: à quibus & Hiſpani ita vicini ſumſerunt. de quibus Liuius lib. xxi. *Hiſpani linteis prætextis purpura tunicis conſtiterant.* Idem dixerat Polybius, χιτωνίσκους περιπορφύρους geſtare. Non erat forſan purpura ea in clauos diſtincta, nec tam Auguſta vt Senatorum laticlauus.

Ad

Ad prælia erumpunt inermes, tribus tantùm præcincti fundis circa caput, teste Strabone. Diodorus verò Siculus paulo aliter, vt vna funda caput, altera ventrem cingant, tertia manu gestetur, quibus ita peritè & tanta vi, lapides iactabant, teste Flauio Vegetio lib.i.cap.xvi. *Vt sæpe aduersus bellatores, cassidibus & cataphractis, loricisq́ue munitos, teretes lapides de funda, vel fustibalo destinati sagittis sint omnibus grauiores, cùm membris integris lethale tamen vulnus importent, & sine inuidia sanguinis, hostis lapidis ictu intereat.* Primus autem Romanorum hos deuicit Metellus, teste L. Floro lib. ij. vnde & *Balearici* illi cognomen. Ridiculum est quod Diodorus Siculus lib. vi. de nuptiali Balearidum ritu prodit: finitis enim epulis, qui altioris inter amicos est ætatis, sponsam imminuit, ceteriq́ue prout ætas quemq́ue magis honestat, illi accubat. Omnium vltimò sponso patet accessus. Has insulas Iacobus Aragonum Rex anno M. CC. XXX. deuictis Mauris, Hispanię restituit. Nostro æuo omnium rerum copia præsertim vini, oleiq́ue egregiè sunt felices. Ex *Maiore Balearidum* ortus *Raymundus Lullus*, ingenij acumine & varia doctrina cōspicuus, quem populares sui tanto honore prosequuntur, vt in vicem Aristotelis, iuuētuti illum exponāt, qui cùm omnium litterarū esset expers, ac ne Latinè sciret quidem, multa patrio sermone

euulgauit,vbi non tantùm Philoſophiæ, quàm rerum diuinarum cognitionem inducit, ita tamen obſcurè, vt doctiſsimi licèt, pauci admodùm ea capiant. Variè poſteritas de ijs iudicauit, & vt cuique ſuus captus, alij ea laudare, alij culpare. Illud conſtat ſupra quingentos in Religionem Chriſtianam errores, ex ijs decerptos, Gregorij XI. Pont. Max. iuſſu Auenione anathematis ignominia notatos.

NO-

NOBILIORES HISPANIÆ FLVVII.

ANAS.

INTER Hiſpaniæ præcipuos amnes iure cenſetur *Anas*, qui corruptè hodie *Guadiana* dictus, tum quòd notiſſimus inter Bæticam & Luſitaniam limes, tum quòd magnitudine ſua conſpicuus ſit. Oritur autem, teſte Plinio, Laminitano in agro Citerioris Hiſpaniæ (quem alij *Mancha de Aragõ*, alij *Campo de Montiel* vocant) modò ſe in ſtagna fundens, modò in anguſtias reſorbens, aut in totum cuniculis condens, & ſæpiùs naſci gaudens in Atlanticum Oceanum effunditur. nam quum procul ab ortu ſuo ex hominum conſpectu ſe eripiat, per cæcos, & ſubterraneos meatus, ad ſeptem milliaria lucifugus fluit; donec prope *Villaharta* (loci id nomen eſt) iterum in lucem erumpat, maiori vi & latiori alueo. Video tamen has *Anæ* latębras controuerti, & vt fabuloſas à pleriſque eliminari. Sed Plinio & receptæ paſſim opinioni

ſuffragātur Hieronymus Giraua, & Hieronymus Paulus, & Gaſpar Barrerius doctiſſimi Hiſpani, qui in re tam aperta non paſſi eſſent palpū ſibi obtrudi. Iactitet ſe nunc fabuloſo ſuo *Alpheo* Græcia, quem ferunt in Peloponeſo Piſas tranſire, & in Mediterraneum mare influere, nec adulterari pelagi ſalſugine, ſed ſub ima maria, hoſpitales ſuas aquas ſeruare, & in Arethuſam fontem propè Syracuſas refundere: hoc tamē vno, Alpheo *Anas* inferior, quòd Græcorum præconijs caruerit. amnis huius latebræ incolis iocandi materiam præbuere, dum patrio ſermone ferunt, pontem eſſe in Hiſpania, vbi perpetuò plurima armentorum millia paſcantur. Auſonius, vbi de Emerita loquitur, vocat *Anam æquoreum*. Prudentius verò hymno in S. Eulaliam (loquitur de Emerita:)

Quam memorabilis amnis Anas
Præterit, & viridante rapax
Mœnia pulcra alluit.

Feſtus Auienus in Iambis dicit per Cynetas populos fluere:

Ana amnis illic per Cynetas effluit,
Sulcatque glebam.

Sed ſi Ortelio fides aliqua, hallucinatur egregiè Auienus. nam cùm *Cynetæ* circa promontorium Sacrum ſint, multis millibus paſſuum inferiùs fluere *Anam* in comperto eſt.

BÆ-

BAETIS.

NObilissimum Hispaniæ flumen *Bætis*, à quo & prouinciæ nomen inditum, Tugiensi saltu exoritur, teste Plinio. Strabo verò & Stephanus Byzantinus ex Argenteo monte, quem Festus Auienus *Argentarium* vocat, prope Castulonem, dicunt erumpere. Sed idem Strabo ex Orospeda monte oriri auctor est. Aristoteles verò æui sui ignorantiam secutus, lib. i. Meteorum vnà cum Danubio ex Pyrenęis montibus putat fluere. Polybius verò vnà cum Ana ex Celtiberia credidit oriri, qui tamen amnes nongentis inter se distant stadijs, auctore Strabone. Modicus autem primo impetu fertur *Bætis*, sed multis stipatus fluuijs, quibus aquas, famamq́. ingratus aufert, non procul à mari grandem lacum efficit (qui Festo Auieno *Ligusticus* vocatur, meminit & Suidas *Ligustici* in Hispania; sed quid esset nō expressit) atq. hinc tamquā vno fonte, geminus exoritur, quantusq́ue vnico alueo venerat, tantus singulis se mari miscet: licèt temporis iniuria, alterum eius ostium quod ad meridiem vergebat, oblimatum nunc sit. Dissentit tamen à passim recpta hac opinione Cl. V. Ioannes Genesius Sepulueda, & geminis ostijs in mare adhuc hodierno æuo dicit erum-

erumpere: infra enim Hiſpalim conſtat, quatuor inſulas ab hoc amne effici, ſed duas eſſe pręcipuas; alteram XVI. alteram XXVIII. circiter M. P. longitudine patere. *Minor* illa, hæc *Maior*, ab indigenis dicitur, quarum inferiorem Bætis quaſi duobus brachijs complexus alluit: donec Oceano, breui ſinu terras vſque ad inſulam intranti occurrat; quæ duo brachia, Oceanum dextra læuaque influentia, veteres duo Bætis oſtia eſſe dixerunt. Hinc Strabo: *Bætis bifariam partitus, in Oceanum exit; inter cuius oſtia intercepta inſula, centum, vel (vt quidam tradunt) ampliùs ſtadijs à litore diſtat.* Feſtus verò Auienus triplici ſe oſtio mari quondam infudiſſe auctor eſt:

— ſed inſulam
Tarteſſus amnis ex Liguſtico lacu
Per aperta fuſus vndique adlapſu ligat.
Neque iſte tractu ſimplici prouoluitur,
Vnúſve ſulcat ſubiacentem ceſpitem.
Tria ora quippe parte eoi luminis
Infert in agros, ore bis gemino quoque
Meridiana ciuitatis alluit.

Vulgò *Guadalquiuir*, id eſt *Fluuius magnus* vocatur, olim verò ab incolis *Cirtium* appellatum, auctor eſt T. Liuius lib. xxviij. *Martius*, inquit, *ſuperato Bæti, quem incolæ Cirtium appellant, duas opulentas ciuitates ſine certamine in deditionem accepit.* Ste-

pha-

phanus verò Byzantinus ab incolis τεῤκὴν ſcribit vocari, ſed perperam vtrobique, vt in Epiſtolicis quæſtionibus obſeruauit Cl. I. Lipſius, & *Certim* ex manuſcripto Liuio ſubſtituit. Fuit etiam *Tarteſſus* antiquis dictus, vt ex Steſichoro oſtendit Strabo, quomodo etiam Ariſtoteli citato loco dicitur: quibus Stephanus ſuffragatur, qui *Tarteſſi* amnis prope vrbem Tarteſſum meminit, vnde & Feſtus Auienus in Iambis ſuis:

— Tarteſſus
Ager his adhæret, adluitque ceſpitem
Tarteſſus amnis.

Iſidorus Originum lib.xiij. *Bætis* etymon à βαθὺ deducit, quòd ſcilicet per humilia loca fluat. Sed pace tanti viri, inſulſa nimis eſt etymologia. Et ſi longinquo non pigeat petere, melius forſan noſter Becanus, à Belgica dictione *Baet*, quod vtilitatem deſignat, *Bætis* nomen deriuat, quia illius aquis commodiſſimè lanæ inficiuntur, cuius cauſſa maximè commendantur ab antiquis. Vnde Martialis:

Bætis oliuifera crinem redimite corona,
Aurea qui nitidis vellera tingis aquis.

Huc etiam alluſiſſe videtur Iuuenalis Satyra XII.

— generoſi graminis ipſum
Infecit natura pecus. ſed & egregius fons
Viribus occultis, & Bæticus adiuuat aër.

Re-

Refert Philoſtratus lib. v. cap. ij. Vitæ Apollonij Tyanæi, *Bætim* Oceani quaſi naturam præ ſe ferre: ſiquidem increſcente Oceani æſtu, verſus fontes agi, ſpiritu quodam ipſum à mari impellente, vnde & Statius Papinius Sil. lib. ij.

Attollat refluos in aſtra fontes
Graio nobilior Melite Bætis.

CINGA.

RApidus potiùs, quàm magnus inter Illergetes Citerioris Hiſpaniæ populos, eſt fluuius *Cinga*, à Pyrenæis montibus decurrens, Gallicam Flauiam vrbem, nunc *Fragua* dictam pertranſit, & Ibero ſociales vndas defert. Meminit huius Iulius Cæſar lib. i. De bello ciuili, qui magno ſuo periculo eius violentiam expertus fuit. Lucanus lib. iv. graphicè eius mentionem facit:

— campoſque coërcet.
Cinga rapax, vetitus fluctus & litora curſu
Oceani pepuliſſe ſuo. nam gurgite mixto
Qui præſtat terris, aufert tibi nomen Iberus.

Eiuſdem etiam nominis in Gallia recenſet fluuium idem Poëta lib. I.

— quà Cinga pererrat
Gurgite: quà Rhodanus raptum velocibus vndis
In mare fert Ararim.

COGEDVS.

NIsi potissima instituti mei pars esset, loca illa Hispaniæ detegere, quorum apud classicos auctores mentio, *Cogedum* amnem præterire in animo erat. nam & tenuis & obscuri nominis est; sed quia apud Martialem eius est memoria, aliquid illi dandum censui. Oritur hic prope montem Caunum non procul à Bilbili, & Vobertam prælabitur, quæ nunc *Bouierca* dicitur, & Saloni se immiscet, hodie adhuc prisco nomine gaudet, licèt Benedicto Ariæ Montano apud Ortelium, *Rio de Codes* dicatur. Martialis lib. i. Epigrammat. ad Licinianum de Hispaniæ locis eius meminit his versibus:

Tepidi innatabis lene Congedi vadum
Mollesque nympharum lacus.

Gaspar Barrerius vocat hunc amnem *Cogedum*, & versum hunc Martialis hoc modo censet legendum:

Tepida natabis lene Cogedi vada

Sed perperam, nam otiosa esset dictio *Lene*.

DVRIVS.

DVrius ex maximis Hiſpaniæ amnibus, ortus in Pelendonibus, teſte Plinio, & iuxta Numantiam fluens, dein per Arreuacos, & Vaccæos lapſus, diſterminat ab Auſturia Vettones, & à Luſitania Gallæcos, in Oceanum Atlanticum multis fluminibus auctus procurrit. Straboni δωρίας; Ptolemæo verò δώρις; Appiano in Ibericis δώριος vocatur, noſtra verò ætate incolis *Duero* dictus. Iſidorus lib. xiij. cap. xxi. *Durium* à Græcis, quaſi *Doricum* cognominatum dicit. Amnis eſt egregiè piſcoſus, & optimas aloſas, & lampetras (quas *murænas fluuiatiles* nonnulli vocant) & ſalares, magna frequentia fundit. Sed præcipuè clarus olim ob auriferas arenas, quod & Silius Italicus cecinit lib. I.

Hinc certant Pactole tibi, Duriuſque Taguſque.

Licèt noſtro æuo ob accolarum inertiam admodùm raró inueniantur.

IBERVS.

PIaculum pœnè eſſet *Iberum* præterire nobiliſſimum Hiſpaniæ amnem; quippe qui toti prouinciæ, *Iberiæ* nomen dedit, vt multis placuit, qui teſte

teste Plinio lib.iij.cap. iij. *Nauigabili commercio diues, oritur in Cantabris, haud procul opido Iuliobriga. CCCC. L. M. P. fluens, nauium per CC. L. M. P. à Varia opido capax.* Idem tamen exactiùs lib. iv. cap. xx. à portu Victoriæ Iuliobrigensium fontes Iberi XL. M. P. abesse scribit: Florianus verò Occampius pensiculatiùs eius exortum rimatus, dicit non procul ab *Aguilar del campo* (loco id nomen est) Iberum binis fontibus scaturire, & ab incolis locum indigetari *Fontible*, quasi Iberi fontes dicas. multis hic stipatus fluminibus, à septemtrione in austrum fertur, cùm ceteri Hispaniæ fluuij ab ortu in occasum delabantur. in caussa est *Iubeda* mons, à quo in occasum ire prohibetur, vnde in austrum necesse se flectit, multas & illustres præteriens vrbes, infra Dertosam, indignanti similis, mari se infundit, tanto quidem impetu vt vltra quinquaginta passus Mediterranei maris salsas vndas edulcoret. Nobilitatus etiam Luctatij Catuli fœdere, quo inter potentissimos populos, Romanos & Carthaginenses, vtriusque imperij terminus est statutus: vnde prima Hispaniæ diuisio, *Vltra Iberum* & *Cis Iberum* manauit. Sed & præter hunc Iberum amnem, alterius in eadem Hispania meminisse videtur Fest. Auienus, & in Bætica statuere. nam cum multa de Tartesijs dixisset, subdit:

X *Iberus*

Iberus inde manat amnis, & locos
Fecundat vnda: plurimi ab ipso ferunt
Dictos Iberos, non ab illo flumine,
Quod inquietos Vascones prælabitur.

Vnde forsan Florianus Occampius Bæticæ fluuiolum *Rio Tinto*, vocatũ olim fuisse dicit *Iberum.*

LETHE.

NON tam aquarum gloria, quàm priscorum fabulis celebratus est *Limia*, Lusitaniæ amnis, Græcis λήθη, vt & Silio Italico *Lethe* vocatus; Pomponio Melę & Plinio *Obliuionis flumen* dictũ; Francisco Taraphæ, & Hieronymo Paulo libello De fluminibus Hispaniæ, *Eunemius* vocatur; sed parum exactè, cùm secundũ Plinium lib. iv. cap. xxij. *Æminius* sit dicendus, cuius hæc sunt verba: *A Minio, quem supra diximus* CC. *M. P.* (*vt auctor est Varro*) *abest Æminius, quem alibi quidam intelligunt, & Limeam vocant, Obliuionis antiquis dictus, multumq. fabulosus.* Strabo ex Celtiberis & Vaccæis dicit *Limeam* fluere, sed ab Andrea Resendio erroris conuincitur, qui refert ex palustribus quibusdam locis, inter Aquis-caldensem vrbem & opidum Monteregium erumpere, cuius accolas olim *Limicos* ex vetusto lapide docet vocatos. Sed vnde fabularum origo, & *Obliuionis* nomen? refert Strabo,

bo, Celticos Lusitanos & Turdulos, cùm socijs armis ad hæc loca peruenissent, traiecto Limea exorta seditione ducem amisisse; quare palantes & vagos, proximas amnis ripas occupasse, oblitosq. expeditionis susceptæ, & iniuriarum, amni nomen *Obliuionis* indidisse. Vanum hoc nomen, vanior deinde religio auxit, cùm passim percrebuisset his aquis epotis obliuionem incurri, adeò vt Decius Brutus, omnium ore ferretur, quòd primus tantopere formidatum militibus flumen traiecisset, vt testantur Appianus lib. de bello Iberico, L. Florus lib. ij. cap. xvij. & Plutarchus in Quæstionibus Romanis. Auri etiam grumulos, vt pleraque Hispaniæ flumina suis vndis, commixtos defert. Vnde Silius Italicus lib. ij.

Quique super Grauios lucentes voluit arenas,
Infernæ populis referens obliuia Lethæ.

In Bætica etiam fluuiolus est, *Guadalete* dictus, quem Florianus Occampius nuda nominis similitudine allectus, *Lethem* etiam indigetat, quasi flumen *Lethem* dixeris.

MINIVS.

MAximum esse Lusitaniæ flumen Minium, auctor est Strabo; Plinio verò, & Melæ, Tarraconẽsis est prouinciæ, & per Bracaros fluit.

Posidonius hunc è Cantabris oriri dicit, insulamque ante eius ostium vnà cum binis scopulis refert procumbere: sed nullum huiusce rei hodie vestigium exstare ferunt. Strabo etiam *Bænim* ait vocatũ, seu vt Hermolao Barbaro placet, *Næbim.* Pomponius tamen Mela, *Næbim* à *Minio* diuersum statuit. miror ego vbi Æthico mens fuerit, dum Minium prope Pyrenæum nasci, & in orbem verti ait, vt Brigantiũ maritimam vrbem includere asserat, cùm multis millibus à Pyrenæis oriatur, nec Brigantium, quod inter Callaicos Lucenses est, vlla ex parte attingat. Iustinus libro vltimo à *Minij* venis, & colore ita dictum amnem credit, vt & Isidorus lib. xiij. Etymol. & cùm paucorum fluminum aquas recipiat, natiuis tamen vndis ita diues, vt IV. M. P. ore spatiosus in Oceanum influat, teste Plinio. amnis est egregiè piscosus, præcipuè verò prægrandes asturiones nutrit.

MVNDA.

INter Durium & Tagum non inglorius fertur *Munda*, æquis ab vtroque spacijs distans, qui & *Muliadas* Straboni vocatur, hoc æuo *Mondego* indigenis dictus; nec ipse auriferæ arenæ gloria caret; licèt incolarum inertia, rarò admodùm nunc inueniantur. Conimbricam, sacram Musis vrbem,

lato

lato alueo præterfluit, & ponte firmi & egregij admodùm operis transitur, nec procul ab ipsa vrbe mari commiscetur; agris non inutilis & piscosus affatim, sed vbi vel largiori imbre, vel hybernis niuibus augetur, ad insaniam vsque excrescit, & latè per adiacentes campos magna cum strage

Sternit agros, sternit sata læta, boumq́; labores
Præcipitesq́ue trahit siluas.

SALO.

INter Hispaniæ amnes, clarus admodũ est *Salo*, qui licèt nec lato alueo tùmeat, nec auriferis arenis superbiat; nulli tamen cedit ferri gloria: omni enim ferro ipsius aqua est violentior. Aquæ enim temperamento, ferrum acrius robur, & miram duritiem acquirit, vnde Martialis, vbi de Congedo amne egit, subdit:

Quibus remissum corpus astringes breui
Salone qui ferrum gelat,

Et libro iv. Epigr. V. vbi de Bilbili:

Quam fluctu tenui sed inquieto
Armorum Salo temperator ambit.

Num verò hic sit idem amnis, qui Iustino libro vltimo *Bilbilis* vocatur, vel vt manuscripti aliqui *Birbilis*, non abhorret animus vt credam, præser-

tim cùm illi maximam ferri temperiem adſcribat, *adeò vt nullum apud eos telum probetur*, inquit, *quod non aut Bilbili flumine, aut Chalybe intingatur*; quæ certè *Saloni* noſtro in primis quadrãt. nullus enim præter *Salonem* ferri gloria in Hiſpania notior eſt, nec ea de cauſſa magis celebris. Potuit enim ab adiacente vrbe *Bilbilis* vocari. Vnde mihi nata ſuſpicio non incommodùm, apud Iuſtinum legi poſſe: *Quod non aut Bilbilis flumine*, vt nomen fluminis pretereat, vrbem verò oſtendat. Sed Lectori hoc diſpiciendum relinquo.

SICORIS.

ILlergetum eſt amnis *Sicoris*, inter Ceretanos ortus, & Ilerdam, nobilem & validam vrbem præterfluit: notiſſimus bello, quod inter Cæſarem, & Pompeij duces, Petreium & Afranium, circa illum geſtum fuit, vnde Lucanus:

Heſperios inter Sicoris non vltimus amnis:
Saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu,
Hybernas paſſurus aquas.

Vocatum fuiſſe & *Sicanum* quondam hunc amnem, non obſcurè conijcias, vnde & accolæ *Sicani* dicti, qui Siciliæ olim *Sicaniæ* nomen indiderunt vt teſtatur Dionyſius Halicarnaſſeus lib.I.& Thucydides lib.vi. *Veritas*, inquit, *Sicanos arguit Iberos*

eſſe,

esse, oriundos à flumine Sicano, quod in Iberia est; à Ligyis eiectos, & ab his tunc dictam Sicaniam insulam, prius Trinacriam nominatam. Idem sentit etiam Silius Italicus lib. xiv.

Vomere verterunt primùm noua rura Sicano.
Pyrene misit populos, qui nomen ab amne
Ascitum patrio, terræ imposuêre vacanti.

Quæ omnia de *Sicori* dicta eo faciliùs crediderim, quòd nullus in Hispania locus sit, cui magis hæc aptari possint. Vocatur hodie incolis *Segre*, & auratas etiam arenas Oceano deferre, testantur Franciscus Tarapha, & Lucius Marineus.

SVCRO.

INter Contestanos Citerioris Hispaniæ populos non procul à Valentia *Sucro* amnis labitur, ex Orospedanis montibus originem trahens, hodie *Xucar* vocatur. Silius Italicus inter Sedetanos videtur ponere, cùm ait lib. iij.

Sedetana cohors, quam Sucro rigentibus vndis.

Sed nulla re clarior, quàm Sertorij circa illum clade, vbi & castris à Pompeio exutus fuit. Vt testatur Sallustius in Epistolæ fragmẽto à Pompeio ad Senatum missæ. Ab hoc etiam amne *Sinum Sucronensem* dictum testatur Pomponius Mela: eiusdem etiam nominis opidum eodẽ in tractu commeminit cum Strabone T. Liuius.

TVRIA.

NON procul à Valentia Edetanorum, Turia amnis labitur, amœnissimos eius agros irrigans, & omni delitiarum genere fecundans. Vnde meritò à Claudiano lib. de laudibus Serenæ *formosus* dicitur:

— & roseis formosus Turia ripis.

In eius nomine variant Scriptores. Pomponius enim Mela lib. ij. *Duriam* vocat, sic etiam Cicero in oratione pro Cornelio Balbo, *Acerrimis*, inquit, *illis prælijs, Sucronensi & Duriensi interfuit Balbus.* Plinij verò exemplaria variant, nunc *Turium*, interdum *Turiam* vocant. Potior tamen scriptorum pars *Turiam* vocat. Ita enim in fragmentis historiarum Sallustius, & Plutarchus in Sertorio. Amnem hunc eumdem esse cum *Turuli* Ptolomæi, non malè conijciunt Hermolaus Barbarus, & Iosephus Moletius, & situs suadet. Hieronymus Paulus ita dictum ex quorumdam opinione dicit, à Phœnicibus, qui tempestate amnis huius ostijs appulsi, multitudinem boum conspicati, *Turiam* vocarunt, quòd illis patrio sermone *Tur bos* esset. alij verò à dictione θούριος dictum putant, quæ celerem & impetuosum denotat.

TA-

TAGVS.

TAM apud Græcos quàm Latinos ſcriptores *Tagi* nomen illuſtre fuit, adeo vt cum Marone dicere liceat,

Cui non dictus Hylas?

Oritur autem nobiliſſimus hic amnis in Celtiberis, teſte Strabone, & per Vettones, & Carpentanos lapſus Toletum, prępotentem vrbem pœnè circuit, tandem Luſitaniam mediam ſecans, pleno alueo ſub Oliſiponenſium mœnibus Atlantico pelago infunditur. Quid in mentem Iſidoro lib. xiij. venerit, de *Tagi* etymo, lubet potiùs admirari, quàm inſcitiæ illum arguere: *Tagum*, inquit, *fluuium Carthago Hiſpaniæ nuncupauit, ex qua ortus procedit, arenis auriferis copioſus, & ob hoc ceteris fluuijs prælatus.*

Sed vnde *Tagi* etymon à *Carthagine* deducit, aut quidnam *Tago* cùm *Carthagine* cõmercij. nam procul admodùm à noua Carthagine, oriri ex Strabone iam dictum. fama illi præcipua ex auri arenis, grumuliſque, quos tamquam telluris ſpolia Oceano defert. Vnde Iuuenalis:

Omnis arena Tagi, quodq́ in mare voluitur aurum.
Ceteriq́ue paſsim Poëtæ, quos recenſere operoſum eſſet. Mela verò non aurum ſolum, ſed & gem-

gemmas illi aſcribit, lib. iij. cap. i. his verbis. *In altero [ſinu] Olyſipo & Tagi oſtium, amnis aurum gemmaſque generantis.* Mirantur multi, celebris illius & paſsim vulgatæ auri famæ rara adeò exſtare veſtigia. Cauſſam refert Andreas Reſendius. Lege cautum id ſcrutari, ne commotis arenis, depreſſiores frumentarij agri aquarum illuuiem patiantur, in fidem tamen vetuſtæ gloriæ, Luſitanorum Regum ſceptrum ex Tagano auro conflatum, quo purius nullum reperiri poſsit.

FINIS.

PRæſens Hiſpaniæ deſcriptio, auctore Ludouico Nonio Medico nihil, quod aut Religioni noſtrę contrarium ſit, aut pias aures offendat, habet. Poterit ergo in multorum hominum vſum imprimi. Quod cenſeo xxij. Iun. anno 1606.

Egbertus Spitholdius S. T. L.
Canonicus, & Plebanus
Antuerpienſis

Cum gratia & priuilegio ad ſexennium.

Buſchere.

